

IVO TARTAGLIA U MEĐURATNOM RAZDOBLJU

Radić, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:923686>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

IVO TARTAGLIA U MEĐURATNOM RAZDOBLJU

PAULA RADIĆ

Split, 2024.

ODSJEK: ODSJEK ZA POVIJEST
STUDIJ: Diplomski studij povijesti

IVO TARTAGLIA U MEĐURATNOM RAZDOBLJU

Studentica:

Paula Radić

Mentor:

prof. dr. sc. Aleksandar Jakir

Split, travanj 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci	3
2.1. Tajnik u stranci	3
2.2. Odnos programa Hrvatske demokratske stranke i Tartaglinog političkog stava	5
2.2.1. Kratki prikaz osnovnih ciljeva stranke	5
2.2.2. Politički stav Ive Tartaglie	6
3. Prilike u Splitu tijekom balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata	9
3.1. Zaoštavanje odnosa na Balkanu i izbijanje Balkanskog rata	9
3.2. Prilike u Splitu tijekom Prvog svjetskog rata	11
3.3. Kraj rata i ujedinjenje sa Srbijom	13
4. Split neposredno nakon Prvog svjetskog rata	15
4.2. Socijalne, gospodarske i zdravstvene prilike	16
4.3. Poduzimanje osnovnih mjera za sanaciju stanja	17
5. Ulaganje u infrastrukturu i elektrifikaciju	19
5.1. Pribavljanje financijskih sredstava	19
5.2. Uvođenje električne energije	20
5.3. Izgradnja luke	22
5.4. Izgradnja ličke pruge	23
5.5. Širenje grada	25
5.5.1. Izgradnja cesta i stambenih objekata.....	25
5.5.2. Plan grada.....	27
6. Političke prilike od ujedinjenja do Vidovdanskog ustava	29
6.1. Brzjav regentu Aleksandru	29
6.2. Gospodarske, socijalne i političke neprilike u Splitu	30
6.3. Izbori za ustavotvornu skupštinu u Splitu	31
6.4. Vidovdanski Ustav	34
7. Memorandum, Hrvatsko pitanje i kongres u Ilidži i Zagrebu	36
7.1. Tartaglin stav o Memorandumu i Hrvatskom pitanju	36
7.2. Pokret javnih radnika- Kongres u Ilidži i u Zagrebu	39
8. Sukob Tartaglia- Jankov i općinski izbori 1926. godine	41

8.1.	Slobodna riječ za općinske izbore	41
8.2.	Općinski izbori 1926. godine u Splitu	43
9.1.	Sjednice novog splitskog vijeća	46
9.2.	Utjecaj oporbe na rad vijeća.....	48
9.3.	Tartaglin odlazak s funkcije gradonačelnika	50
10.	Primorska banovina i njen prvi ban Tartaglia	53
10.1.	Uvođenje šestosiječanjske diktature	53
10.2.	Ukidanje oblasti i uvođenje banovina	53
10.3.	Ustroj Primorske banovine	55
10.4.	Prilike u Primorskoj banovini	57
10.4.1.	Gospodarstvo i promet	57
10.4.2.	Zdravstvo i prosvjeta.....	58
10.4.3.	Agrarno pitanje.....	59
10.5.	Tartaglina ostavka	60
11.	Jadranska straža	62
11.1.	Utemeljenje organizacije i njeni osnovni ciljevi.....	62
11.2.	Tartaglia na čelu Jadranske straže.....	63
12.	Zagrebački memorandum i Tartaglino približavanje politici HSS-a	66
12.1.	Zagrebački memorandum.....	66
12.2.	Približavanje politici HSS-a i Vlatku Mačeku.....	67
13.	Održavanje izložbi i postavljanje spomenika	70
13.1.	Izložba jugoslavenskih umjetnika iz Dalmacije	70
13.2.	Jadranska izložba	72
13.3.	Postavljanje spomenika M. Maruliću i G. Ninskom	74
14.	Kulturne, umjetničke i znanstvene ustanove i javne gradnje u Splitu	78
14.2.	Javne gradnje u Splitu	84
15.	Zaključak	89
16.	Bibliografija	90
17.	Popis ilustracija	94
18.	Sažetak	97
18.	Summary	98

1. Uvod

Usprkos tome što je vijest o svršetku Prvog svjetskog rata zvučala kao konačni spas, Split će se u poslijeratnim godinama suočiti s brojnim nedaćama. Stanovništvo je bilo pogođeno siromaštvom, ulice grada bile su razrovane, nedostajalo je stambenih objekata, širile su se epidemije zaraznih bolesti, te je povrh svega toga općinu čekalo otplaćivanje dugova koji su s vremenom postajali sve veći. U ovom stanju općeg beznađa, kada se grad našao na rubu egzistencije trebalo je što prije pronaći slamku spasa. Na svu sreću, Split nije morao dugo čekati na to. Već u studenom 1918. godine kormilo grada preuzima svestrana, dobro organizirana osoba, iznimnih sposobnosti. Riječ je o Splićaninu Ivi Tartagli, kojem je pošlo za rukom da u 10 godina obnašanja funkcije gradonačelnika zajedno sa svojim suradnicima grad transformira do neprepoznatljivosti.

Iako mu je izvor prihoda bila njegova odvjetnička kancelarija, jer za vođenje grada nije bio plaćen, Tartaglia je dugi niz godina aktivno ulagao velike napore za dobrobit svog rodnog Splita. U prvom planu su mu uvijek bile potrebe samog stanovništva, koje je redovito osluškivao. Cilj mu je bio unaprijediti i olakšati život svih društvenih skupina, stoga se posebno zalagao za one najzapostavljenije. Bio je veliki zagovaratelj pučke naobrazbe, koja bi dotad nepismenom dijelu stanovništva omogućila barem minimalnu političku aktivnost u vidu toga da sami mogu procijeniti kome žele dati svoj glas.

Međutim, ako se sagleda širi kontekst, jasno je da Split nije bio iznimka jer je područje gotovo čitave Dalmacije bilo pogođeno veoma teškim prilikama. Iako pritom valja spomenuti da problemi ove pokrajine ne započinju svršetkom Prvog svjetskog rata, nego sežu u vrijeme kada je ona bila dijelom Austro- Ugarske. Politička odvojenost od ostatka Austro- Ugarske, osobito od Banske Hrvatske, prometna izoliranost i gospodarska zapuštenost samo su neki od faktora koji su utjecali na slabljenje Dalmacije. Nakon okončanja rata 1918. godine i raspada Austro- Ugarske, teške poslijeratne prilike pridružuju se starim, ali još uvijek aktualnim problemima. Veliku opasnost predstavljala je Italija koja je zahtijevala pripajanje određenog dijela dalmatinskih krajeva, pozivajući se na tajni Londonski ugovor koji je sklopljen još tijekom rata. Sukladno tome, Hrvatska nije imala mnogo vremena, a ni mnogo opcija.

U prosincu 1918. godine potpisano je ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom, kojim je Hrvatska postala dio nove državne tvorevine, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.¹ Usprkos početnom oduševljenju povodom ujedinjenja, koje je osobito u Dalmaciji percipirano kao kraj mukotrpnog razdoblja i rješenje dotadašnjih problema, uskoro postaje sasvim jasno da je to bila zabluda. Aktualna vlast nije pokazivala osobit interes za napredak dalmatinskih područja kao ni generalno za saniranje problema s kojima se to područje svakodnevno suočavalo, primjerice siromaštvo, glad, velika stopa nepismenosti, prometna odsječenost i slično. Nadalje, Italija započinje s realizacijom svog nauma, te zaposjeda određena područja Dalmacije. Situacija na političkom planu također nije bila mnogo stabilnija. Naime, odmah po svršetku rata i ulaska u novu državnu zajednicu dolazi do razilaženja nekadašnje zajedničke koncentracije dalmatinskih političara. Posljedica toga bili su brojni međustranački sukobi koji su izravno pokazivali unutarnji nesklad čime se narušavaju državni interesi. Također, unutarnji nesklad je u datim okolnostima davao dodatni poticaj stranim silama koje su željele okupirati dijelove Dalmacije.

Sukladno navedenom, jasno je kako je stanje u poslijeratnoj Dalmaciji obilježeno teškim gospodarskim prilikama, talijanskom okupacijom njenih krajeva i konstantnim političkim previranjima. Cijela ta situacija odrazila se i na grad Split. Primjerice, talijanskim zaposjedanjem Zadra, u Split dolazi velik broj izbjeglica koje treba zbrinuti, ali se i istovremeno među stanovništvom širi strah od budućeg dodatnog okupiranja naših krajeva. Dakle, osim unutarnjih problema grada, stanje dodatno pogoršavaju problemi s kojima se u poslijeratnom razdoblju suočila čitava Dalmacija, stoga je Tartaglin zadatak da podigne Split na noge postao još kompleksniji. Također je važno naglasiti da Tartaglia otkako je postao gradonačelnik, pa do kraja života nije bio član niti jedne političke stranke. Smatrao je da u vođenju grada nema mjesta politici, što će mu mnogi zamjerati. U početku svog djelovanja, odnosno od proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bio je naklonjen režimu i vladajućoj dinastiji, što dokazuje i činjenica da ga je kralj A. Karađorđević imenovao prvim banom Primorske banovine. Međutim, s vremenom je shvatio koliko je Hrvatska u raznim aspektima zakinjuta u novoj državnoj zajednici, te će se početi približavati oporbi i V. Mačeku.

U radu će se pratiti njegovo aktivno djelovanje na području politike, javnih gradnji, kulture i umjetnosti u razdoblju dok je bio gradonačelnik Splita i ban Primorske banovine.

¹ U ovom poglavlju navedeno je tek nekoliko najvažnijih elemenata koji su utjecali na stanje u poslijeratnoj Dalmaciji. Za detaljniji prikaz Dalmacije u spomenutom razdoblju vidi: A. Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918.- 1941.*, 2018.

2. Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci

2.1. Tajnik u stranci

Nakon što je završio studij prava u Beču i doktorirao u Grazu, Ivo Tartaglia vraća se 1903. godine u rodni Split, gdje se zaposlio kao odvjetnički pripravnik u odvjetničkoj kancelariji Vjekoslava Škarice. Već u mladoj dobi, Tartaglia je aktivno opažao društveno politička zbivanja u svojoj okolini, te je svoje mišljenje čvrstim stavom često iznosio u javnosti. Kao student počeo je pisati članke, kritike i osvrte na kazališne predstave, književna djela i izložbe. Njegovi radovi objavljuvani su u časopisima i novinama u Zagrebu, Karlovcu, Splitu i Sarajevu.² Unatoč tome što su u fokusu njegovog interesa bile kultura i umjetnost, postepeno je sve veći broj njegovih članaka poprimao političku narav.³

Iako je njegov dugogodišnji aktivni angažman zaslužan za znatno unapređivanje različitih sfera života grada Splita, jedina stranka čiji je Tartaglia ikada bio član je Hrvatska demokratska stranka, koja je kasnije djelovala pod nazivom Hrvatska pučka napredna stranka.⁴ Još prije formiranja spomenute stranke, Tartaglia je bio pobornik određenih stajališta, koja su osnivanjem Hrvatske demokratske stranke postala temeljnim dijelom njenog političkog koncepta. Shodno tome, nije začuđujuće što je Tartaglia postao članom te stranke, želeći tako pridonijeti što uspješnijoj realizaciji ciljeva njenog programa.⁵

U Splitu je 1905. godine osnovana Hrvatska demokratska stranka.⁶ I. Tartaglia je na njenoj osnivačkoj skupštini izabran za tajnika te je na toj poziciji bio do 1914. godine, odnosno do samog kraja djelovanja stranke. Kao tajnik, planirao je održavanje skupova, upravljao je blagajnom i raspoređivao novčana sredstva, čime je uvelike pridonio uspjehu stranke. Osim toga, bio je i urednik dvaju stranačkih glasila *Sloboda* i *Pučka sloboda*, upravitelj *Pučke štedionice*,⁷ te je na različite načine sudjelovao u gotovo svim aktivnostima

² *Izabrani spisi Ive Tartaglie*, ur. A. Jakir, N. Machiedo- Mladinić, 2013., str. 1.

³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 14., 15.

⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 25.

⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci*, Časopis za suvremenu povijest vol. 33, br. 1, 2001., str. 105.

⁶ D. Kečkemet, *Jučerašnji Split*, 2012., str. 15.

⁷ *Izabrani spisi Ive Tartaglie*, ur. A. Jakir, N. Machiedo- Mladinić, 2013., str. 2.

stranke kao što su sastavljanje i podnošenje izvještaja, rad u odborima, iznošenje prijedloga, održavanje predavanja i tome slično.⁸

Osvrnuvši se na svoj rad u stranci, Tartaglia je napisao: *U toj stranci sam kao sekretar i blagajnik radio danju i noću ... na organizaciji, na propagandi i za izbore. Bio sam administrator, a kasnije i urednik stranačkog lista Sloboda, vodio sam stranačka društva i stranačke privredne ustanove, stavio sam stranci na raspoloženje prostorije u mojoj kući uz neznatnu kiriju, koju naravno nisam uvijek mogao naplatiti. Trošio sam vrijeme, zdravlje i novac...*⁹

Sam Tartaglia, kao ni ostali članovi, nije plaćen za svoj angažman i rad unutar stranke. Međutim, iskustvo koje je djelujući unutar nje stekao bilo je od velikog značaja. Iako se više nikada nakon raspada Hrvatske demokratske stranke nije pridružio niti jednoj političkoj stranci, ipak je i dalje ostao aktivan na području kulturnog i političkog života.

Slika 1. Ivo Tartaglia u svojoj radnoj sobi

⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci*, Časopis za suvremenu povijest vol. 33, br. 1, 2001., str. 105.

⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci*, Časopis za suvremenu povijest vol. 33, br. 1, 2001., str. 106.

2.2. Odnos programa Hrvatske demokratske stranke i Tartagliinog političkog stava

2.2.1. Kratki prikaz osnovnih ciljeva stranke

U svrhu jasnijeg i lakšeg shvaćanja važnosti ciljeva i programa stranke, prije svega ukratko treba objasniti tadašnje prilike u zemlji. Izražena dugogodišnja tiranija i snažna mađarizacija provedena od strane Khuena Héderváryja izazvala je revolt kod Hrvata, koji su svoje nezadovoljstvo iskazivali nemirima i demonstracijama. Konačno, 1903. godine Héderváry odlazi na drugu dužnost. Hrvatski narod, kao što se može zaključiti na temelju navedenog, nije bio zadovoljan aktualnim stanjem u zemlji. Štoviše, težili su poduzimanju ozbiljnijih mjera političkih prvaka. Paralelno s tim, vjerovanje da aktualni politički vrh nije bilo moguće navesti na takav pothvat bivalo je sve intenzivnije. Stoga se počinje davati sve veći poticaj osnivanju novih političkih stranaka koje bi bile spremne zalagati se za promjene. Tako su 1904. godine u Zagrebu osnovane Hrvatska napredna stranka i Radićeva Hrvatska pučka seljačka stranka. Temeljni ciljevi dviju prethodno spomenutih stranaka bili su zalaganje za demokratizaciju, antiklerikalno usmjerenje, te zalaganje za hrvatsko- srpsku suradnju i slogu.¹⁰

Stranka takvih usmjerenja bila je potrebna i Dalmaciji i tako je u kolovozu 1905. godine osnovana Hrvatska demokratska stranka.¹¹ Već iduće godine spomenuta stranka ujedinjena je s Hrvatskom naprednom strankom iz Zagreba, te je djelovala u sastavu Hrvatske pučke napredne stranke.¹²

U fokusu temeljnih načela stranke je sam narod, za kojeg smatraju da je izvor svih prava u državi. Također drže da je upravo narod taj koji treba na svojevrstan način sam krojiti svoju sudbinu. Drugim riječima, narodu bi trebalo pripadati pravo donošenja zakona i biranja vladara. Kako bi se to uopće moglo provesti u praksi, prije svega je trebalo ostvariti temeljni preduvjet, a to je dosezanje osnova demokracije, odnosno opće i jednako pravo glasa, jednakost pred zakonom, odvajanje države i crkve, te širenje samouprave gradova, općina i županija.¹³

¹⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 26., 27.

¹¹ D. Kečkemet, *Jučerašnji Split*, 2012., str. 15.

¹² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 27.

¹³ N. Machiedo- Mladinić, *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci*, Časopis za suvremenu povijest vol. 33, br. 1, 2001., str. 106.

Čelnici stranke smatraju da su Hrvati i Srbi u Hrvatskoj zapravo jedan narod s dva različita imena. Također drže da i jedni i drugi teže istim ciljevima, a to su ujedinjenje Dalmacije s Banskom Hrvatskom i zbližavanje s ostalim južnim Slavenima, te preuređenje Monarhije koja bi postala savez ravnopravnih država. Osim toga, jedna od važnijih komponenti programa ove stranke bilo je jačanje hrvatske narodne svijesti, kao i rješavanje socijalnih i gospodarskih pitanja. U Dalmaciji su većinu stanovništva činili seljaci, stoga je u prvom planu bilo poboljšavanje njihovog položaja i uvjeta rada. Jedini način na koji bi se u potpunosti mogao riješiti taj problem, bilo je ukidanje zaostalih kolonatskih i kmetskih odnosa. Međutim, kako je to bilo poprilično kompleksno za izrealizirati, za početak je bilo potrebno poboljšati seljacima uvjete rada.¹⁴

U svrhu podizanja cjelokupnog gospodarstva Dalmacije na višu razinu, smatrali su da je potrebno započeti s izgradnjom željezničkih pruga, uvođenjem povoljne željezničke pristojbe, kao i stalne priobalne brodske linije. Naravno, kako bi se to sve uopće moglo provesti u praksi, nužna je bila asistencija od strane države. Uz to, čelnici stranke težili su i osnivanju strukovnih organizacija, širenju stručne naobrazbe, opismenjavanju seljaštva, uvođenju obveznog zdravstvenog osiguranja radnika, te sprječavanju iseljavanja stanovništva. Ono po čemu se Hrvatska demokratska stranka razlikovala od drugih političkih stranaka u Dalmaciji je neposredna suradnja s narodom u svrhu rješavanja socijalnih i gospodarskih pitanja, te podizanje sveopćeg znanja naroda.¹⁵

2.2.2 Politički stav Ive Tartaglie

Tartaglia je još u ranoj mladosti izgradio svoj politički stav, na čiju su formaciju uvelike utjecale dvije osobe prema kojima je gajio veliko oduševljenje, a to su Mihovil Pavlinović i Tomáš Masaryk. Dvije komponente koje M. Pavlinović povezuje u svom djelovanju, a za koje je Tartaglia smatrao da su nužne narodu i da su kao takve nerazdvojne jesu naobrazba i sloboda.¹⁶

¹⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci*, Časopis za suvremenu povijest vol. 33, br. 1, 2001., str. 108.

¹⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci*, Časopis za suvremenu povijest vol. 33, br. 1, 2001., str. 109.

¹⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 17.

S druge strane, Tomáš Masaryk, istaknuti češki državnik, filozof i sociolog svojim je političkim težnjama ostavio dubok trag na studente, posebice one iz naših krajeva.¹⁷ Težio je radu sa širokim slojevima, zalagao se za socijalne reforme i demokraciju, protivio se klerikalizmu, a također je bio i pobornik ideje slavenske solidarnosti.¹⁸ Koliko je Tartagliin politički stav bio prožet Masarykovim idejama, svjedoči nam njegov članak pod nazivom *Oskudica pučke naobrazbe i njene posljedice*, koji je objavljen 1900. godine u karlovačkom časopisu *Svjetlo*.

*Jednom sam, ne sjećam se u kojem broju Hrvatske misli pročitao lijepi članak o pučkoj naobrazbi. Od onda, čini se, da se o tom prevažnom pitanju ne samo kod nas nije ništa pokušalo, nego se dalje nije ništa ni pisalo.*¹⁹ Tim riječima Tartaglia započinje članak u kojem će istaknuti važnost problema velike stope neobrazovanosti nižih slojeva, a koji je osobito izražen bio na području Dalmacije. Također naglašava kako se ne namjerava usredotočiti na eventualna rješenja ovog problema, *već ću samo nanizati nekoliko činjenica i žalostnih posljedica, koje, mislim, da proiztiču iz podpune oskudice najelementarnije naobrazbe kod naših nižih slojeva.*²⁰

Nadalje, iznosi kako se obično događa da većinu naroda zastupaju političari koji ili nisu dovoljno upoznati s težnjama i potrebama vlastitog naroda ili jednostavno ne mare za to. S druge strane, ni narod nije upućen u političke programe i ciljeve pojedinih stranaka, ponajviše zbog vlastitog neobrazovanja i nedostatka javnih predavanja *već se, kad je potreba taj narod, kao marva tjera na izbornoštvo, da glasuje ili za svog gospodara ili za svog vjerovnika ili za mecenu, četvrto je u nas rietkost.*²¹

Također naglašava da se bez potpore naroda ne može doći do potpunog ostvarenja političkih ciljeva tog vremena. Smatra da je potrebna korjenita promjena, odnosno da narod treba steći barem osnove pismenosti i obrazovanja, te da ga se treba upoznati s različitim programima pojedinih stranaka. Posljedica realizacije tih dvaju uvjeta bila bi sposobnost naroda da stvori vlastitu percepciju o aktualnim političkim prilikama i političkoj sceni.

Da zaključim, reći ću, da smo mi prvi krivi političkoj nezrelosti našeg naroda, jer kad bi mi držali puku predavanja, kad bi mi nastojali, da se ustroji javno narodno neovisno društvo

¹⁷ Masaryk, Tomáš Garrigue. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.- pristupljeno 15. 2. 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/masaryk-tomas-garrigue>)

¹⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 17.

¹⁹ I. Tartaglia, *Oskudica pučke naobrazbe i njene posljedice*, Svjetlo, 1900., br. 47.

²⁰ I. Tartaglia, *Oskudica pučke naobrazbe i njene posljedice*, Svjetlo, 1900., br. 47.

²¹ I. Tartaglia, *Oskudica pučke naobrazbe i njene posljedice*, Svjetlo, 1900., br. 47.

*sa raznim seoskim podružnicama svrhom, da pouči narod u svih prilikah javnog života, nebi vidili narod, gdje tumara po takvoj tami, da se često prvom došljaku ponudi za platu ili ljubav.*²²

U prethodnom članku analizirano je Tartaglino viđenje problema velikog postotka neobrazovanosti, međutim svakako valja ukratko prikazati za što se on još zalagao, odnosno čemu se protivio u sklopu svog političkog djelovanja. Može se reći kako su njegova temeljna polazišta bila zalaganje za razvoj demokracije, odnosno za to da svi imaju pravo na obrazovanje i samim time mogućnost sudjelovanja u političkom životu. Zalaže se i za opće pravo glasa, jer drži da se *bez sudjelovanja širokih slojeva naroda ne može voditi javni život.*²³ Također, naglašava važnost i potrebu jačanja gospodarstva, kojeg sa kulturom, politikom i pismenošću stapa u nerazdvojivu cjelinu.²⁴

Iako je i sam bio pripadnik stare splitske patricijske obitelji, oštro je kritizirao postupke aristokrata za koje je smatrao ne samo da ne rade u korist naroda, već da su na njegovu štetu stekli privilegije i došli na visoke položaje. Pogreške koje su radile političke stranke, pripisivao je strahu od demokracije i popularizacije vlastitih težnji, te političkim aktivnostima koje su bile svedene na isticanje dogmi, formiranje programa i održavanje govora u političkim krugovima, dok je neuki narod bio potpuno izuzet i ostavljen po strani. Također je smatrao kako je Dalmaciju zahvatila kriza političkog života i da paralelno s tim intenzivno raste nezadovoljstvo radom političkih stranaka koje ne poduzimaju ozbiljnije aktivnosti u svrhu poboljšanja istog, stoga kao jedinu slamku spasa u takvim okolnostima ističe pučki narodni preporod. Nadalje, što se tiče odnosa Hrvata i Srba, Tartaglia ih je smatrao jednim narodom, te se osim njihove suradnje zalagao i za suradnju drugih naroda unutar Austro- Ugarske Monarhije, jer je držao da su svi podjednako ugroženi od strane Austrije.²⁵

Kada se uspoređi politički program i ciljevi Hrvatske demokratske stranke s političkim stavom I. Tartaglie, jasno je uočljivo da su izgrađeni na gotovo jednakim temeljnim načelima, stoga, kako je već i prethodno naglašeno, nije začuđujuć Tartagliin aktivni angažman u dotičnoj stranci.

²² I. Tartaglia, *Oskudica pučke naobrazbe i njene posljedice*, Svjetlo, 1900., br. 47.

²³ I. Tartaglia, *Za sveopće pravo glasa*, *Izabrani Spisi Ive Tartaglie*, ur. A. Jakir, N. Machiedo- Mladinić, 2013., str. 1.

²⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 20.

²⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 33., 34.

3. Prilike u Splitu tijekom balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata

3.1. Zaoštavanje odnosa na Balkanu i izbijanje Balkanskog rata

Postepeno zaoštavanje odnosa između Kraljevine Srbije i Austro- Ugarske Monarhije u konačnici je 1906. godine prouzrokovalo carinski rat koji je završen 1911. godine.²⁶ Austro- Ugarska je zatvorila svoju granicu za srpske poljoprivredne i stočarske proizvode nakon što je Srbija njoj ukinula trgovačke povlastice. Novonastale prilike na Balkanu izazvale su reakciju Splita, koji je sve više iskazivao neprijateljstvo prema državi u čijem se sastavu nalazio.²⁷

U tom razdoblju, preciznije rečeno od 1910. godine, Tartaglia je mnogo manje pisao, a članaka koji se tiču politike gotovo da nije ni bilo. Na mjestu urednika *Slobode* zamjenjuje ga Ivo Bulić, nakon čijeg je odlaska tu funkciju preuzeo Milan Marjanović. 1912. godine ponovno se mijenja urednik, a ovoga puta je to bio pravnik Oskar Tartaglia, mlađi brat Ive Tartaglie. *Sloboda* se s obzirom na date političke okolnosti počela sve više bazirati na iznošenje ideja nacionalističke omladine, stoga nije začuđujuće što je određeno vrijeme bila zabranjena. Unatoč tome što je I. Tartaglia 1913. godine ponovno privremeno preuzeo uredništvo nad spomenutim glasilom, postavlja se pitanje koji je razlog smanjenja njegove aktivnosti na tom području. S jedne strane, postoji mogućnost da je posrijedi bila prevelika okupiranost poslom, s obzirom na to da je 1909. godine pokrenuo vlastitu odvjetničku kancelariju, no s druge strane nije isključeno njegovo neslaganje s borbenim usmjerenjem glasila.²⁸

Situacija na Balkanu dodatno se zaoštava u listopadu 1912. godine, izbijanjem prvog balkanskog rata. Već do jeseni iste godine, Bugarska, Srbija, Grčka i Crna Gora sklopile su savez koji je bio usmjeren protiv Osmanskog Carstva. Rusija i Austro- Ugarska pokušale su preventivno djelovati kako bi izbjegle rat, tako da su obećale prisiliti Portu na reforme. Ipak, 18. prosinca 1912. godine, Bugarska, Grčka i Srbija objavljuju rat Porti, nakon što je ona odbila njihov ultimatum.²⁹

²⁶ M. Kujundžić, V. Šego, *Balkanski ratovi (1912.- 1913.)- kontekst, značaj, posljedice*, Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru vol. 7, br. 7, 2016., str. 170.

²⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 46.

²⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 47.

²⁹ Balkanski ratovi. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.- pristupljeno 19. 2. 2024. (<https://enciklopedija.hr/clanak/balkanski-ratovi>)

Paralelno s početkom spomenutog rata, na površinu izbijaju sve izraženije političke tenzije u Splitu. Odbornici su s načelnikom inicirali prikupljanje novčanih sredstava preko Crvenog križa balkanskih država, te su se s velikom pozornošću i iščekivanjem pratile aktivnosti na ratištu. Vijest o porazu kojeg su srpska i crnogorska vojska nanijele Turcima, u Splitu je dočeka s općim oduševljenjem.³⁰

Ivo Tartaglia je 1911. godine postao članom općinskog vijeća u Splitu.³¹ Međutim, već iduće godine, točnije 16. studenog 1912. donesena je odluka o raspuštanju vijeća, a vlast preuzima komesar Teodor Sporn.³² Kao razlog tom pothvatu, splitski Kotarski poglavar Szilva navodi da su simpatije koje je Split iskazivao prema balkanskim državama u posljednje vrijeme narasle do granice ugrožavanja najviših državnih interesa. Usprkos obećanjima tadašnjeg gradonačelnika Vicka Katalinića da će stanje staviti pod kontrolu, ne dolazi do nikakvih promjena. Štoviše, on sam je bio sudionik posljednjih manifestacija na kojima su održani govori okarakterizirani kao suprotni interesima države. Takve prilike bile su dovoljan motiv aktualnoj vlasti da zaključi kako članovi Općinskog vijeća nisu sposobni brinuti za red i mir u svom gradu. Osim što se gradonačelnik V. Katalinić zajedno s Općinskom upravom usprotivio odluci o ukidanju vijeća nazivajući je nezakonitom i sami građani su se okupili i pružili im podršku, no to nije imalo utjecaja na odluku vladajućih.³³

Nedugo nakon toga, 23. studenog uslijedilo je održavanje političkog zbora u Zadru na kojem je bilo prisutno gotovo petsto članova općinskih vijeća i narodnih zastupnika. Tom prigodom, nazočni su iskazali svoje negodovanje povodom raspuštanja općinskih vijeća u Šibeniku i Splitu, ali i veselje zbog poraza kojeg je Srbija nanijela Turcima, čime je izravno pružena podrška jugoslavenskoj ideji.³⁴ Naknadno je u sudskom procesu uz potporu gotovo svih lokalnih političara nekadašnji gradonačelnik V. Katalinić oslobođen optužbi, te mu je po povratku u Split organiziran svečani doček.³⁵ S obzirom na takvo ozračje u gradu, sasvim je jasno na temelju čega su iz Splita u Beč pristizali izvještaji koji govore o najnemirnijoj pokrajini u državi.³⁶

³⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 47. 2013., str. 2.

³¹ *Izabrani spisi Ive Tartaglie*, ur. A. Jakir, N. Machiedo- Mladinić,

³² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 47.

³³ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 43.

³⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 47.

³⁵ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 45.

³⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 47.

3.2. Prilike u Splitu tijekom Prvog svjetskog rata

U svrhu lakšeg razumijevanja prilika u međuratnom Splitu, potrebno je ukratko prikazati što je najviše utjecalo na slabljenje grada tijekom Prvog svjetskog rata. Naime, nakon svršetka ratova na Balkanu dolazi do smirenja političkih napetosti, no to neće dugo potrajati. U tom relativno kratkom periodu mira, 1913. godine provedeni su izbori za općinska vijeća na kojima su u Splitu izabrani isti članovi kao i 1911. godine, dakle među njima je bio i I. Tartaglia. Početkom 1914. godine, započinju pregovori o budućoj međusobnoj suradnji između HPNS-a i HS-a, no zbog novonastale situacije uskoro su im onemogućene sve daljnje aktivnosti.³⁷ Političke prilike ponovno se zaoštavaju nakon atentata u Sarajevu u kojem su 28. lipnja 1914. godine ubijeni austrougarski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand i njegova supruga Sofija. Austro- Ugarska je u tom događaju uočila priliku za obračun sa Srbijom, kojoj je 28. srpnja 1914. godine objavila rat.³⁸

Nakon što se proširila vijest o atentatu u Sarajevu, predstavnici općina u Zadru, Šibeniku i Splitu uputili su brzojave sućuti kabinetskoj kancelariji, a uz to su i brojni javni uredi, trgovine i privatne kuće bili obloženi crninom. Nedugo nakon atentata, kao što je već spomenuto, Austro- Ugarska je objavila rat Srbiji. Kao odgovor na to, gradonačelnik

V. Katalinić je na svečanoj sjednici splitskog Općinskog vijeća u ime Općinske uprave uputio izjavu odanosti Carskoj kancelariji. Također, osnovan je i posebni Odbor za doprinose za pomoć Crvenom križu u čiji je rad bio uključen i sam gradonačelnik.³⁹ Međutim, trenutno iskazivanje potpore i solidarnosti prema Austro- Ugarskoj nije pomoglo Splitu izbjeći daljnje odluke vlasti koje su uvelike doprinijele njegovom slabljenju.

Brojni faktori su utjecali na to što je Prvi svjetski rat dodatno oslabio već osiromašenu Dalmaciju, te njene stanovnike doveo do ruba egzistencije. Prije svega, tome je pridonijela politička odvojenost od ostatka Austro- Ugarske, osobito od banske Hrvatske i Bosne i Hercegovine, zatim geografski položaj, gospodarska zapuštenost i ostatak kolonatskih odnosa, kao i prometna izoliranost.⁴⁰

³⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 49.

³⁸ Svjetski ratovi. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.- pristupljeno 21. 2. 2024. (<https://enciklopedija.hr/clanak/svjetski-ratovi>)

³⁹ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1914. do 1918.*, 2022., str. 49.- 51.

⁴⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 54.

Već na samom početku rata, u kolovozu 1914. godine, donesena je odluka o ukidanju općinskih vijeća i raspuštanju Sabora, a upravu nad Dalmacijom, pa tako i nad Splitom preuzima komesar. Tijekom rata promijenila su se tri komesara, te u prosincu 1917. godine tu dužnost preuzima T. Sporn.⁴¹ Spomenuti upravitelj u Dalmaciji budno je pratio sva događanja koja su na bilo koji način bila sumnjivog karaktera, s obzirom na to da je spomenuta pokrajina glasila kao najnemirnija. Osim toga, početkom 1914. godine provedena su uhićenja gotovo svih značajnijih osoba u Splitu, među kojima je bio i I. Tartaglia.⁴² Zbog svog poprilično istaknutog antiaustrijskog stava, zajedno s većim brojem ljudi iz Dalmacije uhićen je i odveden u tamnicu u Maribor, te je nakon toga prebačen u Karlau kod Graza.⁴³

Gospodarske prilike, kako je već ranije spomenuto, u Dalmaciji su bile jako teške. Problem su stvarala usitnjena imanja, primitivni načini obrade zemlje, te mnogo manji urod poljoprivrednih kultura u odnosu na prosjek u Austro- Ugarskoj, stoga je Dalmacija i u mirnodopskom razdoblju morala uvoziti gotovo sve. Osim što je tijekom rata uvoz otežan zbog ratnih prilika, tome je uvelike pridonijela i austrijska vlast, štiteći tako vlastite interese. Jednom prilikom, kada je 1915. godine iz unutrašnje Hrvatske u Dalmaciju trebalo stići tisuću vagona pšenice, Beč je izdao zabranu jer je i u tome uočio potencijalno zbližavanje Dalmacije i banske Hrvatske. Mađarski trgovci prestali su dovoziti grahorice i žito, a prometna veza s Trstom je prekinuta. Ipak, opskrbna organizacija iz Beča slala je hranu koja je dolazila isključivo preko Rijeke, međutim to nije bilo od prevelike pomoći jer je hrana obično dolazila neredovito. Ponekad bi uzrok tome bio nedostatak vagona, ponekad ne bi bilo parobroda, u svakom slučaju količina hrane koja bi ipak prispjela nije mogla zadovoljiti potrebe stanovništva. Nedostajalo je osnovnih potrepština kao što su krumpir, grahorice i sol. Velik problem je predstavljala i nestašica šećera, koji je osim za prehranu bio važan i za proizvodnju vina i preradu voća. S druge strane, maslinovog ulja, vune i ribe nije nedostajalo, međutim to se oduzimalo za potrebe vojske.⁴⁴ Problem je predstavljala i nestašica raznih higijenskih potrepština, petroleja i ugljena, te se pretpostavljalo da će Split ostati i bez plina.⁴⁵

⁴¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 63.

⁴² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 54.

⁴³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put dr. Ive Tartaglie. Split, 6.II. 1880.- Lepoglava, 3.IV. 1949.*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 26, br. 1., 1993., str. 282.

⁴⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001. str. 54., 55.

⁴⁵ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 63.

3.3. Kraj rata i ujedinjenje sa Srbijom

Split se još uvijek nalazi u nezavidnom položaju, zbog čega raste odbojnost prema Austro- Ugarskoj za koju se smatra da je glavni krivac takvog stanja. Splićani su stoga s nestrpljenjem iščekivali kraj rata, nadajući se da će im to donijeti priliku za odcjepljenje od Monarhije u čijem se sastavu nalaze, čime bi mogao započeti proces oživljavanja grada. Tome u prilog išla je i odluka o općem pomilovanju aktualnog austrijskog kralja Karla Habsburškog, na temelju koje su se krajem 1917. godine zatočnici počeli vraćati kući. Tako se početkom 1918. godine i I. Tartaglia ponovno našao u Splitu.⁴⁶ 3. srpnja 1918. godine na inicijativu predsjednika sazivajućeg odbora Gaje Bulata, u Splitu je održan narodni zbor na kojem su donesene Gospodarska i Politička rezolucija. Tom prilikom su predstavnici gotovo svih političkih stranaka Dalmacije prihvatili stajalište da etnički jedinstven narod Slovenaca, Hrvata i Srba ima pravo na temelju samoodređenja formirati jedinstvenu nezavisnu državu. Također, izabrana je i uprava Narodne organizacije u Dalmaciji koja je za cilj imala provesti akciju za *okupljanje nezavisnih narodnih elemenata u drugim našim krajevima*, a određeni su i delegati Dalmacije za potencijalno buduće vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca. S druge strane, gospodarska rezolucija pružala je uvid u kaotično stanje u kojem se Dalmacija nalazila, stoga je odlučeno da se u što skorijem vremenu mora nešto poduzeti.⁴⁷

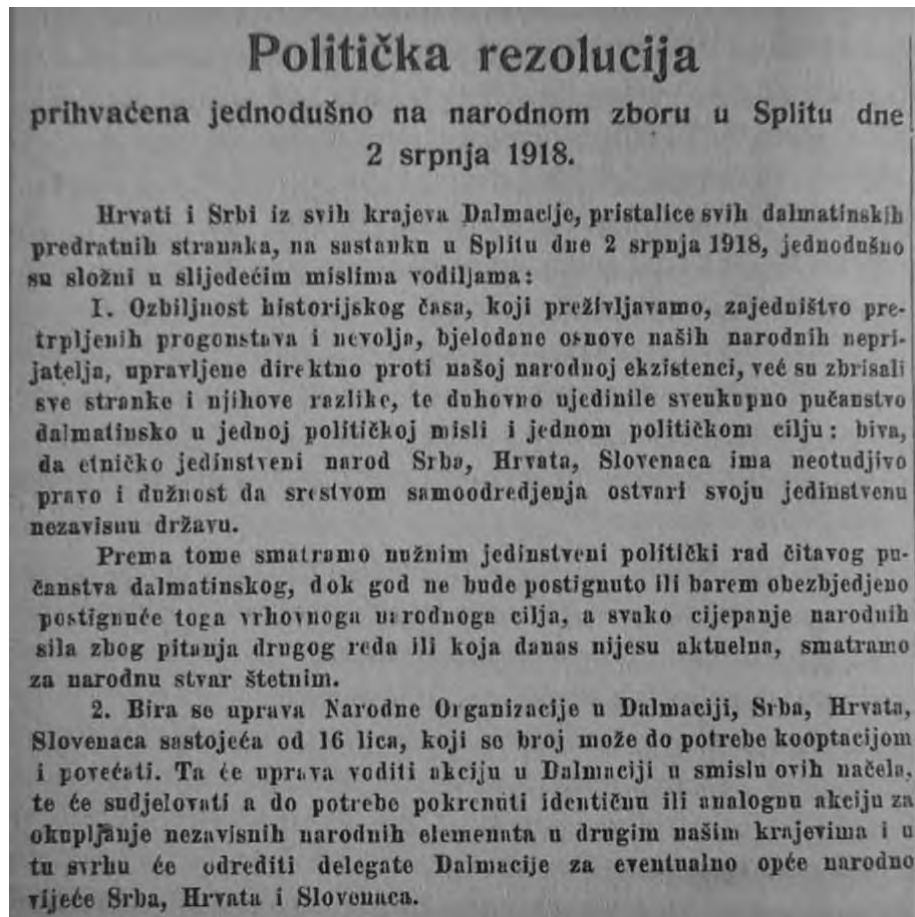
I. Tartaglia, iako je već neko vrijeme bio u Splitu, nije izabran u vodstvo Narodne organizacije, ali je svakako iznio svoj stav o aktualnim događanjima. Smatrao je kako Splitska rezolucija zrcali stav čitavog naroda Dalmacije, te podupire širenje tih ideja po cijelom hrvatskom teritoriju, što bi u konačnici trebalo rezultirati jedinstvenim političkim radom.

Uskoro dolazi do dugo očekivanog okončanja rata, a u Splitu vlada oduševljenje zbog vijesti o prihvaćanju Wilsonovih točaka kao temeljnih odrednica mira. No, na još veće oduševljenje nailazi odluka Sabora, koja je donesena 29. listopada 1918. godine i kojom je obznanjen prekid svih državno- pravnih veza s Austro- Ugarskom i formiranje države Slovenaca, Hrvata i Srba.

⁴⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 55.

⁴⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 55.

Polako se počinje buditi i općinski rad Splita i tako se 6. studenog 1918. godine sastaju članovi upravnog poglavarstva grada. Međutim, još za vrijeme rata umro je bivši gradonačelnik V. Katalinić. Njegovi zamjenici nisu mogli preuzeti tu funkciju, jer je Smodlaka postao članom Zemaljske vlade, osnovane 3. studenog u Splitu, a Trumbić se nalazio u inozemstvu, stoga je odlukom općinskih vijećnika I. Tartaglia postao novi gradski poglavar.⁴⁸

Slika 2. Politička rezolucija 2. srpnja 1918. godine

⁴⁸ N. Machiedo-Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 55., 56.

4. Split neposredno nakon Prvog svjetskog rata

4.1. Općinsko vijeće u Splitu

Nakon četiri godine neaktivnosti, J. Smodlaka 6. studenog 1918. godine otvara prvu sjednicu općinskog vijeća u Splitu. Osim dotadašnjih vijećnika, daljnjem radu se priključilo još osam novih članova. Kao što je već ranije spomenuto, bivši gradonačelnik V. Katalinić preminuo je još za vrijeme rata, te je ovom prilikom trebalo izabrati osobu koja će ga zamijeniti.⁴⁹ Jednoglasno je prihvaćen Smodlakin prijedlog da to bude I. Tartaglia, koji će tu funkciju obnašati idućih deset godina.⁵⁰

Općinsko poglavarstvo može se definirati kao ustanovu komunalnog karaktera, koja je aktivna u svim sferama života grada. To obuhvaća brigu o cestama, rasvjeti, vodoopskrbi, čistoći i zdravlju, odnosno drugim riječima koordiniranje razvoja i izgradnje grada, te briga o stanovništvu. Međutim, unatoč tome što im je to bila primarna zadaća, Tartaglia ističe da je također od velike važnosti bilo da vijećnici iskažu svoje mišljenje i zauzmu stav o aktualnim političkim zbivanjima.⁵¹

Isprva je Vijeće brojalo četrdeset članova, no postepeno se taj broj zbog smrti, preseljenja i podnesenih ostavki vijećnika sveo na dvadeset i osam.⁵² Kako su se vijećnici bavili i drugim poslovima koji su im bili izvor prihoda, sjednice su obično bile održavane nedjeljom ujutro kada bi svi bili slobodni. I samom Tartaglii je glavni izvor prihoda bila njegova odvjetnička kancelarija, s obzirom na to da nije primao nikakvu naknadu za obnašanje dužnosti gradonačelnika. Za vođenje sjednica bio je zadužen predsjednik, držeći se pritom točaka objavljenog dnevnog reda. Zaslugama Marina Šegvića i kasnije Petra Senjanovića, zabilježeni su i sačuvani zapisnici sa sjednica.⁵³

Međutim, nerijetko se događalo da se članovi ne pojave na sastancima, što je rezultiralo time da je na mnogim važnim sjednicama bilo prisutno tek petnaestak vijećnika od ukupnih dvadeset i osam, što je gotovo za polovicu manje.⁵⁴ No usprkos tome, suradnja među vijećnicima bila je dobra, a to nam najbolje potvrđuju transformacija i procvat koje je grad doživio u razdoblju njihova djelovanja.

⁴⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 57., 58.

⁵⁰ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*, 1931., str. 71.

⁵¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001. str. 58.

⁵² M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 151.

⁵³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 58.

⁵⁴ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 151.

4.2. Socijalne, gospodarske i zdravstvene prilike

Teške posljedice rata osjećale su se u gotovo svim aspektima života. Jedan od najvećih problema bila je nestašica osnovnih namirnica. Kako bi se što pravednije raspodijelile male količine hrane s kojima se raspolagalo, podijeljene su iskaznice u različitim bojama. Pomoću njih, stanovnici bi ponekad dobili 10 dkg palente ili 15 dkg krušnog brašna po glavi, a u danima kada ni toga nije bilo, dobili bi 35 dkg tjestenine, što je bilo predviđeno za dva dana. Ponekad bi mogli nabaviti i 5 dkg masti ili 10 dkg slanine.⁵⁵ U takvim okolnostima, kada se ljudi doslovce otimaju za komadić hrane, trgovci su iskoristili mogućnost da profitiraju. Stoga su prodavali hranu po lihvarskim cijenama i pritom ucjenjivali one koji su to sebi mogli priuštiti.⁵⁶

U takvoj situaciji pokušalo se barem djecu spasiti od siromaštva i gladi. Zbog toga su roditelji iz Dalmacije, Hercegovine i Istre slali svoju djecu u Slavoniju i unutrašnju Hrvatsku. U razdoblju od 1. srpnja 1917. godine do 31. kolovoza 1918. godine, otišlo je 17 544 djece, od čega ih je najviše iz Dalmacije. Djecu su kod sebe primali građani i seljaci i pritom se pazilo da budu iste vjeroispovijesti, ako bi to roditelji zahtijevali.⁵⁷

Također, svakodnevno je sve veći broj osoba tražio liječničku pomoć, osobito demobilizirani vojnici. Uz to, među izgladnelim i iscrpljenim stanovništvom počele su se širiti raznovrsne zarazne bolesti. Izvještaji koji su tijekom 1919. godine pisani na tjednoj bazi, donose brojke o oboljelima od boginja, azijske gripe, difterije, pjegavog tifusa, španjolske groznice i trahoma.⁵⁸ Časopis *Novo doba* izvijestio je o pojavi španjolske gripe i njenim simptomima: *Kako smo izvještani, ima u gradu preko 30 slučajeva španjolske hunjavice. Liječnici su konstatirali simptome, koji se posve slažu sa simptomima gornje bolesti. Bolest se je najprije pojavila kod zarobljenika. Prvi dan nastupi jaka vrućica, do 39 i 40 stupnjeva, simptomi bronhitisa, kostobolja, umornost itd. Drugi dan vrućica opada, treći tako isto, a četvrti dan je više nema. Vrlo je zarazna, te ako se jedan član obitelji razboli, obole i ostali.*⁵⁹ Paralelno s dolaskom ljetnih vrućina, počela se širiti i zaraza među stokom.

Osim nestašice hrane i pojave zaraznih bolesti, poteškoće je stvarala i plinara koja je bila zastarjela i bez goriva, stoga nije gradu mogla dati potrebnu energiju. Nedostatkom plina zapravo bi se ostalo bez jedinog sredstva rasvjete, pogona za industriju, a mnogi bi ostali i bez

⁵⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 61.

⁵⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Izgradnja Splita u desetogodišnjem periodu (1918.- 1928.)*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 24, br. 2, 1992., str. 116.

⁵⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 61.

⁵⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 61.

⁵⁹ *Španjolska hunjavica u Splitu*, *Novo doba*, 12.VII.1918, br. 33.

moćnosti kuhanja. Svršetkom dana, gasio bi se život na blatnim i razrovanim gradskim ulicama. Krčme su se zatvarale u devetnaest sati jer nije bilo moguće raditi bez plina ili petroleja, dok su se kavane zatvarale sat vremena ranije.⁶⁰ Također, kuće se već duže vrijeme nisu obnavljale, niti su se gradile nove. Zbog toga su uvjeti življenja bili poprilično loši i nehigijenski, a i broj stambenih objekata je bio nedovoljan da zadovolji potrebe grada.⁶¹

Općinski poglavari našli su se u jako teškoj situaciji. Osim što nisu raspolagali gotovo nikakvim novčanim sredstvima, na naplatu su čekali dugovi još iz 1910. godine i 1911. godine.⁶² Stoga su itekako bili svjesni činjenice da će biti potrebni veliki napori i pomno planiranje kako bi se grad podiglo iz mrtvila. To će im u konačnici i poći za rukom, zahvaljujući golemom trudu prvenstveno od strane gradonačelnika.

4.3. Poduzimanje osnovnih mjera za sanaciju stanja

Prvi i glavni cilj općinskih poglavara bio je osigurati hranu stanovništvu, stoga je 14. studenog osnovan odbor za dodjelu pomoći. Potrebitih je bilo mnogo, između ostalih to su bile izbjeglice, demobilizirani vojnici, siromasi, nezaposleni, te obitelji koje su imale pravo na vojničku potporu koja im je u jednom periodu bila ukinuta zbog nedostatka sredstava. Na samom početku krenulo se s pothvatima koji su bili najlakše izvedivi. Od ribara je zatraženo da povećaju ulov plave ribe, jer je potražnja za njom bila velika. Stanje olakšava i doprinos britanske mornarice koja je došavši u Split 19. studenog 1918. godine, stavila na raspolaganje gradu četiri vagona krušne hrane. To je značilo povećanje količine dnevnih obroka za 4 dkg po glavi, dok su oni najsiromašniji mogli dobiti 2 kg brašna za mjesec dana. Osim toga, određene su i maksimalne cijene živežih namirnica, što se u konačnici pokazalo neučinkovitim. Na taj način je bilo teže doći do namirnica koje su se prodavale po još višoj cijeni, tako da je ta odluka ubrzo ukinuta.⁶³

Na samom početku 1919. godine formiran je Providbeni ured na čijem je čelu bio veleposjednik iz Jelse i povjerenik Pokrajinske vlade, Jure Duboković. Njegovi odlasci u Zagreb i Beograd rezultirali su uspostavom redovite opskrbe Dalmacije. 7. prosinca 1918. godine osnovana je i Narodna ženska zadruga pod vodstvom Maje Čulić, koja je brojala 350

⁶⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 61.

⁶¹ N. Machiedo- Mladinić, *Izgradnja Splita u desetogodišnjem periodu (1918.- 1928.)*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 24, br. 2, 1992., str. 116.

⁶² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 61., 62.

⁶³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 62.

članica. Časopis *Novo doba* u članku *Narodna Ženska Zadruga* govori o tome kako je vrijeme da se iskoristi potencijal žena, koje uvelike mogu doprinijeti poboljšanju trenutnog stanja. *A ako su žene u našem javnom životu bile do sada više-manje pasivne, jer neupućene i zanemarene, to još nije razlog da i nadalje ostanu u tom položaju, a niti je to, još manje, dokaz, da su one za javni, socijalni, kulturni a i politički rad nesposobne i nepotrebne. U daljnjem tekstu članka navedeno je kako se osniva ovih dana u Splitu Narodna Ženska Zadruga, u kojoj bi imalo da se okupi sve, što je medju dalmatinskim ženama svjesnijega i razvijenijega, sve što je spremno na rad.*⁶⁴

Nadalje su navedene i objašnjene obveze i aktivnosti spomenute zadruge, no za potrebe ovoga rada dovoljno je navesti njihovu osnovnu zadaću, a to je briga o djeci i bolesnicima. Osim što su otvorile pučku kuhinju, do sredine 1919. godine uspjele su teško bolesnim osobama i djeci do pete godine života osigurati šalicu toplog mlijeka dnevno i 25 dkg šećera mjesečno. Do kraja iste godine, općina je otvorila vlastitu mesnicu i pekaru, prvenstveno kako bi nižim cijenama proizvoda konkurirala privatnicima, te ih na taj način prisilila da spuste cijene.⁶⁵

Brojne zarazne bolesti, koje su već i ranije spomenute, počele su se sve više širiti, stoga je trebalo poduzeti mjere u svrhu suzbijanja epidemije. Tako je općina 1920. godine započela s organiziranim odvozom smeća kojeg su do tada seljaci odnosili u za to predviđene jame izvan grada. Također, uvedeno je i metenje i polijevanje ulica, te su na pazaru sagrađene staje, kako marva koju su seljaci dovodili više ne bi bila vezana posvuda i kako ne bi prljala grad.⁶⁶

⁶⁴ *Narodna ženska zadruga*, *Novo doba*, 7. XII. 1918., br. 181.

⁶⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 62., 63.

⁶⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 63.

5. Ulaganje u infrastrukturu i elektrifikaciju

5.1. Pribavljanje financijskih sredstava

Općinska uprava grada osim što je bila odlučna i snalažljiva, pokazala je i veliko financijsko umijeće. U tome se posebno istaknuo gradonačelnik Tartaglia, kojem je znatno pomoglo nekadašnje iskustvo koje je stekao radeći kao blagajnik i tajnik u Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci.⁶⁷ Tako je krajem 1918. godine Zemaljska vlada općini dala zajam u iznosu od 100.000 kruna i to pola u hrani, a pola u novcu, no može se reći kako je to bio gotovo neznan iznos.⁶⁸

1919. godine, uz odobrenje Zemaljske vlade, raspisan je općinski zajam koji je iznosio dva milijuna kruna. Taj iznos dale su Prva pučka dalmatinska banka, Ljubljanska kreditna banka, Jadranska banka i Zadružni savez.⁶⁹ Provedena akcija naišla je na velik interes i odaziv građana, ne samo zbog duplo većih kamata od onih što su nudile ostale banke, nego i zbog želje da se pomogne Splitu.⁷⁰

Do kraja 19. st, u gotovo svim većim hrvatskim gradovima osnivane su gradske štedionice, a u Dalmaciji je upravo Split bio prvi u kojem je općina osnovala štedionicu. Na to su naravno utjecale tadašnje prilike u gradu, odnosno potreba za prikupljanjem novčanih sredstava za njegovu obnovu. Inicijator ove ideje bio je gradonačelnik Tartaglia. Svoj prijedlog iznio je Općinskom upraviteljstvu, te je na sjednici 14. travnja 1919. godine jednoglasno prihvaćen.⁷¹

Tako je 1. listopada 1919. godine osnovana gradska štedionica s pologom od milijun kruna općinskog novca. To je bila samostalna ustanova koja je bila pod nadzorom države. Općina je mogla izabrati deset osoba koje će biti u Upravnom odboru, između kojih je bio Tartaglia, dok je za upravitelja imenovan Dr. Josip Beroš. Svrha štedionice bila je omogućiti građanima, posebno onim siromašnijim da sigurno ulože svoj novac, po kojeg u slučaju potrebe mogu doći u bilo kojem trenutku. Osim što je imala jako važnu ulogu u razvoju Splita, s

⁶⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 73

⁶⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Izgradnja Splita u desetogodišnjem periodu (1918.- 1928.)*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 24, br. 2, 1992., str. 117.

⁶⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 73.

⁷⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Izgradnja Splita u desetogodišnjem periodu (1918.- 1928.)*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 24, br. 2, 1992., str. 117.

⁷¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918.- 1941.*, 2009., str. 254.

vremenom je postala i jednim od jačih novčanih zavoda grada, te je stekla vlasništvo između ostalog nad zemljišnim parcelama, tiskarom i modernom pekarom na pazaru.

Gradskoj blagajni pridonosilo je i ubiranje poreza, prireza, globa i carina, taksi, te prihoda od tržnice i najma zgrada i prostora. Vodovod, klaonica i ribarnica su sami uspijevali financirati vlastite potrebe, te su s vremenom sakupili sredstva pomoću kojih su mogli širiti i unaprijediti rad. Također, organizatori zabava morali su općini dati pet do petnaest posto od ukupne dobiti. Najveće zabave u gradu održavane su u kazalištu, a organizacija bi pripala onome tko bi ponudio najveću svotu, uz jamčevinu u iznosu od dvije tisuće kruna.

Nameti nisu bili povećavani, te se dobit ostvarivala kroz jačanje industrije i obrta, povećanje prometa robe i slično. Osim toga, novac kojeg je općina dobivala nikad nije izravno trošen. Umjesto toga, uziman je kao polog za zajam ili novo dioničko društvo u kojem je općina najčešće imala između 51 i 60% kapitala, što joj je osiguravalo privilegiju da vodi glavnu riječ.⁷²

Zahvaljujući navedenim mjerama koje je općinsko poglavarstvo poduzelo u prvoj godini svog rada, Split se polako počeo oporavljati. No to je bio tek uvod u transformaciju i modernizaciju koje će grad doživjeti, prvenstveno zaslugom kvalitetnog i snalažljivog rada gradske uprave.

5.2. Uvođenje električne energije

Još od svibnja 1860. godine Splitu je jedini izvor energije bila zastarjela gradska plinara.⁷³ Stoga je postalo jasno da se što prije u gradu treba provesti elektrifikacija, što je ujedno bio i temeljni preduvjet za razvoj modernog industrijskog grada. Tako su se u proračunu troškova za 1919. godinu našle brojne stavke, među kojima je ključna bila osiguranje potrebne energetske snage. Popravci peći plinare i nabava ugljena kojem je cijena konstantno rasla, bila su samo privremena rješenja. Pritom količine ugljena koje su se nabljjale nisu mogle zadovoljiti potrebe grada.⁷⁴

Polovicom 1919. godine završen je elaborat o elektrifikaciji grada, te su inženjeri Žarko Doroška i Petar Senjanović u predvorju kazališta 30. kolovoza iznijeli građanima cijeli projekt.

⁷² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 74.

⁷³ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 149.

⁷⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 64.

Uvodni govor održao je gradonačelnik Tartaglia, koji je tom prilikom rekao da *Split mora prihvatiti preduvjete da se snažno razvije. Odgađanje bi moglo odbiti one sile koje danas teže da se u Splitu razvije industrija i trgovina.*⁷⁵

Kako bi se započelo sa postavljanjem električne mreže, Općina je sklopila suradnju s tvrtkom *Elektra* iz Češke.⁷⁶ Spomenuto poduzeće se obvezalo da će dati potreban instalacijski materijal, izgraditi mrežu javne rasvjete i prenijeti električnu energiju s Majdana i to u roku od tri mjeseca. Općina je odredila da će u to uložiti 51% kapitala, *Elektra* 10% do 15% kapitala, a ostatak su trebali dati domaći dioničari.⁷⁷

Iako je plan bio da Split dobije električnu rasvjetu još za Božić 1919. godine, zbog poteškoća prilikom dopreme materijala to se prolongiralo do 16. srpnja 1920. godine.⁷⁸ Građani nisu skrivali oduševljenje dok su prolazili osvjetljenom obalom, tim više što su do tada gotovo čitavi predjeli grada nerijetko bili u tami zbog nedostatka ugljena.⁷⁹

Općinski poglavari shvatili su da Split jedino iz Dugog Rata može dobiti dovoljnu količinu električne energije po niskoj cijeni. U tu svrhu, 8. listopada 1919. godine osnovano je poduzeće u obliku dioničkog društva za prijenos i iskorištavanje energije iz Dugog Rata, pod nazivom *Općina Split i drugovi*. Međutim, 1924. godine postojeći kapital je unesen u novoosnovano *Električno poduzeće*, kojim je zamijenjeno prethodno navedeno poduzeće. Ovoga puta općinski kapital je iznosio gotovo 62%, kapital *Splita*, društva za cement Portland u Splitu 32%, te 15% kapitala društva za iskorištavanje vodene snage u Dalmaciji *Sulfida*. Zadaća ovog poduzeća bila je ista kao i kod njegovog prethodnika, a to je iskorištavanje energije iz Dugog Rata.⁸⁰

Već tri godine nakon realizacije ovog velikog i bitnog pothvata, bilo je jasno da je električna energija u velikoj mjeri unaprijedila Split. Tome je pridonio i naknadni završetak izgradnje trafostanice i dalekovoda 1925. godine, čime je splitskom stanovništvu i industriji definitivno osigurana dovoljna količina električne energije.⁸¹

⁷⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 64.

⁷⁶ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 150.

⁷⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Split u prvim poslijeratnim godinama (1918.-1919.)*, Kulturna baština, br. 26- 27, 1995., str. 128.

⁷⁸ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 151.

⁷⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 64.

⁸⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 64., 65.

⁸¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 65.

5.3. Izgradnja luke

Po završetku prvog svjetskog rata, potpisivanjem Rapalskog i Rimskog ugovora su Trst, Zadar i Rijeka pripali Italiji. Pritom je važno istaknuti da su Trst i Rijeka prije Prvog svjetskog rata predstavljale glavne luke u Austro- Ugarskoj Monarhiji.⁸² S druge strane, Split koji je još od davnih vremena bio važna luka srednje Dalmacije u ovim okolnostima postaje glavna luka države.⁸³

Stoga je tijekom 1919. godine započeto planiranje uređenja splitske luke, koje je bilo od iznimne važnosti kako za grad, tako i za čitavu državu. Split je imao izuzetno povoljan prirodni položaj, te je taj potencijal trebalo iskoristiti.⁸⁴ Širenjem postojeće splitske luke, mogle su se zadovoljiti potrebe putničkog prometa. Također, osmišljena je izgradnja trgovačkog terminala za pretovar sa željeznice na brodove u Kopilici, dok bi nova sjeverna luka bila industrijskog karaktera. Područje sjeverne luke imalo je dobre predispozicije za prerastanje u industrijsko središte zahvaljujući kompleksu dubokih uvala u dužini od 25 km obale, koje su bile zaštićene od vjetrova i ravnici koja je pružala prostor za odvijanje djelatnosti.⁸⁵

U prosincu 1919. godine u Beogradu je sastavljena komisija kojoj je zadaća bila utvrditi može li se po austrijskom planu proširiti i nadograditi postojeća luka. Zastupnik državnog vijeća SHS Juraj Biankini zauzimao se za to da se osnuje posebno ministarstvo za pomorstvo i da se Pomorska uprava iz Sušaka premjesti u Split. Pomorska uprava je na koncu premještena dok je pomorstvo i dalje ostalo sastavni dio Ministarstva saobraćaja.⁸⁶

Paralelno s tim, općina je počela planirati radove u luci. Pokrenuta je rasprava o tehničkim mogućnostima uređenja zapadnog dijela luke, proširenju lučkog pristaništa, podizanju spremišta za lučke naprave, uspostavi carinarnice i postavljanju uređaja za nove dizalice. Međutim, ključni problem predstavljala je nezainteresiranost od strane države, iako je općinsko poglavarstvo više puta ukazivalo na potrebu ulaganja u gradsku luku. Jasno je da je državna financijska potpora bila od velike važnosti, jer je bez nje ovako velik pothvat bio

⁸² Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 165.

⁸³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 67.

⁸⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Split u prvim poslijeratnim godinama (1918.- 1919.)*, Kulturna baština, br 26-27, 1995., str. 127.

⁸⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 67.

⁸⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Split u prvim poslijeratnim godinama (1918.- 1919.)*, Kulturna baština, br 26-27, 1995., str. 128.

gotovo neizvediv.⁸⁷ Iako je bilo predviđeno da će radovi započeti u proljeće 1920. godine, novac za njihovo izvođenje se uzaludno čekao još do kraja 1921. godine. No unatoč tim poteškoćama, općina nije gubila vrijeme, već je napravljeno onoliko koliko je u takvim okolnostima bilo izvedivo. Prošireno je пристаниште, obala je nasipana naftom, ugljenom i šljunkom, podizana su javna skladišta na pristanu sv. Duje, te je izgrađena zgrada Pomorske uprave, kao i stanovi za činovnike.⁸⁸

Međutim, izvođenje bilo kakvih većih radova zahtijevalo je i veća ulaganja, koja su se mogla dobiti isključivo od stranih investitora. Država je stoga započela s pregovorima, a na onim vođenim 1923. godine s francuskom delegacijom sudjelovao je i Tartaglia. Iako su pokazali zainteresiranost i spremnost da pomognu u izgradnji Splita, gradonačelnik se vraća kući uvjeren u to da pregovori neće donijeti veliku korist njegovom gradu. S vremenom se pokazalo da nije bio u krivu, jer je većina dobivenih sredstava bila usmjerena u Srbiju i Crnu Goru.

Konačan završetak željezničkog spoja 1925. godine doveo je do intenzivnog povećanja prometa u luci. Time je ponovno na površinu isplivala potreba za izgradnjom sjeverne i uređenjem postojeće luke. Osim toga, početkom 1927. godine Ministarstvo saobraćaja je odobrilo kredit za dovršenje dogradnje postojeće luke i podizanje svjetionika na rtu Sustjepan u iznosu od 15 milijuna dinara. Iste godine u završnoj fazi našli su se i pregovori za dobivanje većeg investicijskog zajma, međutim zbog borbe za vlast u gradu, realizacija onoga što je dogovoreno odgođena je.⁸⁹

5.4. Izgradnja ličke pruge

Još od konca 19. stoljeća isticala se važnost prometnog povezivanja Dalmacije s kopnenom Hrvatskom. Ideja je bila da se u tu svrhu izgradi lička željeznička pruga, no Austro-Ugarska nije bila osobito zainteresirana za realizaciju tog pothvata. Ipak, 1912. godine započeti su radovi sa sjevera do Gospića, a krak iz Splita je došao do Knina. Radovi su uskoro obustavljeni zbog izbivanja Prvog svjetskog rata, tijekom kojeg su uništeni neki od izgrađenih tunela i mostova.⁹⁰

⁸⁷ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*, 1931., str. 221.

⁸⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 68.

⁸⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 68., 69.

⁹⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 65.

Unatoč naporima koji su uloženi u gradnju ličke pruge za čiji je svršetak bilo potrebno izgraditi još svega stotinjak kilometara, ubrzo je postalo jasno kako ona neće biti isplativa, stoga su inženjeri predložili novi smjer koji bi išao dolinom rijeke Une.⁹¹ To je ujedno bila i glavna tema sjednice općinskog vijeća održane 15. travnja 1919. godine, na kojoj je prihvaćen zaključak Udruženja inženjera, arhitekata i geodeta Dalmacije, kojim se zahtijeva nužna izgradnja željezničke pruge dolinom Une.⁹² Međutim, količina sredstava koju je Ministarski savjet odobrio nije bila dovoljna ni za dovršetak ličke ni za početak izgradnje unske pruge. Splitsko općinsko vijeće je stoga odlučilo 1921. godine preuzeti stvar u svoje ruke i započeti s trasiranjem pruge preko Zrmanje do Bihaća.⁹³

24. ožujka 1922. godine osnovan je željeznički konzorcij u kojem su osim splitske općine sudjelovali i Trgovačko- obrtnička komora, novčani zavodi i splitsko stanovništvo. Članovi uprave bili su između ostalih gradonačelnik Tartaglia, J. Smodlaka, I. Antičević i P. Senjanović. Plan je bio započeti radove s kapitalom od ukupno pet milijuna kruna, od čega je općinskih milijun. Iako je za dovršetak ličke pruge trebalo izgraditi još svega 66 kilometara, radilo se o dosta nezahvalnoj dionici, odnosno brdovitom kamenjaru, no unatoč tome pothvat je ipak uspješno realiziran.⁹⁴

Konačno, 1925. godine započelo je odvijanje prometa ličkom željeznicom, što je ujedno značilo i povezivanje Dalmacije s europskom željezničkom mrežom.⁹⁵ U Splitu je organizirano veliko slavlje 25. srpnja 1925. godine kada je nakon 26 sati vožnje pristigao prvi vlak iz Beograda, te nakon 14 sati vožnje vlak iz Zagreba. Slavlje je dodatno uveličala Jadranska izložba u sklopu koje su predstavljeni poljoprivredni, industrijski, turistički, obrtnički i umjetnički potencijali Dalmacije.⁹⁶

⁹¹ S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 101.

⁹² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 65.

⁹³ S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 101.

⁹⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 66.

⁹⁵ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918. do 1930.*, 1931., str. 220.

⁹⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 66.

5.5. Širenje grada

5.5.1. Izgradnja cesta i stambenih objekata

Split je još krajem 19. stoljeća počeo intenzivno rasti i širiti se. To je nastavljeno i nakon završetka prvog svjetskog rata, na što je osobito utjecalo pripajanje Zadra Italiji, čime Split postaje glavnim gradom Dalmacije. Osim toga, broj stanovnika se konstantno sve više povećavao.⁹⁷

S obzirom na date okolnosti, općinski poglavari smatrali su da je prijeko potrebno što prije započeti s građevinskim pothvatima. Sve što je bilo u planu izgraditi, po njihovom mišljenju bilo je Splitu nužno, a osim toga bi se time smanjila stopa nezaposlenosti, te bi se ljudima omogućio izvor prihoda. Može se reći da je u relativno kratkom vremenu gotovo čitav grad poprimio izgled velikog gradilišta.⁹⁸

Započeta je izgradnja novih cesta kojima se Split širio u tri smjera. Pritom je trebalo obratiti pažnju na to da se zaobiđe stari dio grada, odnosno područje Dioklecijanove palače, jer je taj dio bilo predviđeno ostaviti za pješake.⁹⁹

Prvom cestom kroz Lučac, grad se širio u smjeru Bačvica, Firula, novog groblja i Omiša. Druga cesta vodila je Smodlakinom i Istarskom preko Balkanske i Solinske pa sve do Špinuta i Poljuda. Posljednja cesta, širine dvanaest metara, građena je uz novčanu potporu Pokrajinske vlade zbog nedovoljno općinskih sredstava. No usprkos tome, spomenuta cesta Put Meja kojom se otvorila južna padina Marjana, odmah je dobila kanalizaciju i vodovod.¹⁰⁰

Osim izgradnje cesta, trebalo je preurediti i gradsku rivu. Zamisao je bila da se njen rustični izgled zamijeni novim mediteranskim ugođajem. Tako je uskoro riva bila proširena, asfaltirana i popločana, a stabla murve koja su se na njoj nalazila zamijenjena su velikim palmama koje su postepeno sađene u razdoblju od 1922. godine do 1927. godine.¹⁰¹

⁹⁷ S. Piplović, *Prvi drvoredi u Splitu*, Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva, vol. 66, br. 3-5, 2004., str. 179.

⁹⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001, str. 69.

⁹⁹ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918. do 1930., 1931.*, str. 122.

¹⁰⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 69.

¹⁰¹ S. Piplović, *Prvi drvoredi u Splitu*, Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva, vol. 66., br. 3-5, 2004., str. 179., 180.

Slika 3. Popločana riva s palmama

Kao što je već prethodno spomenuto, broj stanovnika se nakon rata u Splitu intenzivno povećavao, stoga je paralelno s tim rasla potreba za dodatnim stambenim prostorima. Općinska vlast je izgradnjom novih ulica, provođenjem plina, električne rasvjete i kanalizacije, te uređenjem vodovoda ispunila nužne preduvjete za izgradnju stambenih zgrada.¹⁰² Tako se 1919. godine započelo s izgradnjom šezdesetak radničkih stanova na području Gripa, te s izgradnjom manjih općinskih stanova na Brankovu prilazu.¹⁰³

Podizala su se i nova naselja na Balkanskoj i Solinskoj cesti. Na Solinskoj cesti su napravljene dvije nove zgrade, jedna 1925. godine i druga 1927. godine, s ukupno 29 stanova. Uređene su i dvije općinske zgrade u gradu, čime se na raspolaganje dobilo još 10 stanova. Spomenuti stambeni prostori uglavnom su se iznajmljivali općinskim i državnim činovnicima.¹⁰⁴

Osim toga, općina je posebnu pažnju posvetila poticanju privatne stanogradnje. U tu svrhu su poduzete brojne izmjene, otkupi i okrupnjavanje zemljišta, koja su potom prodavana privatnicima po niskoj cijeni, ali pod uvjetom da započnu s izgradnjom.¹⁰⁵ Kako bi ih se dodatno potaknulo na takve pothvate, općina je donijela odluku da se graditelji oslobodi

¹⁰² B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918. do 1930.*, 1931., str. 124.

¹⁰³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 70.

¹⁰⁴ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918. do 1930.*, 1931., str. 125.

¹⁰⁵ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918. do 1930.*, 1931., str. 125.

plaćanja poreza u razdoblju od šest godina. Izgradnja restorana i hotela također je prepuštena privatnicima.¹⁰⁶ Tako je Ante Dvornik sredinom rujna 1921. godine sagradio na Bačvicama hotel *Imperial*, s ukupno 27 soba. U prizemlju mu se nalazila komforna blagovaonica s galerijom za glazbu, te se iz dvorane pružao pogled na more i Brački kanal.¹⁰⁷

5.5.2. Plan grada

Prilikom izvođenja građevinskih pothvata, općinsko poglavarstvo je od samog početka bilo priklonjeno planskoj izgradnji. Stoga je 22. lipnja 1923. godine raspisan međunarodni natječaj za plan grada. Pred inženjerima nije bio jednostavan zadatak, jer su u sklopu plana trebali ponuditi adekvatna rješenja za mnoge probleme oko kojih su se lomila koplja. Primjerice, kako izgraditi ravne ulice, na koje područje treba postaviti upravne zgrade, na koji način stari grad ukomponirati u novi, treba li biti jedan gradski trg ili njih više i slično tome.¹⁰⁸

Kroz opširan program natjecatelje se dosta detaljno upoznao s položajem i prirodnim karakteristikama grada, demografskim i prometnim podacima, podjelom grada i nekim od istaknutijih problema koje trebaju imati na umu prilikom izrade plana. Također je odlučeno da će dobitnik prve nagrade biti nagrađen sa svotom od 80 000 dinara, dobitnik druge nagrade sa 60 000 i treće s 30 000.¹⁰⁹ Na natječaj je prispjelo ukupno 19 radova koje je ocijenio žiri sastavljen od 11 stručnjaka, između kojih je bio i gradonačelnik Tartaglia. Spomenuti žiri se 1924. godine odlučio za plan mladog njemačkog arhitekta Wenera Schürmanna.¹¹⁰

Spomenuti plan počeo se realizirati 1925. godine. Općinski poglavari bili su jako zadovoljni, prvenstveno zbog činjenice da je očuvan karakter starog Splita. Nove prometne ulice zaobilazile su staru jezgru grada koja je namijenjena pješacima, postojeće zgrade bile su pošteđene, te su brojne oranice i pusta zemljišta pretvorena u gradilišta koja će se kasnije transformirati u nove gradske četvrti.¹¹¹

¹⁰⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 70.

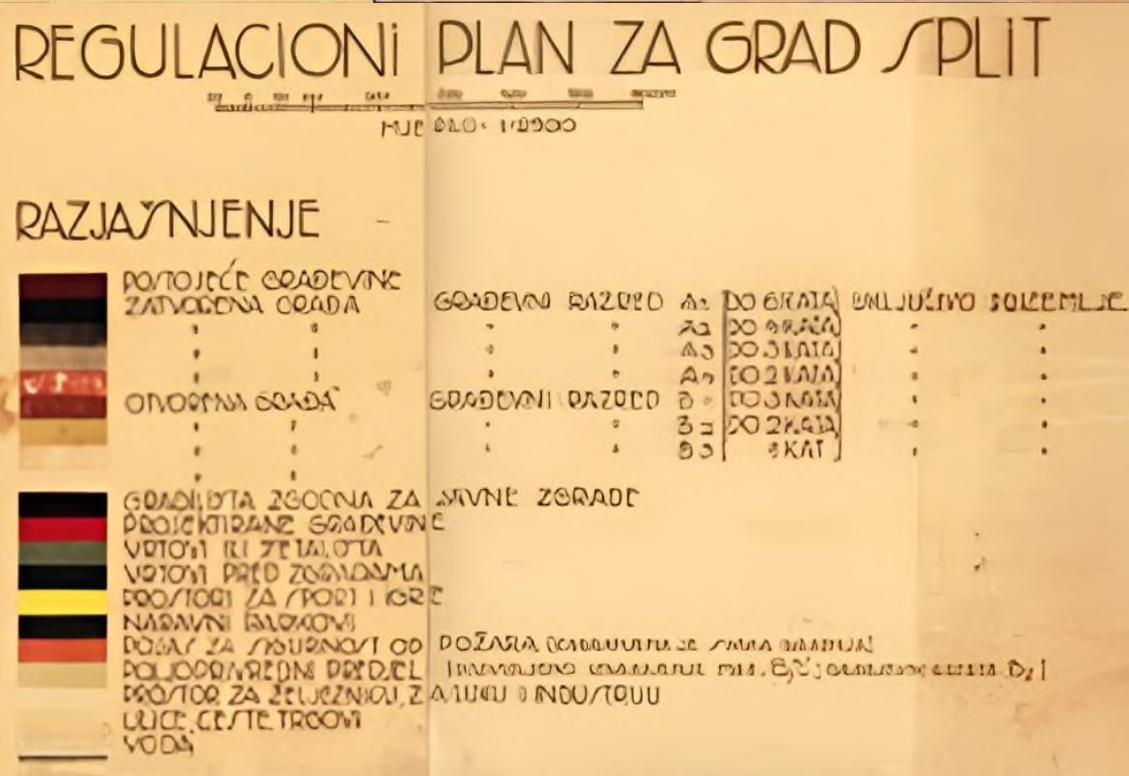
¹⁰⁷ S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 98.

¹⁰⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 72.

¹⁰⁹ S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 99.

¹¹⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 72.

¹¹¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 72.

Slika 4. Urbanistički plan Splita

6. Političke prilike od ujedinjenja do Vidovdanskog ustava

6.1. Brzovav regentu Aleksandru

Velik dio dalmatinskih intelektualaca, pa tako i Tartaglia smatrao je novu državnu zajednicu Srba, Hrvata i Slovenaca jedinim i najboljim poslijeratnim rješenjem. Vjerovalo se da će u sklopu spomenute nove državne zajednice svi dijelovi Hrvatske, a osobito potlačena Dalmacija dobiti priliku za boljitkom. Osim toga, činom ujedinjenja trebala su biti spriječena ostvarenja teritorijalnih pretenzija, prvenstveno od strane Italije koja se pozivala na Londonski ugovor.¹¹²

Svega nekoliko dana nakon proglašenja Kraljevstva SHS predstavnici općine Split uputili su Aleksandru I. Karađorđeviću brzovav iz kojeg se jasno vidi njihov odnos prema ujedinjenju i aktualnom regentu.¹¹³ U brzovavu je izrečeno kako se *na ovim jugoslavenskim obalama uvijek visoko dizao barjak jedinstvene narodne misli i isticao težnju za jedinstvenom narodnom državom svih Hrvata, Srba, Slovenaca.*¹¹⁴ Time se zapravo željela potvrditi jugoslavenska orijentacija Splita, no kralj je u svom kratkom odgovoru vješto izbjegao nazvati Split *najjugoslavenskijim gradom*, navodeći umjesto toga da je u Splitu *uvijek pravim plamenom buktila narodna svijest.*¹¹⁵

Slika 5. Brzovav splitske općine regentu Aleksandru

¹¹² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 16.

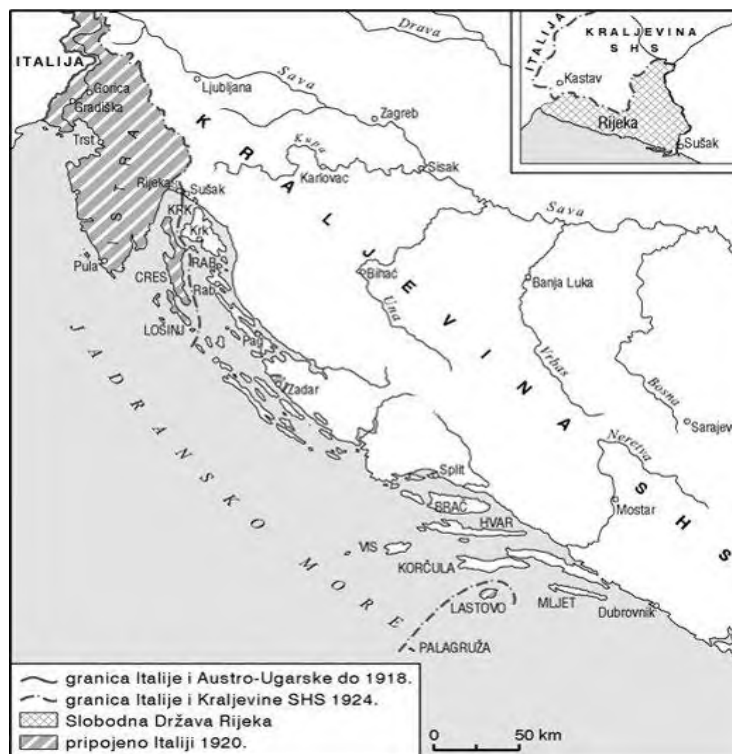
¹¹³ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 61.

¹¹⁴ *Brzovavni pozdrav općine prestolonasljedniku*, *Novo doba*, 5. XII. 1918., br. 179.

¹¹⁵ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 61.

6.2. Gospodarske, socijalne i političke neprilike u Splitu

Od završetka rata i odcjepljenja od Austro- Ugarske Monarhije odigralo se nekoliko važnih događaja koji su izravno utjecali na budućnost naših krajeva, osobito Dalmacije. Mnogi su smatrali kako se ulaskom u novu državnu zajednicu eliminirala opasnost od gubitka teritorija na kojeg je Italija polagala pravo, međutim ubrzo se pokazalo kako stvari nisu baš tako jednostavne.¹¹⁶ Već 12. studenog 1920. godine predstavnici Kraljevine Italije i Kraljevine SHS potpisali su Rapalski ugovor kojim je Kraljevina Italija dobila određeni dio našeg teritorija.¹¹⁷

Slika 6. Granica utvrđena Rapalskim ugovorom

Splićani su na vijest o Rapalskom ugovoru reagirali oštrim prosvjedima i demonstracijama, iskazujući tako svoje neslaganje s rezultatom pregovora. Usprkos takvom ozračju, 21. studenog organiziran je doček dobrodošlice Anti Trumbiću, tadašnjem ministru vanjskih poslova koji je imao ključnu ulogu u zastupanju hrvatskih interesa pred Talijanima. Tom prigodom gradonačelnik Tartaglia održao je pozdravni govor u kojem je zahvalio Trumbiću na silnom trudu kojeg je uložio u pregovore i na tome što je u datim okolnostima uspio postići maksimum za Hrvatsku.¹¹⁸

¹¹⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 117.

¹¹⁷ Rapalski ugovor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.- pristupljeno 14. 4. 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/rapalski-ugovor>)

¹¹⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 118.

Valja naglasiti kako su stanju nezadovoljstva u Dalmaciji pa tako i u Splitu doprinijele i druge prilike. Prije svega spomenuto područje je još uvijek bilo suočeno s intenzivnim siromaštvom i gladi, a vlast nije pokazivala osobit interes za suzbijanje istog. Paralelno s tim, Split je konstantno prihvaćao sve veći broj izbjeglica iz područja okupiranih od strane Italije, te se o svom trošku brinuo za njih. To je predstavljalo svojevrsni problem, jer kako je već i navedeno bilo je stanovnika koji su do te mjere bili pogođeni siromaštvom da je i njima samima trebala materijalna pomoć. Također, kao što je već ranije spomenuto u radu, nisu odobrena sredstva za završetak željezničkog spoja koji je bio od velike važnosti jer bi se njime povezala obala s kopnom. Međutim, osim nepovoljnih socijalnih i gospodarskih prilika, stanje se pogoršava i na političkom planu izbijanjem stranačkih i političkih sukoba oko borbe za preuzimanje vlasti.¹¹⁹

Sveukupna nastala situacija uzrokovana konstantnim i brzim nagomilavanjem različitih neprilika dovela je do stanja općeg nezadovoljstva. Tartaglia je koristio svaku priliku da ukaže na nezavidan položaj u kojem se Split našao u nadi da će vlast napokon pokazati interes za interveniranjem.

6.3. Izbori za ustavotvornu skupštinu u Splitu

28. studenog 1920. godine održani su izbori za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS. Sudjelovanje mnoštva različitih političkih stranaka bila je jedna od karakteristika ovih izbora. Iz službenih podataka objavljenih 1921. godine doznaju se rezultati koje su postigle 23 stranke. Šarolika lepeza političkih stranaka formiranih na osnovi nacionalnih, vjerskih, socijalnih i drugih elemenata pruža jasan uvid u živahnost i raznolikost političkog života u Kraljevini SHS. Svaka od njih nastojala je osigurati što istaknutiji položaj na političkoj sceni i naravno sudjelovanje u donošenju odluka vezanih uz organizaciju nove državne zajednice.¹²⁰

U Dalmaciji je na političkom planu došlo do važnih promjena. Naime, paralelno s novonastalom situacijom, odnosno odcjepljenjem od Austro- Ugarske i ulaskom u novu državnu tvorevinu dolazi do razilaženja nekadašnje zajedničke koncentracije dalmatinskih političara. To je započelo već koncem 1918. godine kada su socijaldemokrati započeli sa

¹¹⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 121.

¹²⁰ N. Engelsfeld, *Rad kluba komunističkih poslanika u plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920. i u siječnju 1921.)*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 2, br. 1, 1972., str. 181.

samostalnim djelovanjem, nakon što su prethodno napustili Narodnu skupštinu. Spomenuti su bili prisutni na Kongresu ujedinjenja proletarijata čitave Jugoslavije, na kojem dolazi do formiranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije, kasnije poznate pod nazivom Komunistička partija Jugoslavije.¹²¹

Postepeno se bilježi i sve aktivnije djelovanje ostalih političkih grupacija. To obuhvaća konstituiranje Pokrajinskog težačkog staleža, formiranje nove Hrvatske pučke stranke, te sudjelovanje određenih dalmatinskih političara u osnivanju Jugoslavenske demokratske stranke na sastanku u Sarajevu. Također treba naglasiti i to da u ovom razdoblju započinje borba za pridobivanje naklonosti splitskih težaka između pristaša Pokrajinsko težačkog staleža, demokrata i komunista.¹²²

Paralelno s raspisivanjem izbora za Ustavotvornu skupštinu započela je i predizborna kampanja u Dalmaciji. Još uvijek su bila otvorena pitanja koje stranke južnodalmatinskog okruga će se kandidirati i hoće li pojedine stranke zajednički nastupiti, točnije hoće li imati iste kandidate. Uskoro se pojavljuje ideja da sve stranke koje se namjeravaju kandidirati na izborima za svog nositelja izaberu A. Trumbića. Tim činom iskazalo bi se zajedništvo i sloga koji su u periodu uoči nastavka pregovora s Talijanima bili poprilično važni.¹²³

Spomenutu ideju razradio je J. Smodlaka, o čemu izvještava i glasilo *Novo doba* u članku pod nazivom *akcija dr. Smodlake*. U članku je navedeno kako je povodom nadolazećih izbora dr. J. Smodlaka pokrenuo *akciju, da se u Dalmaciji ostvari jedinstveni izborni blok svih zdravih narodnih elemenata. Taj bi blok imao da iznese vanstranačku kandidatsku listu najboljih i najsposobnijih, a nadasve nekompromitovanih ljudi na osnovi jednog zajedničkog programa*. U daljnjem tekstu iznose se glavna obilježja programa koji između ostalog uključuje demokratsko uređenje države, uređenje agrarnih odnosa, porezno rasterećivanje siromašnih slojeva i slično.¹²⁴

Programom je također bilo predviđeno formiranje vanstranačke liste na čelu s A. Trumbićem, međutim prije svega je trebalo vidjeti što pojedine stranke misle o tome, odnosno hoće li se odlučiti za suradnju ili za samostalno istupanje. Prijedlog gradonačelnika Tartaglie bio je da Zemljoradnička, Pučka i Demokratska stranka ujedine snage i istupe na izbore zajednički s Trumbićem na čelu. Ipak, suradnja na koncu nije uspostavljena, te su Pučka,

¹²¹ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 61.

¹²² M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 61., 62.

¹²³ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 62.

¹²⁴ *Akcija dr. Smodlake*, *Novo doba*, 29. IX. 1920., br. 220.

Težačka i Demokratska stranka svaka zasebno ponudile Trumbiću da bude nositelj njihove liste, na što on u početku nije pristao. S obzirom na takav tijek događaja otvorila se mogućnost da Trumbić, koji je u tom periodu vodio aktivne pregovore s Talijanima uopće ne bude u sastavu Ustavotvorne skupštine. Kako bi se izbjegao taj neželjeni ishod, Tartaglia je ponovno potaknuo akciju u sklopu koje je formirana Izvanstranačka grupa, a čiji je nositelj bio Trumbić. Naposljetku Trumbić prihvaća i ponude ostalih stranaka koje je prvotno odbio i time se pojavljuje kao nositelj na čak četiri liste južnodalmatinskog izbornog okruga.¹²⁵

Tartaglia je imao poprilično velika očekivanja od budućeg ustava, stoga je kako je već i navedeno uložio golem trud u svrhu formiranja Izvanstranačke grupe kojoj će na čelu biti A. Trumbić. Spomenuta politička grupa se u sklopu svog programa zalagala za demokratsku, ustavnu, parlamentarnu, jedinstvenu Jugoslaviju koja bi imala decentraliziranu upravu i u sklopu koje bi bila omogućena samouprava općina, kotareva i pokrajina.¹²⁶

21. studenog 1920. godine održan je izborni skup Izvanstranačke grupe u prepunjenom kinu Karaman. Otvaranje ovog događaja pripalo je gradonačelniku Tartaglii, ujedno i predsjedniku skupštine i potpredsjedniku Izvanstranačke grupe. Glasilo *Novo doba* donosi članak pod nazivom *Izborni sastanak Vanstranačke Grupe* u kojem se između ostalog nalazi i govor kojeg je gradonačelnik tom prilikom održao. Tijekom čitavog govora ukazivao je na istaknuti problem pasivnosti pojedinaca na području političkog života. Kao uzrok povlačenja iz javnog djelovanja navodi nezadovoljstvo prilikama u novoj državnoj tvorevini koje je ubrzo došlo kao otrježnjenje od početnog ushićenja potaknutog prividnim shvaćanjem čina ujedinjenja kao slamke spasa. *No ima časova, kad je ta pasivnost pogubna. Takav je momenat naročito sada, kad se imaju da biraju poslanici za konstituantu.*¹²⁷

Nadalje ističe kako će Izvanstranačka grupa istupiti samostalno na izborima, bez ikakve mogućnosti ulaska u koaliciju s nekom drugom strankom. Kao razlog tome navodi međustranačke sukobe koji izravno narušavaju državne interese na način da jasno ukazuju na unutarnji nesklad, što stranim silama koje žele zaposjesti dijelove hrvatskog teritorija daje dodatni vjetar u leđa. Ovaj govor nailazi na opće oduševljenje prisutnih, stoga Tartaglia koristi priliku i poziva ih da podrže Izvanstranačku grupu koja se zalaže za korjenite promjene u svrhu poboljšanja postojećeg stanja.¹²⁸

¹²⁵ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 64.

¹²⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 121.

¹²⁷ *Izborni sastanak vanstranačke grupe*, *Novo doba*, 22. XI. 1920., br. 264.

¹²⁸ *Izborni sastanak vanstranačke grupe*, *Novo doba*, br. 264, 22. XI. 1920., br. 264.

Ime stranke na izborima 1920.	Nositelj liste	Broj glasova	Postotak
Demokratska stranka	Ante Trumbić	627	17,24 %
KPJ	Vicko Jelaska	1298	35,7 %
Narodna radikalna stranka	Ljubo Jovanović	110	3,03 %
Težačka stranka	Ante Trumbić	426	11,72 %
Dr. Drinković	?	61	1,68 %
Hrvatska pučka stranka	Ante Trumbić	123	3,38 %
Izvanstranačka grupa	Ante Trumbić	991	27,26 %
UKUPNO		3636	100 %

Slika 7. Rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu- grad Split

U prikazanoj tablici vidljivo je da se Izvanstranačka grupa našla na drugom mjestu po broju ostvarenih glasova od ukupnih sedam mjesta. Veći broj glasova ostvarila je jedino uvjerljivo vodeća KPJ, što za Izvanstranačku grupu predstavlja pomalo neočekivano velik uspjeh s obzirom na to da je formirana netom prije provedenih izbora.

6.4. Vidovdanski Ustav

Nakon provedenih izbora Ustavotvorna skupština započela je sa svojim djelovanjem. Brojni političari diljem zemlje budno su pratili tijek njenog rada.¹²⁹ Tako se i splitsko Općinsko vijeće odlučilo upustiti u kreiranje pojedinih prijedloga za budući ustav.¹³⁰ Na sjednici održanoj 15. travnja 1921. godine, općinsko vijeće prihvaća zaključak kojim je predviđeno njihovo obraćanje svim dalmatinskim općinama na temu novog naziva države. Ishod tog obraćanja trebao bi biti da spomenute općine A. Trumbiću iznesu zahtjev da se *državu dostojno nazove pred narodom i inostranstvom simboličnim i jedinstvenim imenom t.j. da se naša država zove Jugoslavija.*¹³¹

Tartaglia je naime držao da se sada ulažu veliki naponi u borbu za ostvarenje onoga za što se smatralo da je postignuto odcjepljenjem od Austro- Ugarske. Njegove težnje jasno su

¹²⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 121.

¹³⁰ Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 113.

¹³¹ B. Radica, *Novi Split: Monografija grada Splita od 1918-1930 godine*, 1931., str. 83.

uočljive u riječima kojima je okončao govor na skupu u Splitu 24. travnja 1921. godine, a koje glase: *Naš cilj je Jugoslavija- i mi ga moramo postići.*¹³²

Usprkos tome što su brojni političari na razne načine pokušavali utjecati na to da budućim ustavom, koliko je moguće budu zadovoljni svi dijelovi Kraljevine SHS a ne samo Srbija, ishod je bio potpuno suprotan. 28. lipnja 1921. godine na Vidovdan izglasan je ustav kojim je uveden centralistički, unitaristički, monarhistički državni sustav.¹³³ Od svih hrvatskih zastupnika za ustav je glasalo tek 11 članova Demokratske stranke, dok su ostali bili protiv. Jedan od istaknutijih protivnika odrednica spomenutog ustava bio je A. Trumbić.¹³⁴

U svrhu jačanja centralizacije ustavom je između ostalog bilo predviđeno uspostavljanje oblasti, što bi dovelo do brisanja povijesnih granica zemalja koje su se nalazile u sklopu Kraljevine SHS. Hrvatska je osobito bila pogođena tom odlukom, jer bi podjelom na oblasti njen teritorij postao administrativno rascjepkan, te bi svaka od 6 formiranih oblasti bila izravno povezana s centralističkom beogradskom vladom.¹³⁵

Tom prilikom je i Dalmacija trebala biti podijeljena na dvije oblasti. 26. travnja 1922. godine donesen je zakon kojim je odlučeno da se država podijeli na 33 oblasti, a područje Dalmacije na Splitsku i Dubrovačku oblast. Spomenuta odluka izazvala je lavinu nezadovoljstva kako na području Dalmacije, tako i na području čitave Hrvatske. Splitske političke stranke otvoreno su se usprotivile podjeli Dalmacije, a podržali su ih i novinari *Jadrana* i *Novog doba*.¹³⁶

S druge strane, gotovo sve stranke u zemlji koje su i inače bile protiv režima osudile su odluku da teritorij Hrvatske bude rascjepkan. Sukladno tome zahtijevali su reviziju Vidovdanskog ustava kojom bi prethodno spomenuto komadanje Hrvatske bilo spriječeno. Može se reći kako njihovo djelovanje i nije bilo u potpunosti uzaludno, barem za neko određeno vrijeme. Naime, zbog intervencija poduzetih prvenstveno od strane HRSS-a na čelu sa S. Radićem, uvođenje oblasti u Hrvatskoj je odgođeno za kraći period. No to u konačnici nije promijenilo odluku centralističke vlade, koja je unatoč brojnim protivljenjima na koncu ipak realizirala svoj naum.¹³⁷

¹³² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 121.

¹³³ D. Kečkemet, *Jučerašnji Split*, 2012., str. 50.

¹³⁴ Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 113.

¹³⁵ F. Mirošević, *Politički program skupštine dubrovačke oblasti 1927.- 1928.*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 24, br. 3, 1992., str. 117.

¹³⁶ Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 113., 114.

¹³⁷ F. Mirošević, *Politički program skupštine dubrovačke oblasti 1927.- 1928.*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 24, br. 3, 1992., str. 120.

7. Memorandum, Hrvatsko pitanje i kongres u Ilidži i Zagrebu

7.1. Tartaglin stav o Memorandumu i Hrvatskom pitanju

Jedan od vodećih i najistaknutijih hrvatskih antirežimskih političara tog doba bio je već spomenuti vođa HRSS-a, Stjepan Radić. On je zajedno s ostalim članovima Hrvatskog bloka poslao *Memorandum* na međunarodni skup koji se održao u Genovi.¹³⁸

U *Memorandumu* se prije svega ističe neslaganje s *Prvoprosinačkim aktom*, čijim je potpisivanjem proglašeno ujedinjenje bez prethodnog odobrenja hrvatskog naroda i Hrvatskog sabora. Također, zahtijeva se da u delegaciju koja treba ići u Genovu uđu i hrvatski predstavnici. Nadalje, naglašava se korumpiranost beogradske centralističke vlade, koja kao takva izravno ugrožava hrvatsku trgovinu i industriju. Apelira se na to da daljnje provođenje takve politike u konačnici može rezultirati gospodarskim slomom, *što će za posljedicu imati nepovredivu štetu u ekonomskom organizmu cijele srednje Europe. Zato ostvarenje jedne istinske suverenosti Hrvatske ili priznanje hrvatske države u zajedničkim granicama međunarodne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca postaje na taj način jedna europska potreba.*¹³⁹

S obzirom na to da vlada očekivano nije odobrila *Memorandum*, Radić je izradio novu verziju, koju je 25. ožujka 1922. godine izložio članovima Hrvatskog bloka. Novi *Memorandum* trebao je između ostalog dati potporu delegaciji u pregovorima s Italijom oko obrane hrvatskog teritorija, dakle imao je naglašeno vanjskopolitičko obilježje.¹⁴⁰

Zbog svog sadržaja *Memorandum* je interpretiran kao svojevrsna težnja za odcjepljenjem Hrvatske, što je izazvalo mnoštvo reakcija. U Splitu je organiziran skup na kojem su o toj temi svoj stav iznijeli V. Krstulović, Puharić, J. Jablanović i I. Tartaglia. Općenito govoreći, nitko od navedenih nije podržavao ideju eventualne amputacije Hrvatske. Umjesto toga, smatrali su da je nužno što prije sanirati postojeće stanje na području financija, administracije, gospodarstva i kulture. Time bi se prema njihovom mišljenju otklonili uzroci sveopćeg aktualnog nezadovoljstva, kako u Hrvatskoj tako i u ostatku Kraljevine.¹⁴¹

Tartaglia je jasno i precizno iskazao svoj stav o aktualnoj situaciji: *Memorandum je strašan memento da je nastupio krajnji čas da se započne s ozbiljnom akcijom za ozdravljenjem*

¹³⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 122.

¹³⁹ H. Matković, *Stjepan Radić i Hrvatski blok*, Radovi, vol. 32- 33, br. 1, str. 267.- 270.

¹⁴⁰ H. Matković, *Stjepan Radić i Hrvatski blok*, Radovi, vol. 32- 33, br. 1, str. 267.- 270.

¹⁴¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 122.

prilika u Hrvatskoj, e da se onemoguće pokušaji liječenja putem amputacije- razdiranja zajednice. Treba eliminirati uzroke da se onemoguće posljedice! Ističe kako se u ovim okolnostima ključno voditi čistim razumom, bez utjecaja mržnje ili nečeg sličnog, jer je to jedini put koji vodi prema sporazumu. Također naglašava da *Memorandum treba osuditi ne samo sa općeg državnog, narodnog, već i s posebno ekskluzivističkog hrvatskog gledišta jer sramoti dio hrvatskog naroda.*¹⁴²

Osim što je javno iznio svoj osvrt na *Memorandum*, Tartaglia je i dalje koristio svaku situaciju da pokuša javnosti pobuditi svijest o potrebi za promjenama. Idealna prilika za to pružila mu se kada je *Srpski književni glasnik* odlučio provesti anketu na temu hrvatsko- srpskih odnosa. Naime, početkom 1922. godine velikom dijelu hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika upućeno je pismo putem kojeg ih se poziva da napišu svoj stav o hrvatsko- srpskim odnosima, naravno ako to žele. Pritom su posebno trebali istaknuti na koji način se po njihovom mišljenju može iskorijeniti sve veća podvojenost u zemlji.¹⁴³

Iako nisu bili primorani odgovoriti na ovo pismo, odaziv je ipak bio poprilično velik. Općenito gledajući, gotovo svi su smatrali da je podvojenost prisutna i da svakim danom postaje sve jača. Međutim isto tako naglašavaju da ta ista podvojenost u trenutku raspada Austro-Ugarske nije postojala, što navodi na zaključak da se svi uzroci kriju u aktualnom sistemu. Zapravo ih i nije toliko teško detektirati, barem one koji su potpuno očigledni. Kao ključni problem navodi se centralistički režim koji dosljedno provodi unitarističku politiku, unatoč tome što Kraljevinu SHS čine tri narodne skupine. Do dodatnog ogorčenja prema režimu dolazi usvajanjem odluke o podjeli Kraljevine na oblasti kojom je Hrvatska izravno bila ugrožena, tim više što je vlada poticala formiranje manjih jedinica za koje se može reći da nisu sposobne za samostalan život. Stoga se kao rješenje nameće promjena režima i naravno revizija Vidovdanskog ustava, koji je opet pogodio samo jednom narodu.¹⁴⁴

Tartaglia u svom odgovoru *Srpskom književnom glasniku* naglašava kako Hrvatsko pitanje smatra sastavnim dijelom *čitavog kompleksa pitanja, nastalog od borbi za ustav, od postojećeg političkog sistema, od partizanskog vladajućeg režima, od katastrofalne financijske i ekonomske politike, te uopće od svih onih elemenata koji karakterišu našu državnu upravu od ujedinjenja do naših dana.*

¹⁴² *Protestni zbor protiv memoranduma hrvatskog bloka*, Novo doba, 27. II. 1922., br. 47.

¹⁴³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 122.

¹⁴⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 122., 123.

Spomenuti kompleks pitanja, po njegovom mišljenju prouzrokovao je nezadovoljstvo u manjem ili većem intenzitetu diljem čitave Kraljevine. Na području Hrvatske i Slavonije se uz snažno nezadovoljstvo ističe i sve jači individualizam, što rezultira formiranjem *posebnog hrvatskog pitanja, koje se opet sticanjem nesretnih prilika i sukobom temperamentnih, impulsivnih, a i lakoumnih političkih ličnosti tako potenciralo, da se razvilo skoro do otvorene borbe proti našem narodnom i državnom jedinstvu...*

Također smatra da zanemarivanje hrvatskog problema uvelike šteti unutarnjem planu države, jer *jednom kada čitava država osjeća njegove negativne posljedice u nutarnjoj, spolnoj, finansijskoj i ekonomskoj politici, kada osamdeset postotaka hrvatskog dijela naroda tjera u političko- državnom životu pasivnu rezistenciju, bojkotuje parlamentarni rad, ruši postojeći režim i sistem (...) i kada je nezadovoljstvo u hrvatskom dijelu naroda postalo morboznom pojavom koja zahvata sve veće dimenzije i prelazi granice Hrvatske i Slavonije.*

Stoga jasno ističe da onaj kome je stalo do očuvanja narodnog i državnog jedinstva nikako ne smije zatvoriti oči pred problemom hrvatskog pitanja. No isto tako ne smije posezati ni za rješenjima koja uključuju amputaciju ili slične radikalne metode, jer bi se time ugrozio opstanak države, ali i njenih stastavnih dijelova. Uvjeren je da postoji efikasan način za rješenje ove nezavidne situacije, a to je postizanje sporazuma koji bi trebao biti lišen bilo kakvih osobnih interesa pojedinaca i kojim bi u konačnici svi dijelovi Kraljevine bili zadovoljni. *Ako je za postignuće ovakvog sporazuma nužno da se maknu stanovite političke ličnosti, da se odstrani današnji pseudoparlamentarizam, da se izmjeni režim, da se žrtvuje partije, da se raspišu novi izbori, i da se revidira ustav, neka se ovo sve izvrši! Cjelina države je preča i važnija od ličnosti i od partija, od parlamenta i od momentalnih predstavnika narodnih, od režima i od ustava.*¹⁴⁵

Ovim govorom Tartaglia šalje vrlo jasnu poruku. Iako s jedne strane naglašava aktualne probleme koji uzrokuju nezadovoljstvo diljem Kraljevine i potrebu za njihovom sanacijom, s druge strane ističe kako se ne smije posezati za rješenjima koja bi na bilo koji način dovela u pitanje cjelovitost države ili njen opstanak. Na osnovu toga može se zaključiti kako Tartaglia kao jedino i najbolje rješenje vidi ostanak Hrvatske unutar Kraljevine, ali uz bitne promjene koje će poboljšati njen položaj.

¹⁴⁵ Ivo Tartaglia, *Naši državni problemi*, Novo doba, 11. V. 1922., br. 107.

7.2. Pokret javnih radnika- Kongres u Ilidži i u Zagrebu

U svrhu pokušaja rješavanja hrvatsko- srpskog spora, što je bilo od ključne važnosti za Kraljevinu, pokret javnih radnika polovicom 1922. godine preuzima inicijativu i postavlja se kao posrednik između Hrvatskog bloka i Demokratske stranke. Na čelu spomenutog pokreta u Hrvatskoj nalaze se J. Smodlaka i T. Tomljenović, a u Srbiji B. Marković i N. Stojanović.

Prije svega su trebali pridobiti pažnju od što više uglednih političara, stoga je sazvana konferencija u Ilidži koja je prikazana prvenstveno kao informativna konferencija čiji je fokus na pokretanju neophodnih promjena, ali i postizanja konačnog dogovora. Može se reći da je odaziv na spomenutu konferenciju, koja se održala 28. i 29. lipnja 1922. godine bio uvelike ispod očekivanog. Bilježi se prisutnost tek 23 uzvanika, koji su većinom iz redova Demokratske stranke.¹⁴⁶

T. Tomljanović tom prilikom iznosi kako vjeruje da inteligencija u Hrvatskoj teži sporazumu, ali da se očekuje od Srbije da napravi prvi korak. Zaključuje kako je nekakav minimum kojeg članovi Hrvatskog bloka očekuju od sporazuma zapravo državno-pravna samostalnost. Stjepan Radić i ostatak Hrvatskog bloka teže zajednici sa Srbijom ali pod uvjetom federativnog ili konfederativnog uređenja zemlje. Na taj način bio bi uklonjen centralizam, a samim time i osjećaj snažne srpske dominacije i prevlasti.

Važno je istaknuti i da je među sudionicima s područja Dalmacije, osim J. Smodlake bio prisutan i Tartaglia. Dok su svi drugi zaokupljeni pokušajem kreiranja kompromisnog srednjeg puta, on uzrok trenutnih napetosti i nezadovoljstva traži u gospodarskim neprilikama koje su prouzrokovane trulom administracijom. Nacionalno pitanje mu ovog puta pada u drugi plan, jer u fokus stavlja zapostavljenost Dalmacije koja je prometno odsječena zbog željezničke nepovezanosti, u kojoj su stanovnici mahom siromašni i gladni, što dovodi do općeg nezadovoljstva.¹⁴⁷

Može se reći kako je spomenuto okupljanje u Ilidži bilo tek uvod u mnogo masovniji Kongres javnih radnika u Zagrebu, održanog iste godine, a koji je iznjedrio konkretne zaključke o načinu provedbe nužnih promjena. Uoči tog događaja, Smodlaka i Tartaglia su

¹⁴⁶ T. Šitin, *Kongres javnih radnika u Zagrebu i njegovi odjeci u Dalmaciji 1922.*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, br. 44, 2002., str. 247.

¹⁴⁷ T. Šitin, *Kongres javnih radnika u Zagrebu i njegovi odjeci u Dalmaciji 1922.*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, br. 44, 2002., str. 248.

održali dva velika skupa u Splitu, na kojima su zagovarali okupljanje svih sljedbenika takozvane srednje linije, kompromisne varijante među dvjema dominantnim krajnostima – među okorjelim centralizmom i snažnom oporbom.¹⁴⁸

Iako Tartaglia na kongresu nije bio osobito rječit, već je sama njegova prisutnost bila važna. Svojim sudjelovanjem potvrdio je da prihvaća temeljne ideje kongresa, a to je težnja prema postizanju sporazuma koji bi se temeljio na pravdi i slobodi. To se može protumačiti kao svojevrsni začetak revizije Ustava.¹⁴⁹

Nešto više o Tartagliinom doživljaju zagrebačkog Kongresa saznajemo iz poprilično opsežnog izvještaja kojeg donosi *Novo doba*. Smatra kako je ovaj Kongres *zapravo veliki narodni zbor, najveći što smo ga ikad doživjeli od našeg ujedinjenja. Na njemu su bili zastupani svi krajevi naše domovine i svi njezini slojevi u velikom broju. I nema dvojbe da je glas ovog kongresa bio daleko jači odraz raspoloženja i volje našeg naroda nego li je to obično glas našeg parlamenta koji danas uopće nije odraz narodne volje...*

Sudionici kongresa usuglasili su se da je za budućnost države nezaobilazna revizija Ustava, odnosno revizija njegovih ključnih točaka koje je Tartaglia precizno naveo. *Današnje nejedinstveno ime države, današnji kruti centralizam, današnje lažne samouprave i skandalozna dioba na oblasti normirane su u Vidovdanskom Ustavu, pak je neshvatljivo, kako bi se ova sva zla mogla odstraniti a da se ustav ne bi revidirao.*

Nakon detektiranja problema, napokon je osmišljeno na koji način, odnosno kojim sredstvom bi se trebalo pristupiti njihovom rješavanju. Sudionici su naime podržali ideju Lj. Davidovića o osnivanju Jugoslavenskog Bloka. U njemu bi bile okupljene sve stranke i grupe koje su, barem kako su predstavljale bile voljne svojim djelovanjem uvesti korjenite promjene sukladne volji naroda. Kao glavne uspjehe spomenutog kongresa Tartaglia ističe odluku o osnivanju Jugoslavenskog bloka ali i to što je velikom dijelu naroda pobuđena svijest o tome da ovako dalje ne ide i *da se naša unutarinja situacija mora maknuti s mrtve tačke i da se mora poduzeti sve moguće za spas jedinstvene države.*¹⁵⁰ Usprkos tome što je ideja skorog pronalaska kompromisa u teoriji imala velikih izgleda, u praksi je bilo suprotno. Konkretnog boljitka nije bilo na vidiku, a i sam kralj je kasnijim uvođenjem Šestosiječanjske diktature poslao jasnu poruku da ne kani popuštati takvim zahtjevima.

¹⁴⁸ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 68.

¹⁴⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 124.

¹⁵⁰ *Produženje akcije zagrebačkog Kongresa*, *Novo doba*, 18. IX. 1922., br. 212.

8. Sukob Tartaglia- Jankov i općinski izbori 1926. godine

8.1. Slobodna riječ za općinske izbore

Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja, odlučeno je da će se općinski izbori na području Dalmacije održati 16. svibnja 1926. godine.¹⁵¹ Dušan Jankov, jedan od članova općinske uprave koji je već neko vrijeme imao određene nesuglasice s Tartagliom, iskoristio je period uoči izbora kako bi ukazao na lošu upravu aktualne općinske vlasti. Na javnoj skupštini održao je govor na tu temu, no nije se na tome zaustavio. Odlučio je tiskati izborni letak koji nosi naziv *Slobodna riječ za općinske izbore*, a u kojem se oštro obrušio na aktualnu općinsku vlast, točnije na *splitsku gospodu* na čelu s Tartagliom. Letak postaje dostupan javnosti svega dva dana prije izbora. Jankov je to napravio namjerno s jedne strane da stanovništvo prilikom izlaska na izbore ostane još uvijek pod dojmom letka, a s druge strane kako Tartaglia i njegovi suradnici ne bi imali previše vremena za demantiranje iznesenih optužbi.¹⁵²

U uvodnom dijelu letka navodi da vođen *samo željom za dobrobit svog rodnog grada* namjerava reći nešto o prilikama u općini. Pritom naglašava kako je glavna svrha letka zapravo pronalaženje uzroka zbog kojih se Split u posljednjih osam godina nije razvio onoliko koliko se očekivalo. Dok većina traži uzroke u beogradskom režimu, Jankov smatra da je dobrim dijelom kriva i *velika splitska gospoda*, koja je zbog očuvanja vlastitih interesa sprječavala nagli razvoj grada. Nadalje iznosi kako je općinska vlast potrošila milijune dinara na *gradske potrebe drugog reda*, poput zoološkog vrta i meteorološke stanice dok paralelno s tim još uvijek ima siromašnog stanovništva kojem je potrebna pomoć.¹⁵³

Nakon toga spominje neučinkovitu administraciju i loše stanje humanitarnih ustanova grada. Problem vidi primjerice u tome što se odbor dječjeg odgojilišta *Manger* nije sastao gotovo punih pet godina, zatim u prividnom nadzoru Pučke kuhinje pored kojeg se moglo zatajiti velike svote novca na način da ih se jednostavno ne unese u knjige, te u nemarnom i netočnom vođenju financija Javne Dobrotvornosti na što je Jankov više puta ukazivao.

¹⁵¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 118.

¹⁵² M. Buljan, *Slobodna riječ za općinske izbore: sukob Tartaglia- Jankov*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, vol. 24., br. 24, 2012., str. 133., 134.

¹⁵³ M. Buljan, *Slobodna riječ za općinske izbore: sukob Tartaglia- Jankov*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, vol. 24., br. 24, 2012., str. 135., 136.

Također tvrdi da se u periodu od 1920. godine do 1925. godine kroz općinske proračune dobilo više sredstava od predviđenog. Govori o iznosu od oko 100 milijuna dinara, te smatra da taj novac općina nije dobro usmjerila, odnosno da se moglo mnogo više napraviti.¹⁵⁴

Otvoreno napada Građanski blok, koaliciju koja je na čelu s Tartagliom istupila na spomenute nadolazeće izbore, a o kojoj će više detalja biti naknadno navedeno.¹⁵⁵ Naziva je *gospodskom listom* čiji brojni članovi koji su neredoviti na sjednicama žele biti vijećnici *iz proste ambicije* i očuvati postojeće stanje u gradu. Osvrnuo se konkretno i na samog Tartagliu, za kojeg kaže da je u vrijeme njegovog upravljanja gradom isticanje hrvatstva i hrvatskih simbola bilo zabranjivano i kažnjavano. Zamjera mu to što nije pripadnik niti jedne političke stranke, navodeći da *plovi neodređenim vodama*. Na koncu navodi koje preduvjete bi trebao ispunjavati budući gradonačelnik Splita. Prije svega ne smije po struci biti pravnik, nego arhitekt ili inženjer zbog sustavne izgradnje na području splitske općine. Osim toga, trebao bi biti dobro plaćen za funkciju gradonačelnika kako bi se tome mogao u potpunosti posvetiti i kao treće, ne smije biti odvjetnik, *a najmanje advokat firme i tvornica koje imaju velikog posla s općinom*.¹⁵⁶

Treba uzeti u obzir da je Tartaglia bio pravnik, točnije odvjetnik, ali i to da je imao vlastiti odvjetnički ured dok je paralelno obnašao dužnost gradonačelnika. Stoga se može zaključiti kako je Jankov kroz navođenje spomenutih teza zapravo namjeravao poslati jasnu poruku da Tartaglia nije kompetentan za vođenje grada. Na samom kraju letka iznosi kako u niti jednom pogledu nije dobro da gotovo čitavo desetljeće gradom upravlja ista osoba, te poziva građane da dobro promisle za koga će glasati na nadolazećim izborima.

¹⁵⁴ M. Buljan, *Slobodna riječ za općinske izbore: sukob Tartaglia- Jankov*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, vol. 24., br. 24, 2012., str. 136., 137.

¹⁵⁵ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 161.

¹⁵⁶ M. Buljan, *Slobodna riječ za općinske izbore: sukob Tartaglia- Jankov*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, vol. 24., br. 24, 2012., str. 138., 139.

8.2. Općinski izbori 1926. godine u Splitu

Na redovitoj sjednici splitskog Općinskog vijeća održanoj 26. veljače 1926. godine donesena je odluka da se zatraži od velikog župana što ranije raspisivanje općinskih izbora.¹⁵⁷ Načelnik Tartaglia je tom prilikom rekao kako je u zadnje vrijeme otežano održavati sjednice vijeća. Kao razlog navodi to što su neki vijećnici preminuli, neki su bolesni ili iznemogli i zbog toga je poprilično otežano njegovo djelovanje.

Nadalje iznosi da je *Split jedina općina u Dalmaciji koja ima još svoje predratno općinsko Vijeće, koje redovito funkcionira*. Međutim, unatoč tome smatra da aktualno vijeće potencijalno više ne odražava ni volju općinara ni volju naroda. Sukladno tome predlaže *da O. Vijeće prihvati zaključak da se zamoli g. Veliki Župan da bi na nadležnim ministarstvima djelovao da čim prije budu raspisani općinski izbori, ne samo za Split nego i za cijelu Dalmaciju, kako bi na općine došle redovite i zakonite uprave*. Načelnikova ideja koja je prethodno iznesena jednoglasno je usvojena bez pokretanja rasprave.¹⁵⁸

Dugogodišnji kontinuirani rad splitskog općinskog vijeća prekinut je raspisivanjem općinskih izbora za Dalmaciju.¹⁵⁹ Izbori su održani 16. svibnja 1926. godine po Zakonu o izborima u općinska zastupstva u Dalmaciji donesenog 22. svibnja 1922. godine.¹⁶⁰

U splitskoj općini kandidirale su se stranke HSS, SDS, HPS, HFSS, SRS odnosno komunisti, HSS, SDNP i Građanski blok. Jedinu koaliciju među navedenima predstavlja Građanski blok koji se bazirao na komunalnu politiku, neovisno o stranačkom opredjeljenju. Osim lokalnih demokrata na čiji je poticaj formirana, spomenuta koalicija je na koncu okupila Pokrajinski težački savez, radikale, Nezavisnu građansku grupu, Oblasni odbor Saveza zemljoradnika i Nezavisnu grupu hrvatskih obrtnika. Na čelu iste nalazio se gradonačelnik Tartaglia.¹⁶¹

¹⁵⁷ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 160.

¹⁵⁸ *Sjednica općinskog vijeća*, Novo doba, 28. II. 1926., br. 49.

¹⁵⁹ B. Radica, *Novi Split; Monografija grada Splita od 1918- 1930. godine*, 1931., str. 71.

¹⁶⁰ Z. Jelaska Marijan, *Utjecaj državne vlasti na formiranje i djelovanje lokalne vlasti u Splitu 1918.- 1941.*, Časopis zasuvremenu povijest, br. 1, vol. 45., 2013., str. 43.

¹⁶¹ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 160., 161.

Važno je naglasiti kako je Građanski blok uživao otvorenu podršku od strane *Novog doba*. Spomenuto glasilo ističe važnost nestranačkog upravljanja općinom, te povodom toga piše da je Split imao sreću što je u najkritičnijem trenutku poslije sloma našao Tartagliu koji je imao duševne snage othrvati se ulasku stranačke borbe u općine.¹⁶²

Zanimljivo je kako je uoči nadolazećih izbora politička neopredijeljenost postala jednom od istaknutijih asocijacija na Tartagliu i paralelno s tim izazvala dvije potpuno oprečne reakcije. *Novo doba* je isticalo važnost toga što gradonačelnik nije pripadao niti jednoj stranci ali i važnost činjenice da nije dopustio razvoj stranačke borbe u općinskoj upravi.

Iako se prema *Novom dobu* Splitu posrećilo što je njegovo kormilo u ključnim trenucima preuzeo gradonačelnik kao što je Tartaglia, D. Jankov se nije slagao s tom tezom. Za njega je bilo nedopustivo da prva osoba grada nema stranačku pripadnost, što je Tartaglii otvoreno zamjerio, istaknuvši kako je njegova neutralnost zapravo protivna volji većine. Stoga se da zaključiti kako mu je politička neopredijeljenost istovremeno osigurala istaknute simpatizere ali i oštre protivnike u javnom životu. Međutim, rezultati nadolazećih izbora potvrdili su da je velik dio stanovništva ipak priklonjen *Tartagli*, što je u konačnici i najvažnije.

Stranke	Split – glasovala 4323 birača (Radica ističe 4325)	Splitska sela – glasovalo 1549 birača	Ukupno splitska općina – glasovala 5792 birača (57, 71 %)
SRS	1213	154	1367
SDNP	101	3	104
HSSS	19	101	120
HFSS	887	290	1177
SDS	444	110	554
HPS	204	46	250
Građanski blok	1003	246	1249
HSS	452	519	971

Slika 8. Rezultati općinskih izbora 1926.- Split i splitska općina

Iz prikazane tablice vidljivo je da je najveći broj glasova na području grada Splita, ali i sveukupno postigao SRS. Međutim, unatoč tome što se spomenutu stranku naizgled može nazvati pobjednikom izbora, ipak nije ostvarila dovoljnu podršku birača za buduće samostalno upravljanje gradom.¹⁶³

¹⁶² M. Buljan, *Slobodna riječ za općinske izbore: sukob Tartaglia- Jankov*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, vol. 24., br. 24, 2012., str.

¹⁶³ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 164.

Na drugom mjestu našao se Građanski blok koji je dobio svega 118 glasova manje, što mu je omogućilo da u Općinsko vijeće pošalje 10 svojih vijećnika, jednako kao i SRS. Među izabranim vijećnicima nalazio se i aktualni gradonačelnik, koji je kako je već spomenuto ujedno i nositelj liste.¹⁶⁴

U vijeće je na ovim izborima biran ukupno 41 zastupnik.¹⁶⁵ SRS i Građanski blok poslali su po 10 svojih vijećnika, HFSS njih 8, a HSS njih 7. SDS-u je u početku bilo dodijeljeno 5 vijećnika, no naknadno je taj broj smanjen na 4, dok je HPS u vijeće poslao svoja 2 zastupnika.¹⁶⁶

Situacija se zakomplicirala time što niti jednoj kandidiranoj stranci izborni rezultati nisu omogućili samostalno sastavljanje općinske vlade. Zbog toga će prije prve sjednice započeti pregovori među strankama, koji zbog nepomirljivih razlika u njihovim stajalištima nisu urodili plodom.

¹⁶⁴ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918. – 1941.*, 2009., str. 119., 120.

¹⁶⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 88.

¹⁶⁶ Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918. do 1941.*, 2009., str. 120., 121.

9. Djelovanje splitskog vijeća od 1926. do 1928. godine

9.1. Sjednice novog splitskog vijeća

Uoči održavanja prve sjednice ponovno dolazi do izmjena koje će dodatno zaoštriti već napeto stanje. Naime, kako je i ranije spomenuto, odlučeno je da SRS pošalje 10 svojih predstavnika u vijeće. Međutim, sve više se pobuđivala sumnja u to da su pripadnici navedene stranke zapravo pripadnici KPJ, čije je djelovanje zabranjeno. Stoga je odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova Kotarsko poglavarstvo poništilo mandate njenih vijećnika i jednostavno reduciralo broj općinskih vijećnika s 41 na 31.¹⁶⁷

24. svibnja 1926. godine održana je prva sjednica novog općinskog vijeća.¹⁶⁸ Može se reći da tijek sjednice nije vodio u željenom pravcu pri čemu su ključnu ulogu imala dva elementa. Vijećnici su bili protestno nastrojeni zbog poništenja mandata vijećnika SRS-a, ali i zbog očigledne nemogućnosti postizanja suradnje među strankama.¹⁶⁹ Unatoč tome, prisutni su bili svjesni činjenice da će jednostavno morati pristati na međusobni dogovor s obzirom na to da niti jedna stranka nije imala potrebnu većinu koja bi joj omogućila da izabere gradonačelnika i 6 članova općinske uprave.¹⁷⁰

Nezadovoljan količinom napetosti i negodovanja, ali i spoznajom da stranke nisu spremne na kompromis, don Frane Bulić koji je vodio sjednicu odriče se predsjedničke dužnosti.¹⁷¹ Neovisno o tome, sjednica je nastavljena, jer je još trebalo provesti glasanje za gradonačelnika. Kako je Tartaglia izrazio želju da se ovoga puta za njega ne glasa, glavna dva kandidata bili su Jakša Račić i Petar Jozević. U prvom krugu J. Račić ostvario je 15 glasova, P. Jozević 7, dok je 9 listića ostalo prazno zato što federalisti nisu glasali.¹⁷²

S obzirom na to da niti jedan od dva spomenuta kandidata nije ostvario natpolovičnu većinu, pristupilo se drugom krugu glasanja u kojem je P. Jozević odlučio ne sudjelovati. J. Račić ponovno dobiva jednak broj glasova kao i u prethodnom krugu, jer su ostali vijećnici ostali suzdržani. Otvaranju trećeg kruga glasanja oštro se usprotivio Trumbić, tvrdeći da je glasanje u sklopu kojeg je ponuđen samo jedan kandidat protuzakonito.

¹⁶⁷ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 119.

¹⁶⁸ B. Radica, *Novi Split: Monografija grada Splita od 1918.- 1930. godine*, 1931., str. 73.

¹⁶⁹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 122.

¹⁷⁰ B. Radica, *Novi Split: Monografija grada Splita od 1918.- 1930. godine*, 1931., str. 73.

¹⁷¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 122.

¹⁷² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 88., 89.

Sukladno tome, odlučeno je da će se izbor za gradonačelnika ponovno provesti na idućoj sjednici, koja će se održati 1. srpnja 1926. godine.¹⁷³ U međuvremenu dolazi do jedne jako bitne promjene. Naime, uspostavljena je suradnja između HFSS-a na čelu s Trumbićem i Građanskog bloka na čelu s Tartagliom. Dogovoreno je da i jedna i druga strana prvenstveno trebaju biti usmjerene na interese Splita, a tek onda na vlastite interese. Također, obje strane će imati po 3 člana u Općinskom upraviteljstvu, a gradonačelnik će biti iz Građanskog bloka.¹⁷⁴ Međutim, Trumbićeva stranka nije željela da tu funkciju preuzme J. Račić zbog njegove bliskosti s aktualnim režimom, stoga ponovno kocka pada na Tartagliu.¹⁷⁵

Uspostavljena suradnja između Građanskog bloka i HFSS-a omogućila im je da raspoložu sa 18 glasova od ukupno 31, čime su osigurali natpolovičnu većinu.¹⁷⁶ Na drugoj sjednici održanoj 1. srpnja provedeno je glasanje za gradonačelnika na kojem je Tartaglia ostvario 18 glasova, P. Jozević je ostvario 7, dok preostalih 6 glasova nije dodijeljeno jer su vijećnici ostali suzdržani. Time je odlučeno da će Tartaglia i dalje ostati na čelu grada.¹⁷⁷

Slika 9. Općinsko upraviteljstvo. Zelić, Jelaska, Čulić, Tartaglia, Grgić, Cuzzi, Račić

¹⁷³ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 122., 123.

¹⁷⁴ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 171.

¹⁷⁵ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.-1941.*, 2009., str. 123.

¹⁷⁶ B. Radica, *Novi Split: Monografija grada Splita od 1918.- 1930. godine*, 1931., str. 74.

¹⁷⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 89.

9.2. Utjecaj oporbe na rad vijeća

Nova općinska uprava preuzela je vlast od stare na zajedničkoj sjednici održanoj 6. lipnja 1926. godine.¹⁷⁸ Općinsko vijeće koje je izabrano nakon provedenih izbora 1926. godine, svoju dužnost je vršilo do 1928. godine.¹⁷⁹

Međutim, treba naglasiti kako su međustranačke nesuglasice predstavljale popriličnu prepreku njegovom radu. Sukladno tome, spomenuto je vijeće u tom razdoblju održalo svega 22 sjednice. To upućuje na zaključak da su njegovi članovi zasjedali znatno manje od svojih prethodnika. Međutim, unatoč tome što su se sjednice sazivale samo onda kada je to uistinu bilo nužno, trajale su dosta dugo, čak i po nekoliko dana.¹⁸⁰

Glavnu i najistaknutiju oporbu vijeću predstavljao je HSS.¹⁸¹ Splitskim vijećnicima iz redova spomenute stranke napredak grada pada u drugi plan. Primarni cilj bio im je pronalazak nepravilnosti u radu općinske uprave kako bi dokazali da nije sposobna za vođenje grada. Međutim, kada su shvatili da nikakvu nepravilnost nisu uspjeli pronaći čak ni u vođenju općinskih financija, odlučili su prozvati općinsku upravu, smatrajući da se ne zalaže za rješavanje socijalnih pitanja u mjeri u kojoj bi trebala. No usprkos iznimno aktivnoj oporbi, u Splitu je izgrađen velik broj stanova, dovršeni su Vatrogasni dom i Školska poliklinika, nastavljeni su radovi na novom groblju. To su samo neki od pothvata koje je općina izvela tijekom 1927. godine.¹⁸²

Pripadnici HSS-a odlučili su svoje primjedbe direktno uputiti gradonačelniku putem pisma. Prije svega su zahtijevali da se federaliste ukloni iz općinske uprave, te su sebi htjeli osigurati mjesto donaćelnika i veći broj mjesta u općinskoj upravi. Međutim, nisu postigli željeni ishod jer im je Tartaglia odgovorio da bi realizacija njihovog zahtjeva dovela do raspuštanja općine, dok su ostali zahtjevi već otprije obuhvaćeni u planu rada.¹⁸³

¹⁷⁸ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*, 1931., str. 74.

¹⁷⁹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 123.

¹⁸⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 89.

¹⁸¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 123.

¹⁸² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 89.

¹⁸³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2009., str. 90.

Nezadovoljni dobivenim odgovorom, članovi HSS-a nastavljaju sa svojim aktivnim opozicijskim djelovanjem. Ovoga puta su se usmjerili na prijedlog proračuna za 1928. godinu, naglašavajući da ga ne prihvaćaju. Kao razloge navode prvenstveno nepovjerenje prema aktualnoj upravi, zatim rasipnost koju uočavaju u prekomjernim izdvajanjima za općinske činovnike i na koncu zbog lošeg socijalnog stanja. Tartaglia je demantirao spomenute teze, ističući da Split iako je veći od svih gradova, najmanje izdvaja za činovnike, a najviše za potrebe socijalne skrbi. Ovoga puta HSS su podržali HPS- ovi i SDS-ovi predstavnici, koji su zajednički sačinjavali oporbu aktualnoj Općinskoj upravi.¹⁸⁴

20. siječnja 1928. godine, Ministarski savjet donosi odluku koja je dodatno potresla Splitskane. Naime, odlučena je izgradnja jadranske pruge prema Kotoru, dok istovremeno unaska nije bila dovršena zbog nedostatka financijskih sredstava. Uz aktualne napetosti na političkoj sceni, to je bio samo još jedan od problema s kojim se grad morao suočiti. Predviđeno je da se prva sjednica općinskog vijeća u 1928. godini održi 9. svibnja. Međutim, s obzirom na to da se niti jedan vijećnik iz redova SDK nije pojavio, morala je biti odgođena. Date okolnosti izravno su pogodile i privredu grada, stoga su privrednici 16. svibnja općini, političkim strankama i građanskom bloku uputili 47 protestnih pitanja. Cilj im je bio potaknuti općinsku vlast i opoziciju na međusobni sporazum, no iz odgovora spomenutih dviju strana na protestna pitanja, jasno se dalo naslutiti da do toga neće doći.

SDK je istaknuo kako nije riječ o međustranačkim sukobima nego o bitnoj razlici u načelnim stavovima. Traži se raspisivanje novih izbora i raspuštanje aktualnog općinskog vijeća u čijem radu ne sudjeluju radnički zastupnici. S druge strane, građanski blok ističe kako nikad nije potencirao sporove unutar općine, ali da ima želju odgovoriti na spomenuta pitanja. Prozivaju radićevce da zbog 10 poništenih radničkih mandata žele ukinuti mandate ostatku regularno izabраниh članova i dovesti komesara na čelo Splita, što nikako ne bi bilo poželjno za grad.¹⁸⁵

¹⁸⁴ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 175.

¹⁸⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 90.

9.3. Tartaglin odlazak s funkcije gradonačelnika

Osim nesređene političke situacije u gradu, 20. lipnja u Split stiže vijest o događaju koji je uzdrmao gotovo čitavu državu.¹⁸⁶ Spomenutog je datuma netrpeljivost između vladajućeg režima i članova SDK dosegla svoj vrhunac. Radikalni zastupnik P. Račić izvršio je atentat u Narodnoj skupštini. Tom prilikom usmratio je dva hrvatska zastupnika, a ranio tri, među kojima je bio i S. Radić.¹⁸⁷

Već je idućeg jutra nakon atentata *čitav grad osvanuo u crnini*, čime je započela višednevna žalost.¹⁸⁸ Članovi SDK organizirali su komemoraciju koja je održana u dvorani Bratovštine u Velom Varošu. Pred prepunom dvoranom i okolnim dvorištem, govore su održali P. Kaliterna, N. Bartulović, J. Berković i Lj. Leontić.¹⁸⁹ Osim na komemoraciji, velik broj građana okupio se i na splitskoj rivi na dan pogreba preminulih žrtava atentata. Kako bi im odali počast, mirno su stajali okrenuti prema Zagrebu za vrijeme trajanja pokopa. Prisutni su bili i članovi Općinskog vijeća koji su prethodno sazvali izvanrednu žalobnu sjednicu.¹⁹⁰

Nadolazeća proslava Vidovdana, koja se trebala održati svega osam dana nakon kobnog atentata prouzrokovala je nove nemire i nesuglasice među općinskim zastupnicima. Zastupnici iz redova SDK i HFSS-a zahtijevali su od gradonačelnika da zbog žrtava atentata nitko u ime Općine ne sudjeluje na bilo kakvim proslavama, pa tako ni na proslavi Vidovdana.¹⁹¹ Tartaglia je njihov zahtjev smatrao neopravdanim, držeći da je Općina dužna sudjelovati na proslavi Vidovdana, *jer sve to ni najmanje ne umanjuje žalost za poginule hrvatske zastupnike*.¹⁹²

Spomenuti zastupnici i dalje su bili ustrajni u svojim zahtjevima, stoga je Tartaglia odlučio sazvati sastanak vijećnika, te je rekao da će postupiti u skladu s odlukom većine. Na sjednici održanoj 27. lipnja gotovo dvije trećine vijećnika izjasnilo se da se ne slažu sa sudjelovanjem na proslavi.¹⁹³

¹⁸⁶ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 127.

¹⁸⁷ B. Janjatović, *Progoni, zatvori, suđenja, ubojstvo 1889.- 1928.*, 2003., str. 244.

¹⁸⁸ Ivo Tartaglia, *Saučešće Splitsa*, Novo doba, 21. VI. 1928., br. 144.

¹⁸⁹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 127.

¹⁹⁰ B. Radica, *Novi Split: Monografija grada Splitsa od 1918.- 1930 godine*, 1931., str. 56.

¹⁹¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.-1941.*, 2009., str. 127.

¹⁹² *Naša Općina i proslava Vidovdana*, Novo doba, 30. VI. 1928., br. 152.

¹⁹³ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 127., 128.

Zaključeno je da zbog žalosti za poginulim hrvatskim zastupnicima koja traje do 30. ovog mjeseca općina mora apstinirati od svakog sudjelovanja kod proslave Vidovdana, da ni načelnik, ni bilo koji član općinske uprave ne smije prisustvovati ni proslavi ni crkvenim obredima...¹⁹⁴

Međutim, usprkos tome što su bili odlučni u svojim zahtjevima koji su na koncu usvojeni glasovima dvotrećinske većine, ipak su se bojali eventualne reakcije vojske. Stoga su zatražili od Tartaglie da osobno ode do komandanta mjesta kako bi mu objasnio zbog čega predstavnici Općine neće sudjelovati na proslavi Vidovdana. Usprkos tome što je Tartaglia odlučio postupiti u skladu s voljom većine, on se i dalje nije slagao s nesudjelovanjem u proslavi, kao ni ostatak građanskog bloka. Sukladno tome, odbio je prijedlog o razgovoru s komandantom.¹⁹⁵

U konačnici se pokazalo da je odluka o potpunoj apstinenciji bila možda previše radikalna. Naime, prilikom donošenja spomenute odluke naveli su da je istu odluku donijelo i zagrebačko gradsko zastupstvo. Međutim, ispostavilo se da su predstavnici gradskih vlasti u Zagrebu ipak bili prisutni na zadušnicama na sam Vidovdan, te da je Split zapravo jedini grad u kojem vlast nije sudjelovala ni na koji način.¹⁹⁶

30. lipnja sazvana je sjednica Općinskog vijeća na kojoj je Tartaglia podnio ostavku na mjestu predsjednika spomenutog vijeća i time i na mjesto gradonačelnika. Ostali vijećnici iz redova građanskog bloka odlučili su također podnijeti ostavke.¹⁹⁷

Gradonačelnik je povodom svoje ostavke održao oproštajni govor. Prisutnima se obratio riječima: *Vi ste dolazili da skupa samnom saradjujete, gradite i stvarate, da se savjetujete, propitate i uputite, uredite i udesite sve potrebno za provođenje jedne jake organizacije za izvođenje jednog rada što je, ako se hoće objektivno kritički pregledati i ocijeniti, tako krupno da bi u redovitim predratnim vremenima ono bilo ispunilo čitav jedan život općinskog činovničkog aparata i jedne općinske uprave. Danas, poslije djelomično obavljenog ovog rada, a djelomično osiguranog, upućenog i započetog, dolazim ja k Vama da se s Vama oprostim i da Vam kažem: Zbogom i hvala!*

Ja sam opetovano istakao da Vas nisam smatrao namještenicima i potčinjenicima već mojim suradnicima i pomagačima u jednom kompliciranom, dugom, teškom i intenzivnom radu.

¹⁹⁴ *Naša Općina i proslava Vidovdana*, Novo doba, 30. VI. 1928., br. 152.

¹⁹⁵ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 128.

¹⁹⁶ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 128.

¹⁹⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 91.

*Smatrajući Vas takovima, danas Vam moram otvoreno priznati da je velik i Vaš udio u svim uspjesima i pothvatima što ih je općina Split u ovom zadnjem deceniju zabilježila. Vaš je udio velik stoga, što Vi niste vršili samo Vašu dužnost, već ste od sebe davali daleko više radeći sa ljubavlju i oduševljenjem za naš Split, a dozvolite mi da vjerujem, i sa naklonošću i predanosti prema meni. (...) Uvjeravam Vas, da mi za vrijeme od deset godina rada u ovoj zgradi ništa nije bilo teže od ovog rastanka s Vama. Obećajem Vam da ću se u životu uvijek sa ponosom i velikim zadovoljstvom sijećati na zajednički rad za dobro Splita i na sve Vas a nadam se da ćete i Vi mene zadržati u dobroj uspomeni. Hvala Vam!*¹⁹⁸

Kako je prethodno spomenuto, osim Tartaglie ostavku su podnijeli i svi vijećnici iz redova građanskog bloka. I. Perović, veliki župan splitske oblasti 2. srpnja 1928. godine donosi odluku o raspuštanju zastupstva Općine Split. Kao razlog navodi nesudjelovanje u proslavi Vidovdana, što prema njegovom mišljenju izravno ugrožava opće državne interese. Na čelo grada privremeno dolazi komesar P. Bonetti, a primopredaja općinske uprave izvršena je već dan nakon donesene odluke.¹⁹⁹

Unatoč ostavci koju je podnio, Tartaglia je i dalje ostao aktivan u javnom život Splita. 18. studenog 1928. godine održani su izbori za Općinsko vijeće, na kojima je Tartaglia istupio kao kandidat nestranačke liste.²⁰⁰ Tom prilikom HSS dobiva 10 zastupničkih mjesta, nestranačka lista 8, dok su HFSS i Republikanski savez radnika i seljaka dobili po 7 mjesta. Ostale stranke ili su dobile manje vijećničkih mjesta od navedenog ili nisu dobile niti jedno.²⁰¹

J. Berković, član HSS-a proglašen je novim predsjednikom općinskog vijeća čiji je član bio i Tartaglia.²⁰² Općinsko vijeće formirano nakon spomenutih izbora održalo je svega dvije sjednice, a Općinsko upraviteljstvo 22. Do idućih većih promjena dolazi nakon proglašenja šestosiječanjske diktature, o kojoj će nešto više biti rečeno u nadolazećem poglavlju.

¹⁹⁸ *Oproštaj načelnika g. dr. Tartaglie s općinskim osobljem*, Novo doba, 6. VII. 1928., br. 157.

¹⁹⁹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 128.

²⁰⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 90.

²⁰¹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 130.

²⁰² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 91.

10. Primorska banovina i njen prvi ban Tartaglia

10.1. Uvođenje šestosiječanjske diktature

Osim ogorčenosti velikog broja stanovništva zbog atentata u Narodnoj skupštini, stanje u zemlji dodatno je poljuljano socijalnim problemima, velikosrpskom hegemonijom i samim time inferiornim položajem ostalih naroda unutar zajednice. Kralj Aleksandar odlučio je posegnuti za krajnje radikalnom metodom kako bi stanje u državi pokušao staviti pod kontrolu. Riječ je o ukidanju aktualnog ustava i proglašenju kraljeve diktature.²⁰³

Proglasom kralja Aleksandra koji je donesen 6. siječnja 1929. godine nastupa razdoblje šestosiječanjske diktature. Osim ukidanja Vidovdanskog ustava i raspuštanja Narodne skupštine, uveden je apsolutizam i pojačani centralizam državne uprave, što se izravno odrazilo na općinske organe vlasti u čitavoj zemlji. Na osnovu *Zakona o izmjeni Zakona o Općinama i Oblasnim samoupravama* raspušta se Općinsko vijeće i Upraviteljstvo grada Splita koje je izabrano na izborima 1928. godine.²⁰⁴

Međutim, nedugo nakon toga, točnije 1. veljače 1929. godine imenovano je novo Općinsko upraviteljstvo. Ovog puta je za gradonačelnika izabran J. Račić, a za donaćelnika I. Tartaglia.²⁰⁵ Osim upraviteljstva imenovana su još 32 člana Vijeća, koje je ukupno imalo 39 članova i koje je svoju prvu sjednicu održalo 4. svibnja 1929. godine.²⁰⁶

10.2. Ukidanje oblasti i uvođenje banovina

U sklopu uvođenja diktature, kralj je nastojao između ostalog postići barem nekakav privid nacionalnog jedinstva. To se očituje kroz promjenu naziva državne zajednice u Kraljevina Jugoslavija i kroz ukidanje oblasti.²⁰⁷

19. lipnja 1929. godine donesen je *Zakon o unutrašnjoj upravi* kojim je bilo predviđeno da se oblasti zamijeni banovinama. 3. listopada iste godine, donesen je zakon kojim su utvrđeni detalji u vezi uspostave novih teritorijalno- upravnih jedinica. Prema spomenutom zakonu, Kraljevina Jugoslavija dijelila se na 9 banovina. Glavni dio hrvatskog područja našao se ili u

²⁰³ I. Perić, *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*, 1995., str. 93.

²⁰⁴ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 132., 133.

²⁰⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 92.

²⁰⁶ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930. godine*, 1931., str. 76., 77.

²⁰⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 105.

sastavu Savske banovine sa središtem u Zagrebu ili u sastavu Primorske banovine sa središtem u Splitu.²⁰⁸

Usprkos tome što su mnogi podjelu na banovine smatrali bitnim korakom koji vodi prema priznanju hrvatskog identiteta i samostalnosti, jedan od primarnih ciljeva tog pothvata bio je brisanje kontinuiteta poimanja povijesno- nacionalnih pokrajina.²⁰⁹

U sastav Primorske banovine uključeni su kotari Knin, Biograd na moru, Benkovac, Preko, Šibenik, Brač, Split, Hvar, Sinj, Makarska, Metković, Imotski, Livno, Ljubuški, Tomislav grad, Bugojno, Konjic, Prozor, Mostar i Travnik.²¹⁰ Međutim, dio bosanskih i hercegovačkih kotara u dalmatinskom zaleđu, te Dubrovnik i Zadar nisu ušli u njen sastav.²¹¹

Slika 10. Banovine Kraljevine Jugoslavije 1929. godine

²⁰⁸ Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 134.

²⁰⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 105., 107.

²¹⁰ Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 134.

²¹¹ S. Piplović, *Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 106.

10.3. Ustroj Primorske banovine

9. listopada 1929. godine I. Tartaglia imenovan je prvim banom Primorske banovine.²¹² U čast tome, dan nakon održana je svečanost gradskog zastupstva na kojoj je govor održao aktualni gradonačelnik J. Račić. Tartaglia je već neko vrijeme boravio u Beogradu, te se u Split vratio 11. listopada. Prije nego što je napustio Beograd, za novine je prokomentirao svoj dolazak na čelo Primorske banovine.²¹³

Prije nego što otputujem iz Beograda želio sam da zablagođarim NJ. V. Kralju na ukazanom mi povjerenju i da Mu obećam, da ću uložiti sve svoje sile u cilju, da doprinesem svoje skromne snage oko napretka povjerene mi banovine i povjerenog mi pučanstva. Nastojat ću da svoje obećanje ispunim do kraja.

Kao potencijalno najveći problem u Primorskoj banovini izdvaja prometnu nepovezanost. Sukladno tome ističe kako se nada da će se u skorijem vremenu započeti sa sanacijom ovog problema, kako bi se na taj način stvorili preduvjeti za napredak Splita i njegovog zaleđa. *Usporedo sa ovim, moja glavna briga biti će podizanje, iskorišćavanje, unapređenje i obnova svih privrednih grana, osobito vinogradarstva, ribarstva i turizma u dijelu Dalmacije i šumarstva i rudarstva u dijelu Bosne.*

Također naglašava kako su ovo sve *samo nabačene ideje*, koje će biti dio sistematski sastavljenog programa. Nadalje, ističe da veliku većinu stanovništva u Primorskoj banovini čine Hrvati. *Ja na njih posebno računam, jer je sada dužnost svih građana ove zemlje, a osobito nas Hrvata da budemo na visini situacije i da iskreno, punom dušom i srcem prigrlimo Jugoslaviju i novo stanje stvoreno voljom i odlukom Nj. V. Kralja, jer ono znači ravnopravnost i jednakost, rad i napredak, što smo mi Hrvati uvijek isticali.*²¹⁴

Iz Tartaglinog govora, a osobito iz završnog dijela može se zaključiti kako je i sam vjerovao u to da su nove promjene u zemlji otvorile mogućnost gospodarskog razvoja, ali i ravnopravnosti područja unutar Kraljevine Jugoslavije. Iako je kao ban Primorske banovine imao velike planove u svrhu realizacije spomenutog, ubrzo će doživjeti veliko razočaranje.

²¹² Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 134.

²¹³ S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 106.

²¹⁴ *Problemi Primorske banovine*, Novo doba, 11. X. 1929, br. 251.

Ovlasti bana s vremenom su postajale vidno skromnije, dok je paralelno s tim sve više jačala centralna vlast, što će u konačnici rezultirati Tartaglinom ostavkom.

Tartaglia je držao da su na samom početku ovlasti bana bile relativno velike, međutim postepeno se banska vlast smanjivala zato što su ministarstva preuzimala na sebe pojedine poslove. Banovina je bila nadležna za građevinarstvo, prosvjetu, trgovinu, poljoprivredu, industriju, te za socijalne i društvene odnose.²¹⁵ Do kraja godine bilo je potrebno organizirati bansku upravu i utvrditi zakone, te izabrati suradnike. Načelnike je uz banovu suglasnost imenovalo odgovarajuće ministarstvo. Tako je Krsto Radomiri iz Kotora imenovan za načelnika unutarnjih poslova, za prosvjetu Niko Stipčević, za građevinarstvo ing. Matulović, te za poljoprivredu Niko Morović. Policija je bila pod izravnom nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova, iako je formalno bila pod upravom bana.²¹⁶

²¹⁵ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 132.

²¹⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 108.

10.4. Prilike u Primorskoj banovini

10.4.1. Gospodarstvo i promet

Svega mjesec dana nakon što je postao ban, Tartaglia je odlučio proputovati banovinom kako bi sam procijenio postojeće stanje u pojedinim krajevima. Ondje je zatekao popriličnu zapuštenost uzrokovanu prije svega tuđinskom vladavinom koja nije previše marila za prosperitet spomenutih krajeva. Međutim, kroz razgovor s ljudima, ali i na temelju onoga što je sam vidio, Tartaglia zaključuje kako Primorska banovina ima brojne neiskorištene potencijale. Sukladno tome odlučuje usmjeriti svoje djelovanje na iskorištavanje istih, kako bi na taj način poboljšao prilike u raznim sferama života banovine.²¹⁷

Općenito govoreći, gospodarstvo banovine bilo je poprilično zaostalo. Stoga je bilo nužno poduzeti nove mjere kojima bi se unaprijedila brodogradnja i industrijaliziralo primitivno ribarstvo kako bi se na taj način omogućio izvoz ribe. No osim toga, bilo je potrebno generalno podići industriju.²¹⁸

Jedan od ključnih problema banovine koji znatno otežava njen gospodarski razvoj bila je slaba trgovačko- prometna povezanost. Iako su primorski krajevi već neko vrijeme imali brodsku povezanost s otocima, veze s krajevima u zaleđu bile su jako loše.²¹⁹

Tartaglia smatra da bi spomenuti problem bio mnogo manje izražen ako bi se dovršila unaska pruga, preciznije rečeno dionica Bihać- Knin u duljini od 107 kilometara. Ipak, trajno rješenje vidi u uspostavi brze pruge Split- Sarajevo- Beograd. No usprkos tome što je unaska pruga bila u centru pozornosti, bilo je potrebno izvršiti radove i na cestama, osobito na onim područjima Bosne i Hercegovine koja su postala sastavnim dijelom Banovine.²²⁰ S početkom radova nije se mnogo oklijevalo, stoga je već 1932. godine završeno ukupno 67 kilometara cesta.²²¹ Osim toga, u relativno kratkom vremenu uvedeno je gotovo 30 autobusnih linija, čime je Split kao središte Banovine postao povezan s ostalim područjima unutar iste.²²²

²¹⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 108.

²¹⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 109.

²¹⁹ Z. Jelaska Marijan, Ivo Tartaglia i prilike u Primorskoj banovini 1929.- 1932., *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 149.

²²⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 109.

²²¹ Z. Jelaska Marijan, Ivo Tartaglia i prilike u Primorskoj banovini 1929.- 1932., *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 149.

²²² Z. Jelaska- Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 156., 157.

Kako bi se olakšala izgradnja radionica i nabava sirovina, stanovnicima su bili ponuđeni krediti. Na taj način unaprijeđena je domaća industrija ćilima, tkanja i veza. Velik trud uložen je u to da se pokuša zainteresirati domaće poduzetnike za industriju umjetnih gnojiva, cementa, vađenje ugljena i boksita. Cilj je zapravo bio smanjenje uloga stranog kapitala, ali i stranih radnika. Sukladno tome, reduciran je broj radnih dozvola koje su mogli dobiti samo oni za koje se smatralo da su svojim znanjem i sposobnostima industriji bili nužni.²²³

S obzirom na to da se velik dio Primorske banovine, kako se već iz naziva može zaključiti nalazio uz more, banska uprava uočava potencijal, ali i važnost razvoja turizma koji bi trebao postati jednom od temeljnih grana gospodarstva Banovine. Može se reći kako se u razdoblju prije ustrojstva banovina turističkom djelatnošću bavilo tek nekoliko većih gradova kao što su Split, Makarska, Šibenik, Jelsa i Korčula. Međutim, cilj je bio potaknuti razvoj turizma i u ostalim krajevima. Tako je primjerice u tu svrhu započelo preuređenje tvrđave na Klisu, ali i hotela u Jablanici, što pokazuje da nisu turizam ograničili samo na primorske krajeve.²²⁴

Aktivno se radilo na turističkoj promidžbi, na uređenju šetališta i kupališta, te na povećanju prethodno spomenutog autobusnog prometa. Najveću prepreku predstavljao je nedostatak smještajnih kapaciteta i generalno ugostiteljskih objekata za što je bilo potrebno izdvojiti velika novčana sredstva.²²⁵

10.4.2. Zdravstvo i prosvjeta

Zdravstveno stanje stanovništva banovine bilo je gotovo zabrinjavajuće. Do toga su doveli nehigijenski uvjeti, oskudna prehrana, slaba opskrbljenost vodom, nedovoljna zdravstvena zaštita, te bolesti.²²⁶ U svrhu suzbijanja zaraznih bolesti kao što su malarija, sifilis i tuberkuloza, u razdoblju od dvije godine provedeno je 545. 109 pregleda, dok su u cilju upoznavanja stanovništva s higijenom održana 1483 predavanja. Osim toga, nakon utvrđivanja

²²³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 110.

²²⁴ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 141.

²²⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 110.

²²⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 109.

zarazne bolesti oboljelima su bila dostupna besplatna odgovarajuća cjepiva, što je uvelike pomoglo u sprječavanju širenja zaraze.²²⁷

Kako bi se nesmetano odvijala moderna bolnička praksa, banska uprava započela je s izgradnjom novih zdravstvenih ustanova. U tom razdoblju grade se bolnice u Splitu, Šibeniku, Travniku i Mostaru. Zdravstvene stanice gradile su se u Biogradu, u Visu, Otavicama, Velom Ižu, Supetru, te dom narodnog zdravlja u Livnu.²²⁸ Za školarce je bila organizirana posebna zdravstvena skrb preko školskih poliklinika koje su djelovale pri domovima narodnog zdravlja u Benkovcu, Mostaru i Travniku, dok su u Sinju, Metkoviću i Splitu djelovale samostalne školske poliklinike.²²⁹

Na području prosvjete također je bilo potrebno provesti korjenitu reorganizaciju. Međutim, nije u svim dijelovima banovine bilo jednako stanje. Primjerice, dok je nepismenost u Zagori iznosila 40%, u brdskim dijelovima Bosne i Hercegovine iznosila je vrtoglavih 70%. Primorsko područje i otoci su prednjačili u odnosu na ostale krajeve, jer je tu stopa pismenosti bila dosta veća, te su imali relativno veći broj škola.²³⁰ Osim financijskih zapreka s kojima se banska vlast suočavala prilikom pokušaja unapređenja školstva, problem je stvaralo i stanovništvo određenih seoskih krajeva, koje je smatralo da je školovanje luksuz a ne potreba. No usprkos svim poteškoćama, u periodu dok je Tartaglia bio ban, Primorska banovina doživjela je značajan pomak na području prosvjete. Otvoreno je 19 novih škola i 29 u već postojećim objektima i to najvećim dijelom u Dalmatinskoj zagori i nekadašnjem Bosansko-hercegovačkom upravnom području. Uz to, u procesu izgradnje bile su još 102 školske zgrade, te su otvorene trgovačka i zanatska škola.²³¹

10.4.3. Agrarno pitanje

Pored svih prethodno navedenih poteškoća s kojima se banovina suočila, postoji još jedan ukorijenjeni problem s kojim se trebalo što prije uhvatiti u koštac, a to je agrarno pitanje. Iako se gotovo 90% stanovništva banovine bavilo poljoprivredom, u velikoj mjeri su bili prisutni usitnjeni posjedi, zapuštenost, neukost, primitivnost i slično. Seljaci ne razaznaju vrste

²²⁷ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 137.

²²⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 110., 111.

²²⁹ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 137.

²³⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 109., 110.

²³¹ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 137.

loze, ne njeguju masline, nemaju percepciju o vrijednosti ljekovitog bilja, te se vrlo rijetko bave uzgojem ranog i kasnog povrća. Stoga im je osim materijalne pomoći u vidu novca, alata i strojeva bilo nužno pružiti i edukaciju putem stručnih škola.²³²

Na području Primorske banovine teren je većinskim dijelom bio krševit. Provođenjem melioracije zemljišta i isušivanjem močvara dobilo bi se jako kvalitetno tlo, pogodno za uzgoj raznih kultura. Međutim, bilo je potrebno meliorirati gotovo 56. 000 hektara, odnosno dolinu Cetine, Neretvansko blato, Vransko, Imotsko i Vrgoračko jezero, te Kupreško, Livanjsko, Vakufsko, Duvanjsko, Buško i Mostarsko blato. Realizacija tog pothvata omogućila bi uzgoj grožđa, maslina, žitarica i južnog voća u količini koja je dovoljna za prehranu stanovništva, ali i za izvoz.²³³

U Splitu je u siječnju 1930. godine održana konferencija na kojoj su se okupili poljoprivredni stručnjaci iz svih krajeva Banovine. U sklopu te konferencije koju je predvodio ban Tartaglia, izrađen je plan za unapređenje poljoprivrede za narednih 5 godina.²³⁴

U razdoblju od 2 godine održano je 17 tečajeva za uzgoj maslina, 24 vinarsko-vinogradska tečaja, 60 tečajeva u zimskom periodu i dvomjesečna poljoprivredna škola. Tečajeve su vodili stručnjaci za poljoprivredu i agronomiju. Seljacima je podijeljeno 700 brošura i knjiga, 200 prskalica i sumporača, te više od 200 plugova. Podijeljeno im je i 10 000 kilograma grahorica, soje, graška, 7,5 vagona oplemenjenih vrsta pšenice, razno sjemenje za cvjećarstvo i 15 000 kilograma umjetnog gnojiva, te 110 tisuća sadnica mladih voćki. Osnovano je 8 vinarsko- vinogradskih zadruga, dvije sušionice voća i 21 poljoprivredna zadruga.²³⁵

10.5. Tartaglia ostavka

Usprkos tome što je Tartaglia s oduševljenjem prihvatio poziciju bana Primorske banovine, smatrajući da će kao takav imati dovoljnu slobodu djelovanja da napravi bitne promjene, uskoro je shvatio da situacija nije onakva kakvom se čini. Iako je izgledalo da je kraljeva odluka o podjeli zemlje na Banovine išla u smjeru postizanja ravnopravnosti naroda

²³² M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 136.

²³³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 108.

²³⁴ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 136.

²³⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 111.

unutar državne zajednice, postepeno je sve više ovlasti koje su imali banovi prelazilo u ruke centralne vlasti.²³⁶

Donošenjem Oktroiranog ustava 1931. godine uvelike je reducirana autonomija banovina. Osim toga, vođe stranki koje su se priklonile režimu zahtijevale su od Tartaglie da njihovim strankama osigura prevlast u općinama. U prethodnim poglavljima je više puta spominjano kako Tartaglia nije pripadao niti jednoj stranci. Sukladno tome smatrao je da su dužnosti i bana i gradonačelnika upravne prirode, a nikako ne političke, stoga je odbio njihove zahtjeve.²³⁷

Tartaglia je s vremenom bivao sve nezadovoljniji postojećim stanjem, tim više što je u početku banovanja imao poprilično svijetlu viziju budućnosti banovine. U trenutku kada postaje svjestan činjenice da polako ali sigurno sve više gubi ovlasti i samim time mogućnost utjecaja na prilike u banovini, odlučuje se povući.²³⁸

Svoju ostavku na bansku dužnost privatnim je pismom uputio ministru unutarnjih poslova, dok je službenu ostavku podnio 29. srpnja 1932. godine. Na njegovo mjesto dolazi vrhovni inspektor pri predsjedništvu vlade dr. J. Jablanović. Razlozi podnošenja ostavke koje je Tartaglia naveo nisu bili iznenađujući. Sve se svodilo na to da su banovi u početku imali poprilično velike ovlasti koje su im otvarale mogućnost rada na poboljšanju svih sfera života banovine. Međutim, vladi u Beogradu je centralizam bio ispred interesa naroda, stoga su postepenim preuzimanjem ovlasti na sebe, banovima ostavljali sve manji prostor za manevar.²³⁹

Tartagli to nikako nije odgovaralo, jer prije svega nije želio postati bilo čiji poslušni politički podanik, niti je mogao dopustiti da ga se ograničava u nastavku kreiranja kvalitetnijeg života stanovnika banovine na čijem se čelu nalazio.

²³⁶ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 142.

²³⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 113.

²³⁸ M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 142.

²³⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 113.

11. Jadranska straža

11.1. Utemeljenje organizacije i njeni osnovni ciljevi

Kako bi se uopće mogla shvatiti potreba za osnivanjem Jadranske straže, najprije se ukratko treba prisjetiti razdoblja talijanskih teritorijalnih pretenzija, koje su predstavljale veliku opasnost. Naime, odmah po završetku Prvog svjetskog rata Italija je zauzela određene dijelove istočnog Jadrana, pozivajući se pritom na Londonski ugovor iz travnja 1915. godine. Rapalskim ugovorom iz 1920. godine Italija je dobila područje Gorice i Trsta, Istru, Cres, Lošinj, Lastovo i Zadar. S obzirom na date okolnosti, naše primorje se osjećalo nesigurnim, posebno zato što nije posjedovalo efikasnu ratnu mornaricu. Stanovnici Splita na čelu sa Tartagliom bili su ogorčeni postupcima Italije, te su željeli poduzeti nešto u svrhu obrane naše obale.²⁴⁰

G. Prebanda, S. Alfirević, J. Biankini i I. Tartaglia usuglasili su se oko ideje o osnivanju organizacije čiji bi primarni cilj bio jačanje obrane naše obale. Tako je 19. veljače 1922. godine na javnom skupu u Splitu na današnjim Prokurativama utemeljena Jadranska straža, koja je djelovala sve do 1941. godine.²⁴¹ Njen prvi predsjednik bio je J. Biankini, potpredsjednik I. Tartaglia, a tajnik S. Alfirević²⁴²

1927. godine u Splitu je održan prvi kongres Jadranske straže. Nakon što je predsjednik J. Biankini održao pozdravni govor, riječ je prepustio Tartagli koji je predstavio sintezu dotadašnjeg rada organizacije. Na ovom kongresu usvojeni su predviđeni ciljevi, struktura i program Jadranske straže, stoga se može reći kako je on ujedno označio i svršetak prve faze njenog djelovanja.²⁴³

Temeljni cilj programa Jadranske straže bio je briga za očuvanje sigurnosti naše obale. Osim toga, njeni su se članovi zalagali i za gospodarski i kulturni napredak Jadrana. To između ostalog uključuje pokušaj širenja pučke svijesti, osobito u kopnenim krajevima Hrvatske o tome koliko je za cijelu državu važno Jadransko more i primorje. Svakako treba naglasiti i činjenicu

²⁴⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 95., 96.

²⁴¹ L. Ursić, *Jadranska straža u Monarhističkoj Jugoslaviji*, Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2021., str. 16.

²⁴² M. Lovrić, *Prilog poznavanja izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu*, Kulturna baština, br. 39., 2009., str. 356.

²⁴³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 96., 98.

da ova organizacija nije bila rezervirana za određene skupine ljudi, već je bila dostupna svima, neovisno o životnoj dobi i o stupnju naobrazbe.²⁴⁴

11.2. Tartaglia na čelu Jadranske straže

Usprkos tome što Tartaglia nije bio na čelu Jadranske straže, on je od samog početka njenog djelovanja bio desna ruka predsjedniku Biankiniju koji je bio u poodmakloj životnoj dobi. Sukladno tome, nakon Biankinijeve smrti Tartaglia je preuzeo vršenje predsjedničke dužnosti, te je na drugom kongresu u Sarajevu 1929. godine i službeno izabran za novog predsjednika spomenute organizacije. Svakako treba naglasiti da je na tom kongresu osim Tartaglie za predsjednika bio kandidiran i princ Pavle. To je bilo u skladu s namjerom vlasti da središte Jadranske straže prebace u Beograd. Međutim, može se reći kako je odabir Tartaglie bio prirodan slijed događaja s obzirom na njegov iznimni doprinos organizaciji. Kormilo Jadranske straže sa središtem u Splitu ostalo je u njegovim rukama sve do 1941. godine.²⁴⁵

Tartaglia je kao predsjednik vodio sjednice Izvršnog odbora, poticao je izdavačku djelatnost organizacije, turizam i pomorski sport, te je vodio brigu o pribavljanju financijskih sredstava.²⁴⁶ Pritom valja istaknuti kako je Jadranska straža bila neprofitna organizacija. Jedini stalni prihod koji je imala bile su članarine koje su bez iznimke plaćali svi. Ipak, članarina je bila podijeljena u nekoliko kategorija zbog različite platežne moći njenih članova, koji su svojim donacijama, priložima i humanitarnim radom dodatno pomagali njeno djelovanje. Dio financijskih sredstva pribavljao se i putem prodaje raznih predmeta kao što su žigice, školski pribor i tiskovine.²⁴⁷

Uočivši njenu važnost, Tartaglia je osobito poticao izdavačku djelatnost organizacije.²⁴⁸ U siječnju 1923. godine tiskan je prvi broj časopisa *Jadranska straža*, koji je izlazio svakog mjeseca u periodu od 1923. godine do travnja 1941. godine. Tekstovi su bili pisani kombinacijom latinice i ćirilice, većinski na hrvatskom jeziku, dok je naslovna stranica svakog drugog broja časopisa pisana latinicom. U njemu su objavljivani članci i prilozi različite tematike o pomorstvu, brodogradnji, stručni članci o navigacijskim instrumentima, promidžbe

²⁴⁴ M. Lovrić, *Prilog poznavanja izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu*, Kulturna baština, br. 39., 2009., str. 356., 357.

²⁴⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 95., 96.

²⁴⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 98., 99.

²⁴⁷ M. Lovrić, *Prilog poznavanja izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu*, Kulturna baština, br. 39., 2009., str. 357.

²⁴⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartagle*, 2001., str. 99.

kavana, hotela, tvornica diljem zemlje, razne vijesti iz područja sporta, turizma i općenito društvenog života, te tekstovi o djelovanju Jadranske straže.²⁴⁹

Jadranska straža je posebnu pažnju usmjeravala na mlađe naraštaje, stoga je pokrenula list *Mladi stražar*, koji je kasnije zamijenjen listom *Pomladak Jadranske straže*. Spomenuti listovi izlazili su jednom mjesečno u periodu trajanja školske godine. Poznato je da je pri Jadranskoj straži izdana i slikovnica za djecu pod nazivom *Po moru plovi barčica*, te da je tiskana zasebno na latinici i na ćirilici, kao i na slovenskom jeziku.²⁵⁰ Osim navedenog, tiskane su i raznovrsne brošure, znanstvena djela o primorju, monografije gradova i otoka, kalendari namijenjeni đacima, ribarima, seljacima i slično.²⁵¹

Osim izdavačke djelatnosti, Jadranska straža bila je aktivna i na drugim područjima. Do 1940. godine sagrađeno je 9 ljetovališta u Jelsi, Budvi, Bakru, Omišu, Kraljevici, Bijeloj, Dobroti, Bečićima i Kaštel Štafiliću, dok su još 3 bila u procesu izgradnje. Uvelike je poticala i razvoj turizma organiziranjem tematskih izložbi, predavanja, specijaliziranih krstarenja po Jadranu, te izgradnjom prvog vikend- naselja u Ruskamenu. 1927. godine osnovan je Arhiv za propagandu primorja koji je sakupljao i umnožavao fotografije, izrađivao razglednice i albume i organizirao izložbe.²⁵²

1933. godine i 1934. godine Izvršni odbor iz Splita organizirao je putovanje brodom *Kraljica Marija* po Sredozemlju za članove Jadranske straže. Spomenuti putnici predvođeni Tartagliom primani su kao izaslanici pomorske Jugoslavije od strane vodstva pomorskih organizacija u zemljama koje su posjetili. Članovi spomenutih organizacija uzvraćali su posjete, te je na taj način dolazilo do uspostavljanja veza među njima. Ako se sagleda širi kontekst, sva ta putovanja bila su usmjerena prema višem cilju, a to je da na svojevrsan način pridonese međunarodnom prihvaćanju Jugoslavije kao pomorske, sredozemne države.²⁵³

Tijekom dugogodišnjeg aktivnog djelovanja, Jadranska straža se konstantno širila, te je s vremenom imala sve veći broj članova. Osim Glavnog odbora u Splitu koji je predstavljao vodeće tijelo organizacije, 1922. godine utemeljeni su odbori u Skopju, Prištini i Osijeku, a

²⁴⁹ M. Lovrić, *Prilog poznavanja izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu*, Kulturna baština, br. 39., 2009., str. 358.- 364.

²⁵⁰ M. Lovrić, *Prilog poznavanja izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu*, Kulturna baština, br. 39., 2009., str. 366., 367.

²⁵¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 99.

²⁵² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 102.

²⁵³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 98., 99.

1923. godine u Novom Sadu, Ljubljani, Sarajevu, Beogradu, Kragujevcu, Zagrebu i Dubrovniku. Spomenuti su odbori dalje uspostavljali svoje podružnice diljem zemlje.²⁵⁴

O tome koliko je Jadranska straža bila popularna najbolje svjedoči podatak da je 1939. godine imala oko 180 000 članova i time postala najmasovnija organizacija u državi.²⁵⁵

Slika 11. Članovi Jadranske straže na krstarenju, Marseille 1933. godine.

Iako je Jadranska straža za vrijeme Tartaglinog vodstva postigla brojne uspjehe i velikim dijelom ostvarila svoje ciljeve, ipak je bilo situacija kada je dio članova ustao protiv njega. To se konkretno odnosi na razdoblje nakon što je potpisao Zagrebački memorandum, koji je ranije spomenut u radu. Naime, mnogi su osudili taj njegov čin, stoga je 23. studenog 1934. godine Tartaglia dao ostavku na mjesto predsjednika Izvršnog odbora Jadranske straže, ali je već 1935. godine na kongresu u Ljubljani ponovno vraćen na tu funkciju.²⁵⁶

²⁵⁴ ²⁵⁴ M. Lovrić, *Prilog poznavanja izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu*, *Kulturna baština*, br. 39., 2009., str. 357.

²⁵⁵ Jadranska straža. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.- pristupljeno 12. 6. 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/jadranska-straza>)

²⁵⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 102.

12. Zagrebački memorandum i Tartagliino približavanje politici HSS-a

12.1. Zagrebački memorandum

Uoči najavljenog odlaska kralja Aleksandra u Francusku, skupina uglednih hrvatskih intelektualaca smatrala je kako bi bilo poželjno sastaviti memorandum koji će sadržavati sve loše posljedice lažnog parlamentarizma u zemlji, ali i osnovne hrvatske zahtjeve u vezi organizacije zemlje. Tu ideju podržavao je hrvatski kipar I. Meštrović, bivši splitski gradonačelnik I. Tartaglia, a pridružio im se i povjesničar i arheolog F. Bulić.²⁵⁷ Prema Meštrovićevim riječima, pokretač ideje o kreiranju memoranduma bio je sam Tartaglia, koji je osim toga sudjelovao i u oblikovanju njegove finalne verzije.²⁵⁸

Iako je kralj prilikom spomenutog posjeta Marseillesu, 9. listopada 1934. godine smrtno stradao u atentatu, započeta ideja od strane hrvatskih intelektualaca nije obustavljena. Tijekom 4. i 5. studenog iste godine, memorandum je potpisalo 39 hrvatskih i slovenskih intelektualaca. Nekoliko dana kasnije dokument je predan princu Pavlu.²⁵⁹

Uočljivo je da je tekst memoranduma u skladu sa Tartaglinim stavovima. Naznačeno je da su potpisnici *za ovu državu, ali protiv postojećeg stanja u državi*. Time je iskazano neslaganje s postojećim državnim uređenjem, te se iznose zahtjevi u svrhu što žurnijeg poboljšanja istog. Traži se zakonitost koja bi bila za sve jednaka, ublažavanje cenzure, uspostava nezavisnih sudova, ukidanje djelatnosti Državnog suda za zaštitu države, tajno glasovanje, amnestija političkih zatvorenika, odabir pouzdanih činovnika i banova, te oslobađanje V. Mačeka.²⁶⁰

Za memorandum se može reći kako je predstavljao umjerenu liniju, te je prihvaćen i od strane beogradskih intelektualaca. Ovo je bio prvi javni istup nestranačke grupe hrvatskih intelektualaca u sklopu kojeg su iskazali nezadovoljstvo postojećim stanjem u zemlji, ali i nastojanje za uspostavljanje još uže suradnje s V. Mačekom i njegovom strankom. Međutim, usprkos tome što su potpisnici iznijeli samo generalne zahtjeve za poboljšanje postojećeg

²⁵⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 137., 138.

²⁵⁸ Ž. Karaula, Ivo Tartaglia i časopis Nova Evropa, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 164.

²⁵⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 138.

²⁶⁰ Ž. Karaula, Ivo Tartaglia i časopis Nova Evropa, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 165.

stanja, memorandum je izazvao oštre reakcije od strane simpatizera šestosiječanjskog režima, a pojedinci su ga čak smatrali protudržavnim aktom.²⁶¹

Tartaglia se posebno našao na udaru zato što je između ostalog u tom razdoblju bio na čelu Jadranske straže.

12.2. Približavanje politici HSS-a i Vlatku Mačeku

Još od samog potpisivanja ujedinjenja Tartaglia je iskazivao poštovanje prema kralju, ali i naklonost prema novoj državnoj zajednici. Međutim, njegova ostavka na mjestu bana Primorske banovine, ali i konstantna ukazivanja na postupke kojima režim nepravedno postupao prema Hrvatskoj naišli su na žestoke osude od strane zagovaratelja režima. Svakako treba naglasiti da nisu svi napadi na Tartagliu bili izazvani njegovim osobnim postupcima. To se najbolje očituje na primjeru Jadranske straže. Naime, kako je već i ranije spomenuto u radu, vlada u Beogradu je silno željela preuzeti vodstvo nad ovom najmasovnijom organizacijom u zemlji. Stoga je sustavno radila na pokušaju smjenjivanja Tartaglie s mjesta predsjednika, navodeći pritom razne razloge, u nadi da će na taj način ostvariti svoj cilj i premjestiti upravu Jadranske straže u Beograd. Usprkos velikom trudu, to im nije pošlo za rukom.²⁶²

U Splitu je početkom 1934. godine počeo izlaziti list *Jadranski dnevnik*, čiji je izdavač bio Tartaglia. Spomenuti list bio je naklonjen HSS-u i V. Mačeku, što je jednom prilikom potvrdio i sam Tartaglia, izjavivši da je *Jadranski dnevnik* bio usmjeren proturežimski, te da je služio ciljevima opozicije.²⁶³ Splitski dopisnik A. Masovčić izvijestio je da je Tartaglia napustio nekadašnju jugoslavensku orijentaciju i zauzeo otvoreni oporbeni stav. Mnogi su smatrali da se orijentacija lista manifestirala i kroz oskudno i suhoparno izvještavanje o proslavama rođendana Petra II. i obljetnicama ujedinjenja, prilikom kojih su u prvom planu bile potrebe i težnje hrvatskog naroda.²⁶⁴

Zagovaratelji režima stavili su pod povećalo svaku Tartaglinu političku aktivnost. U tome je uvjerljivo prednjačio *Zov s Jadrana*, glasilo organizacije Jugoslavenske nacionalističke omladine iz Splita. Tartagliu su nazivali *novopečenim privjeskom tzv. Mačekove opozicije*. Držali su da je Tartaglia, nekadašnji istaknuti simpatizer unitarizma najednom u potpunosti

²⁶¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 138., 139.

²⁶² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 140.

²⁶³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 141.

²⁶⁴ M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, 2022., str. 475., 476.

prešao u opoziciju i priklonio se V. Mačeku. Također naglašavaju da je putem *Jadranskog lista* žestoko napadao sve što je jugoslavenski orijentirano.²⁶⁵

Usprkos brojnim napadima s kojima se suočavao, Tartaglia je bio zadovoljan činjenicom da je hrvatsko pitanje ponovno aktualna tema. Smatra kako je u interesu čitave države da se spomenuto pitanje što prije i što efikasnije riješi. Temeljne uzroke nezadovoljstva naroda Tartaglia vidi u ukorijenjenom centralizmu, nastalom zbog neutažive želje za stjecanjem i očuvanjem položaja kao i osiguravanjem bogatstva, ne osluškujući pritom potrebe naroda. Također upozorava i na dva oprečna, ali veoma izražena pravca unutar države, a to su centralističko- unitaristički i decentralistički.

Jasno je kako su velikom većinom Srbi bili zagovaratelji centralizma, a Hrvati decentralizma, stoga se s vremenom stvorila svijest o tome kako u zemlji postoje dva neprijateljska tabora- Srbija i Hrvatska. Uz to, vjerovalo se kako Hrvati teže odcjepljenju, međutim Tartaglia primjećuje kako je to potpuno kriva percepcija, jer Hrvati generalno nisu bili protiv aktualne državne zajednice, nego protiv njenog uređenja. Težili su promjenama koje bi im omogućile ravnopravnost i osigurale preduvjete za razvoj hrvatskih krajeva. Stoga smatra kako je za opstanak Jugoslavije nužno temeljito preuređenje koje uključuje napuštanje centralizma i unitarizma, te usmjerenje prema demokraciji.²⁶⁶

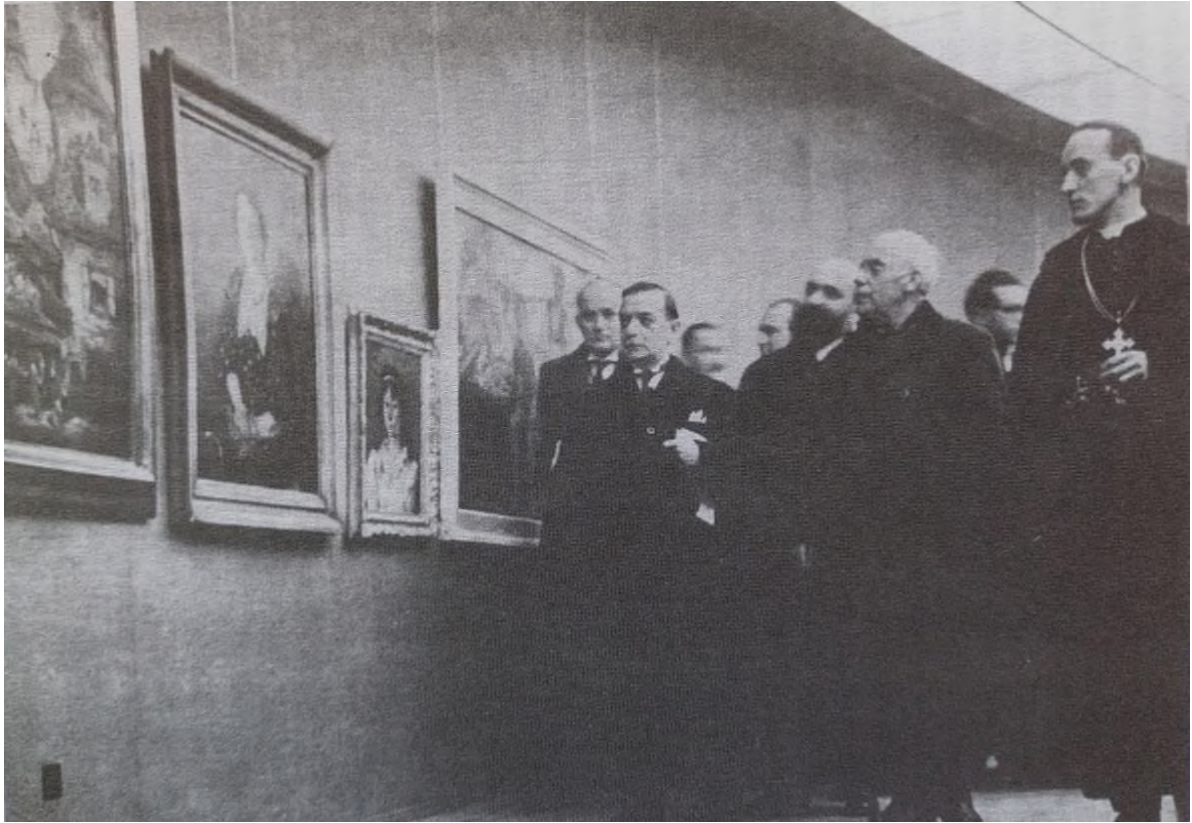
Sukladno navedenom, jasno se da uočiti kako se Tartaglia postepeno ali sigurno približavao politici HSS-a, iako nikad nije postao njenim članom. Osobito je simpatizirao vođu spomenute stranke Vlatka Mačeka, kojeg je doživljavao kao poštenog i pametnog čovjeka čija je politika bila dosta realna.

Prvi njihov susret bio je na održavanju Jadranske izložbe u Zagrebu 1938. godine, tijekom koje su razgovarali o Jadranskoj straži. Maček je tada obećao da će članovima svoje stranke sugerirati učlanjenje u istu. Idući put susreli su se krajem 1939. godine na otvaranju izložbe *Pola vijeka hrvatske kulture* u netom prije dovršenom Domu likovnih umjetnosti, rađenom po nacrtima Tartaglinog prijatelja I. Meštrovića. Iste te godine, Maček koji se sada nalazio na čelu novoosnovane Banovine Hrvatske, poziva Tartagliu da kao predstavnik Jadranske straže svojim idejama pomogne banskoj upravi u rekonstrukciji pomorske uprave. Tartaglia je to objeručke

²⁶⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 142.

²⁶⁶ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 144.- 146.

prihvatio, smatrajući da će u novim okolnostima, točnije u sklopu spomenute Banovine pomorska uprava biti kvalitetnije ustrojena, što će direktno ići u korist same Hrvatske.²⁶⁷

Slika 12. S desna gledano stoje redom: A. Stepinac, V. Maček, I. Meštrović, I. Tartaglia na otvaranju Doma likovnih umjetnosti, Zagreb 1938. godine.

²⁶⁷ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 148.- 150.

13. Održavanje izložbi i postavljanje spomenika

13.1. Izložba jugoslavenskih umjetnika iz Dalmacije

Osim dugogodišnjeg aktivnog političkog angažmana, Tartagli se pripisuju i mnoge zasluge na području kulture i umjetnosti. Bio je pisac, kritičar i sakupljač zbirki, o kojima će više biti rečeno u kasnijim poglavljima. Također, osnivaio je brojne kulturne ustanove i društva, pomagao je umjetnike, te organizirao mnoge manifestacije i izložbe.²⁶⁸

Jedan dio njegovog kulturnog i umjetničkog djelovanja bio je u sklopu društva hrvatskih umjetnika *Medulić*. To je bilo društvo umjetnika iz Dalmacije osnovano s ciljem zaštite interesa svojih članova, za koje se može reći da su bili u mnogo nepovoljnijem položaju u odnosu na umjetnike s područja Banske Hrvatske. Društvo je osnovano krajem 1908. godine na *Prvoj dalmatinskoj umjetničkoj izložbi* u Splitu.²⁶⁹ Za prvog predsjednika izabran je V. Bukovac, za potpredsjednika K. Tončić, dok su važnu ulogu imali i dugogodišnji prijatelji i kumovi I. Tartaglia kao tajnik i I. Meštrović kao član odbora.²⁷⁰

Krajem ožujka 1919. godine, društvo *Medulić* u Splitu organiziralo je izložbu *jugoslavenskih umjetnika iz Dalmacije*.²⁷¹ Izložba je organizirana netom prije održavanje Mirovne konferencije u Parizu, na kojoj će se krojiti sudbina Dalmacije, odnosno donijet će se odluka hoće li pripasti Jugoslaviji ili Italiji. U takvim okolnostima, spomenuta izložba imala je istaknuti nacionalni i politički karakter. Cilj joj je bio da na svojevrstan način pokuša doprinijeti sprječavanju pripojenja Dalmacije Italiji. Iako je izložbu kreirao I. Meštrović, koji je u to vrijeme postao predsjednik društva *Medulić*, organizacija je pripala Tartagli. Razlog tome je što je Meštrović bio zaokupiran organizacijom politički važnije izložbe jugoslavenskih umjetnika u Parizu. U organizaciju izložbe nije se utrošilo previše vremena. Fokus je bio na Meštrovićevim Vidovdanskim fragmentima i Ciklusu Kraljevića Marka, koji su predstavljali utjelovljenje ideje nacionalne jugoslavenske umjetnosti.

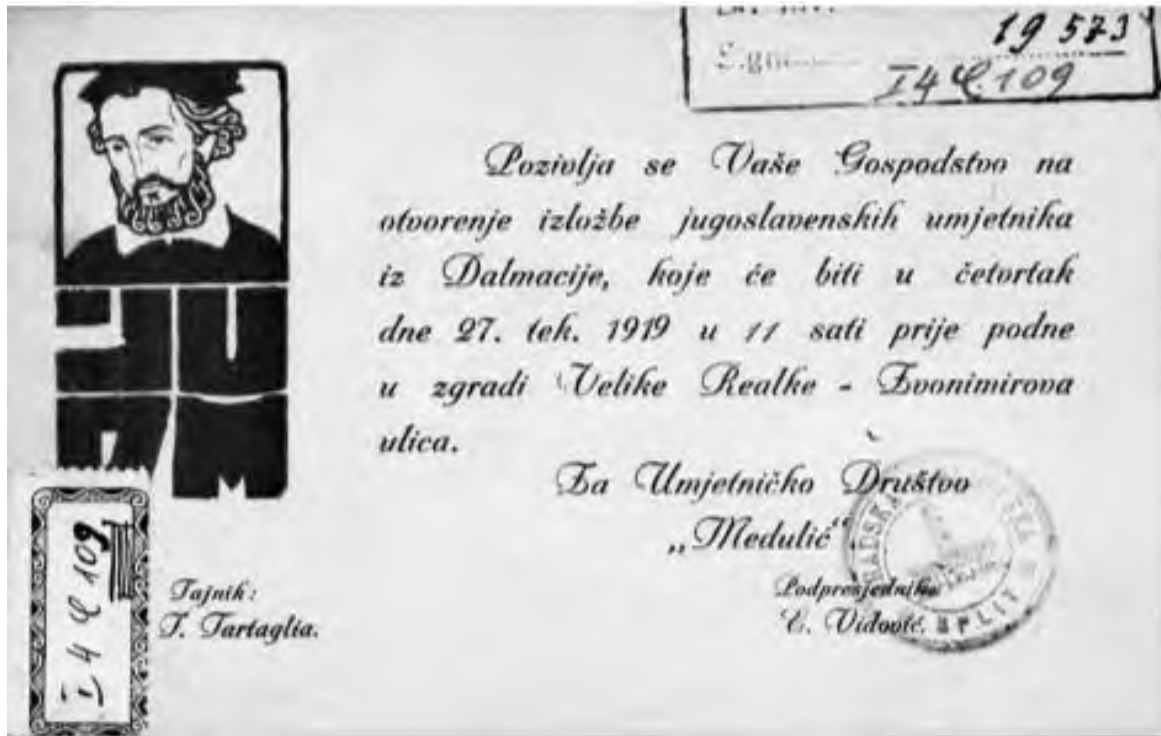
²⁶⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001. str. 155.

²⁶⁹ S. Bulimbašić, Ivo Tartaglia i društvo hrvatskih umjetnika Medulić, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 226.

²⁷⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 159.- 161.

²⁷¹ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*, 1931., str. 270.

Na otvaranju izložbe Tartaglia je održao govor u kojem je prije svega ponovno naglasio nacionalnu komponentu ove izložbe. Uz to ističe da ako cilj izložbe bude ostvaren, te ako Dalmacija uistinu uđe u sastav Jugoslavije, to će značiti da je društvo *Medulić* ispunilo svoju nacionalnu dužnost. Za potrebe izložbe Tartaglia je napisao i predgovor u katalogu i to na dva jezika- hrvatskom i francuskom.²⁷²

Slika 13. Pozivnica za izložbu Jugoslavenskih umjetnika iz Dalmacije, Split 1919.

²⁷² S. Bulimbašić, Ivo Tartaglia i društvo hrvatskih umjetnika Medulić, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 242., 243.

13.2. Jadranska izložba

25. srpnja 1925. godine bio je veliki dan za Split. Tog dana je nakon 26 sati vožnje u Split pristigao prvi vlak iz Beograda, te nakon 14 sati vožnje vlak iz Zagreba. Time je Dalmacija konačno željeznicom povezana s unutrašnjim dijelom zemlje. To je ujedno bio i povod organiziranja *Jadranske izložbe* koja se održala u periodu od 25. srpnja do 25. kolovoza 1925. godine.²⁷³

Jadranska izložba predstavljala je prvu organiziranu gospodarsku izložbu čiji je cilj bio predstaviti potencijale i bogatstva na području poljoprivrede, turizma, obrta, industrije, pomorstva, ribarstva i umjetnosti koje Dalmacija posjeduje. Inicijativa za održavanje spomenute izložbe pokrenuta je još krajem 1924. godine od strane manje grupe splitskih intelektualaca. Smatrali su da će otvaranje Ličke pruge ujedno označiti i početak snažnijeg gospodarskog razvoja Splita, stoga taj čin treba obilježiti na dostojan način. Svjestan vremenske ograničenosti, tadašnji gradonačelnik Tartaglia je već 26. prosinca iste godine sazvao sastanak na kojem je prisutnima izložio temeljne planove organiziranja izložbe. Osim što su prihvatili tu ideju, sudionici sastanka su već počeli iznositi razne prijedloge, smatrajući da će ta izložba utabati put organiziranju budućih većih izložbi.²⁷⁴

Već početkom 1925. godine započela je užurbana organizacija izložbe. Za svaki odjel koji će biti prisutan sastavljen je poseban tim stručnjaka iz odgovarajućeg područja. Planirano je da otvaranje Ličke pruge bude popraćeno i dodatnim događajima kao što su primjerice otkrivanje spomenika Marka Maruliću i otvaranje Prirodoslovnog muzeja. Osim toga, predviđeno je da se u sklopu izložbe organiziraju i natjecanja za koja su pripremljene novčane nagrade i diplome s medaljama. Svakim danom pristizale su prijave sve većeg broja zainteresiranih izlagača iz različitih područja, kojih je do kraja lipnja bilo gotovo 120. Postajalo je sve izvjesnije da će izložba privući u Split velik broj inozemnih i domaćih posjetitelja. Unaprijed su najavljeni dolasci velikih grupa od preko 200 ljudi iz Sarajeva, Zagreba, Beograda, Ljubljane...²⁷⁵

²⁷³ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 66.

²⁷⁴ G. Tudor, *Jadranska izložba u Splitu 1925. godine*, Kulturna baština, br. 41, 2015., str. 147.- 149.

²⁷⁵ G. Tudor, *Jadranska izložba u Splitu 1925. godine*, Kulturna baština, br. 41, 2015., str. 150.- 154.

26. srpnja službeno je otvorena izložba koja se održavala na 3 lokacije u gradu, odnosno u zgradi Velike realke, zgradi Obrtničke škole i foyeru Narodnog kazališta.²⁷⁶ Split je prilikom svečanog otvaranja bio prepun posjetitelja.²⁷⁷

U sklopu izložbe posjetiteljima je ponuđeno mnoštvo raznovrsnih sadržaja koje je gotovo nemoguće izložiti na nekoliko stranica, stoga će biti ukratko navedeni samo neki od njih. Jedan dio bio je posvećen pomorstvu i brodogradnji u sklopu kojeg su posjetitelji mogli vidjeti makete brodova, brodske motore, ribarske svjetiljke, vrste mreža, udica i slično. Poseban odjel imala je Jadranska straža, koja je i sama sudjelovala u organizaciji ovog događaja. Spomenuta organizacija izložila je razne publikacije i predmete pod njenim imenom, kao što su ljepilo i žigice, te umjetničke slike i fotografije. Svoje mjesto na izložbi našli su i dalmatinski poljoprivrednici koji su predstavili razno voće, povrće, ljekovito i aromatično bilje koje se uzgaja na ovim prostorima. Na ovakvom događaju nezaobilazna je i umjetnička komponenta. Tako je predstavljena umjetnička izložba modernog slikarstva i kiparstva na kojoj je sudjelovalo 30 umjetnika s ukupno 151 radom. Svakako valja istaknuti i da su u čast preminulim velikanima hrvatskog slikarstva V. Bukovca i C. Medovića u foyeru Narodnog kazališta predstavljeni njihovi radovi.²⁷⁸ Izložbu je nakratko posjetio i kraljevski par, a po njihovom odlasku kraljica je na dar dobila plavi svileni šal izvezen s narodnim bijelim vezom i zlatni medaljon s portretom prijestolonasljednika Petra.²⁷⁹

Osim što je ova izložba dovela velik broj ljudi u Split i što su tijekom njenog trajanja sklopljeni brojni poslovi, dobivene mnoge nagrade i podijeljen velik broj odlikovanja i diploma koje su na neki način bile vjetar u leđa proizvođačima s Jadrana²⁸⁰, postavljeni su i temelji budućeg Pomorskog muzeja. Naime, na prijedlog Jadranske straže, određeni dio izložbenih primjeraka vezanih uz turizam, ribarstvo i brodogradnju sačuvani su i smješteni u prostoru koju je splitska općina u svojoj novog zgradi privremeno ustupila.²⁸¹

²⁷⁶ G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 72.

²⁷⁷ G. Tudor, *Jadranska izložba u Splitu 1925. godine*, Kulturna baština, br. 41, 2015., str. 156.

²⁷⁸ G. Tudor, *Jadranska izložba u Splitu 1925. godine*, Kulturna baština, br. 41, 2015., str. 157.- 164.

²⁷⁹ G. Tudor, *Jadranska izložba u Splitu 1925. godine*, Kulturna baština, br. 41, 2015., str. 165., 166.

²⁸⁰ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 66.

²⁸¹ G. Tudor, *Jadranska izložba u Splitu 1925. godine*, Kulturna baština, br. 41, 2015., str. 166.

13.3. Postavljanje spomenika M. Maruliću i G. Ninskom

Kako je već ranije spomenuto u radu, Tartaglia je bio veliki pobornik umjetnosti kojoj je pridavao mnogo pažnje. U periodu od 1925. godine do 1929. godine, Split je postao bogatiji za dva spomenika posvećenih ocu hrvatske književnosti M. Maruliću i biskupu G. Ninskom.²⁸²

Povodom obilježavanja 400 godina od smrti M. Marulića, u Splitu je 1924. godine osnovan Odbor za proslavu spomenute obljetnice. Za predsjednika je izabran gradonačelnik Tartaglia, a za tajnika ravnatelj Arheološkog muzeja don F. Bulić. Pored ostalih svečanosti koje su predviđene za obilježavanje obljetnice, Odbor je odlučio podići spomenik Maruliću, stoga je pokrenuo akciju prikupljanja sredstava za njegovu izradu. Ideja je bila da se izrada kipa povjeri I. Meštroviću, na što je on pristao.²⁸³

Početkom 1925. godine kip koji je odliven u Kraljevskoj akademiji za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu, prevezen je u Split. Odlučeno je da će biti postavljen na Trgu 9. XI. 1882., odnosno na Voćnom trgu gdje se nalazi i danas. Sama svečanost otvaranja spomenika bila je ukomponirana u proslavu tisućite godišnjice Hrvatskog kraljevstva, ali i u

Slika 14. Spomenik Marku Maruliću na Voćnom trgu

²⁸² S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 72.

²⁸³ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*, 1931., str. 158.

svečanost puštanja Ličke pruge u promet. Pred brojnim uzvanicima spomenik je svečano otvoren 26. srpnja 1925. godine u 9 sati ujutro.²⁸⁴

Osim Marulićevog spomenika, Meštrović je dao obećanje da će gradu Splitu darovati još jedno svoje djelo. Radi se o *spomeniku proslavljenom hrvatskom biskupu Grguru Ninskom, koji je pred hiljadu godina neustrašivo, baš u Splitu, ustajao protiv polatinjenja našeg naroda a na obranu slavenske službe božje u Katoličkoj crkvi, simbolizirajući u njemu pobjedu hrvatstva i nacije na ovim obalama Jadrana protiv tisućgodišnje borbe sa latinštvom.*²⁸⁵ Meštrović je kanio besplatno izraditi kip, tražeći od općine da preuzme samo troškove materijala i postavljanja spomenika. Jedini uvjet kojeg je imao je da spomenik bude postavljen na Peristilu. Ta ideja, kojoj su se brojni usprotivili prouzrokovat će žustre rasprave u kojima se najviše isticao don F. Bulić. On je držao da spomenik nikako ne treba postaviti na Peristil, smatrajući da će svojom veličinom od 8 metara narušiti arhitektonski sklad i zakloniti brojne interesantne detalje. Osim toga naglašava i činjenicu da bi zasigurno poremetio dojam antičke palače u koju se na koncu kip srednjovjekovnog biskupa uopće ne uklapa. Njegovo mišljenje podupirali su mnogi splitski inženjeri, kao i voditelj Konzervatorskog ureda Lj. Karaman.²⁸⁶

Slika 15. Karikatura na kojoj je prikazano kako don F. Bulić tjera G. Ninskog s Peristila

²⁸⁴ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.*, 2009., str. 443.

²⁸⁵ I. Tartaglia, O mjestu Meštrovićeva Grgura Ninskog, *Izabrani spisi Ive Tartaglie*, ur. A. Jakir, N. Machiedo-Mladinić, 2013., str. 56.

²⁸⁶ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918.- 1941.*, 2009., str. 444.- 446.

Usprkos velikom trudu don F. Bulića koji je čak kontaktirao i kralja Aleksandra u nadi da će se pronaći druga lokacija za postavljanje spomenika, Meštrović i uprava splitske općine predvođena Tartagliom nisu popuštali. Oni su smatrali da bi se odabirom bilo koje druge lokacije uvelike umanjila višestruka simbolika koju su nastojali postići. Ideja je bila da se spomenik G. Ninskog koji drži otvorenu knjigu i podignut prst postavi ispred ulaza u katedralu, što bi simboliziralo pobjedu u borbi za bogoslužje na slavenskom jeziku, ali i općenito za uporabu narodnog jezika. Postavljanje spomenika u samo središte antičke palače označavalo bi slavenski karakter grada, te bi paralelno s tim zadalo udarac ukorijenjenom argumentu talijanskih nacionalista o tome kako je antička kultura zapravo dokaz romanskog, odnosno talijanskog obilježja grada.²⁸⁷

29. rujna 1929. godine na Peristilu je svečano otvoren spomenik G. Ninskom. Kako je kralj Aleksandar netom prije ovog događaja javio da zbog zdravstvenih razloga neće moći prisustvovati, spomenik je u njegovo ime otkrio princ Pavle Karađorđević. Smatra se da je tog dana u Split pristiglo oko 20 000 uzvanika iz svih krajeva zemlje.²⁸⁸

Prije samog čina otkrivanja spomenika održana je misa u splitskoj katedrali, nakon koje je Tartaglia u svojstvu donaćelnika održao govor. Tom prilikom zahvalio se Meštroviću na sjajnom kiparskom djelu kojeg je poklonio gradu, te je obrazložio značaj G. Ninskog predstavljajući ga kao svojevrsnog nacionalnog heroja. Govor okončava zahvalom kralju Aleksandru koji je u svrhu stvaranja jedinstvene Jugoslavije *ujedinio u svojim rukama žezla kralja Tomislava i Dušana Silnog, u svojoj duši vjerovanje Svetog Save i zavjet Grgura Ninskog.*²⁸⁹

Spomenik su 1943. godine Talijani uklonili s Peristila pod izlikom da je potrebno restaurirati Dioklecijanovu palaču. Nakon što je duže vrijeme bio pohranjen u skladištu, spomenik je pedesetih godina ponovno postavljen, ali ne na Peristil nego pred Zlatna vrata palače, gdje se nalazi i danas.²⁹⁰

²⁸⁷ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918.- 1941.*, 2009., str. 447., 448.

²⁸⁸ B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930, 1931.*, str. 161.

²⁸⁹ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918.- 1941.*, 2009., str. 448.- 450.

²⁹⁰ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918.- 1941.*, 2009., str. 450.

Slika 16. Svečano otkrivanje spomenika G. Ninskog na Peristilu

Slika 17. Peristil prije postavljanja spomenika

14. Kulturne, umjetničke i znanstvene ustanove i javne gradnje u Splitu

14.1. Osnivanje kulturnih, umjetničkih i znanstvenih ustanova

Osim održanih izložbi i postavljenih spomenika, za vrijeme dok je Tartaglia bio na čelu grada i kasnije na čelu Primorske banovine, u Splitu se aktivno radilo na izgradnji škola, osnivanju muzeja, galerija i sličnih ustanova. Tako su u periodu od 1922. do 1927. godine u Splitu osnovane Trgovačka akademija, Ženska realna gimnazija, Niža poljoprivredna i Niža šegrtska škola, Obrtnička škola, privatna Likovna akademija, Glazbena škola i dvogodišnja Dramska škola pri Narodnom kazalištu.²⁹¹

1919. godine pokrenuta je inicijativa za osnivanje profesionalnog kazališta u Splitu. Već 1921. godine dovedeni su glumci iz drugih gradova, te je preuređena kazališna zgrada u kojoj su provedene električne instalacije. U rujnu iste godine najavljen je bogat program nove kazališne sezone, čime je započelo djelovanje *Narodnog pozorišta za Dalmaciju*.²⁹²

Slika 18. Vrt ispred kazališta u Splitu oko 1930. godine

Godinu ranije na Bulatovoj poljani pokraj kazališta palmama su zamijenjena stabla duda, te se u narednom periodu nastavilo s uređenjem prostora, ali i unapređenjem rada kazališta.²⁹³

²⁹¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 162.

²⁹² Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918. do 1941.*, 2009., str. 371.

²⁹³ G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 71.

Bogata arheološka zbirka prenesena je 1920. godine u novu zgradu u kojoj se nalazi i danas, dok se Narodni muzej smjestio u Staroj vijećnici.²⁹⁴ 10. ožujka 1924. godine osnovan je Prirodoslovni muzej, koji se nalazio u zgradi Općinskog doma u Splitu. Kako je zbog velike količine eksponata spomenuti prostor s vremenom postao nedovoljan, za potrebe muzeja započelo je preuređivanje zgrade nekadašnjeg restorana na Marjanu.²⁹⁵ Po završetku radova, 5. travnja 1926. godine muzej je svečano otvoren, te ga je već prvi dan posjetilo oko 3000 posjetitelja. Svečanom otvaranju prisustvovao je među ostalima i gradonačelnik Tartaglia. Uz zgradu muzeja smjestio se i zoološki vrt.²⁹⁶

Slika 19. Nova zgrada Prirodoslovnog muzeja oko 1929. godine

²⁹⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 162.

²⁹⁵ N. Ževrnja, V. Golubić, B. Kokan, S. Vrgoč, *Kratki povijesni prikaz osnivanja Prirodoslovnog muzeja i zoološkog vrta*, *Muzeologija*, br. 39., 2002., str. 19.

²⁹⁶ G. Borčić, *Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 74.

Osim dugo planiranog Oceanografskog instituta, Split je dobio i meteorološki opservatorij, za čijeg je upravitelja u prosincu 1924. godine imenovan ing. E. Marki.²⁹⁷ Nakon što su pribavljeni odgovarajući instrumenti, opservatorij je 1. siječnja 1926. godine započeo s izvođenjem prvih mjerenja meteoroloških vrijednosti. Formalno je otvoren 1. prosinca 1927. godine, te od tada započinje njegov redoviti rad.

Slika 20. Meteorološki opservatorij u Splitu oko 1927. godine

²⁹⁷ Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split od 1918. do 1941.*, str. 456.

1924. godine splitski umjetnici konačno dobivaju svoj stalni izložbeni prostor.²⁹⁸ Naime, 31. svibnja 1924. godine obrtnik I. Galić otvorio je prvi umjetnički salon u Splitu. Svečano otvaranje na kojem su među ostalima bili Tartaglia, don F. Bulić i J. Biankini popraćeno je izložbom radova E. Vidovića i A. Uvodića.

Slika 21. Prvi umjetnički salon u Splitu oko 1926. godine

²⁹⁸ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 163.

Još otkako je došao na čelo Splita, Tartaglia je imao ideju o osnivanju galerije umjetnina. Kako je često posjećivao izložbe, postepeno je kupovao razna umjetnička djela koja je pohranjivao u prostorije općinskog doma. Brigu o izložbenim primjercima buduće galerije preuzima A. Uvodić, koji je zajedno s Tartagliom radio na sustavnom planiranju njenog djelovanja.²⁹⁹ Konačno, dana 1. prosinca 1931. godine u prostorijama na Lovretu splitska galerija umjetnina svečano je otvorena.³⁰⁰ Unutar 30 soba bila su smještena djela sortirana po stoljećima. Predstavljeni su gotovo svi značajni dalmatinski umjetnici, počevši od Bukovca i Medovića pa do najmlađih generacija. U zasebnoj prostoriji izložena su djela iz spomenute zbirke gradonačelnika Tartaglie.³⁰¹

Ipak, nedvojbeno najveći dokaz o Tartaglinoj ljubavi prema umjetnosti predstavlja njegova privatna zbirka umjetnina koja je 1940. godine ujedno bila i najveća u Dalmaciji. Nalazila se u njegovom deseterosobnom stanu.³⁰² Svoju prvu sliku kupio je kada je imao samo 22 godine. O tome kako je počeo sakupljati zbirku rekao je: *Bio sam mlad advokat. Kupio sam sliku uz mjesečnu otplatu od 20 kruna. Veoma sam joj se radovao. Ostalo je došlo samo od sebe. Najprije sam kupovao slike mladih umjetnika. Kasnije, kada su mi prilike dozvolile, kupovao sam i starije slike...*³⁰³ S vremenom se u njegovoj zbirci našlo preko 500 likovnih djela. No, za njega je posebno važna bila slika *Bogorodica s Isusom i sv. Ivanom* iz 17. stoljeća, koju je držao na istaknutom mjestu u blagovaonici. 1933. godine njena vrijednost procijenjena je na 100 000 dinara. Osim velikih umjetničkih djela poznatih i nepoznatih autora, posjedovao je i veći broj svojih portreta. To su najčešće bili pokloni raznih umjetnika koji su mu tim putem iskazivali zahvalnost.³⁰⁴

Osim zbirke umjetnina, Tartaglia je u svom domu imao i knjižnicu u kojoj se nalazio velik broj književnih djela na stranim jezicima, katalozi s raznih izložbi, monografije umjetnika, knjige o Splitu i Dalmaciji i razna druga djela uključujući i inkunabule.³⁰⁵

²⁹⁹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 163.

³⁰⁰ B. Majstorović, *Galerija umjetnina nije luksuz već namirenje jedne nacionalne, kulturne i socijalne potrebe, Ivo Tartaglia, 1931. godine*, Informatica museologica, vol. 34, br. 1-2, 2003., str. 44.

³⁰¹ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 163., 164.

³⁰² N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 164.

³⁰³ N. Machiedo- Mladinić, *Tragom najveće predratne privatne zbirke umjetnina u Dalmaciji*, Kulturna baština, br. 18, 1988., str. 115.

³⁰⁴ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 168.

³⁰⁵ N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, 2001., str. 169.

Slika 22. Bogorodica s Isusom i sv. Ivanom, 17.st

Slika 23. Portret Ive Tartaglie

14.2. Javne gradnje u Splitu

Osim razvoja kulture i umjetnosti, svakako treba spomenuti i javne gradnje u vrijeme gradonačelnika i bana Tartaglie. Neki od većih pothvata vezanih za urbanistički plan Splita, izgradnju cesta, izgradnju luka, asfaltiranje rive i slično su već ranije spomenuti u radu, stoga će iz ovog dijela biti izostavljeni. Građevinskih pothvata je od onih najjednostavnijih pa do kompleksnijih u ovom periodu bilo zaista mnogo. Sukladno tome bit će navedena samo nekolicina njih, tek toliko da se može stvoriti percepcija o transformaciji koju je grad doživio na tom planu.

Jedan od problema s kojim se poslijeratni Split suočio bio je nedostatak smještajnih kapaciteta. U te svrhe Općina je na Vidilici na Gripana dala sagraditi dvije zgrade s ukupno 52 stana u koje su se stanari počeli useljavati početkom lipnja 1928. godine. U prosincu iste godine započinje gradnja općinskih stambenih zgrada na brežuljku iza tvrđave Gripe. Njihova gradnja dovršena je krajem 1929. godine, nakon čega je novi dom dobilo četrdesetak obitelji. Spomenute zgrade poznate su i pod nazivom *kolonije van grada*.³⁰⁶

Slika 24. Zgrada na Vidilici, 1928. godine

³⁰⁶ G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 86., 87.

Općina je netom nakon završetka rata 1918. godine preuredila mušku ubožnicu koja se nalazila na Poljudu i koja je nastavila djelovati sve do Drugog svjetskog rata. Ubožnicu su činile dvije velike spavaonice, kuhinja, blagovaonica, soba za šivanje, kapelica, te sobe za časne sestre i služavku. U razdoblju od 1918. do 1928. godine ubožnicu je koristilo ukupno 255 ubogara. Osim što je financirala služavku i 4 časne sestre koje su tu radile od 1919. godine, općina se brinula i za pribavljanje životnih potrepština ubogara, koje bi na Božić posebno razveselila dodatnim porcijama mesa, ribom i voćem.³⁰⁷

Slika 25. Ulaz u ubožnicu, oko 1920. godine

³⁰⁷ G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 90., 91.

U periodu od 1920. do 1923. godine, Općina je otkupila veliko zemljište u Trščenici, površine od oko 180 000 kvadratnih metara, koje je bilo predviđeno za izgradnju novog groblja. 15. travnja 1928. godine groblje je blagoslovljeno, te se nedugo nakon toga započelo s ukopima. U početku je groblje posvećeno sv. Ćirilu i Metodu nosilo naziv *Pokoj*, međutim od 1929. godine promijenjen mu je naziv u *Lovrinac*, zbog blizine crkve sv. Lovre.³⁰⁸

Slika 26. Groblje na Trščenici, oko 1928. godine.

³⁰⁸ G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 84.

Šetalište dr. J. Račića bilo je tijekom 1923. godine dulje vrijeme zatvoreno zbog planiranih radova. Namjera je bila da se 1925. godine čitav prostor šume ogradi žičanom ogradom kako bi se na taj način spriječilo prelaženje divljači iz šume u polja. Nakon što je 1926. godine dovršena gradnja zidića, nastavilo se s postavljanjem ograde koja je bila dugačka 5 kilometara. U te svrhe su iz Njemačke uvezena 3 vagona pletene žice. Osim toga, odmah po završetku rata 1918. započelo se s uređivanjem puteva i stubišta na Marjanu, koje je predvodilo društvo *Marjan*.³⁰⁹

Slika 27. Stubište J. Račića, oko 1927. godine

³⁰⁹ G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu, ur. A. Jakir i M. Buljan, 2016., str. 75., 76.

Osim prethodno navedenih pothvata, Općina je započela s izgradnjom nove bolnice na Firulama, izgradila je dva doma kluba *Gusar* na istočnoj obali i na Matejuški, baraku plivačkog kluba *Baluni*, novu zgradu Bogoslovije, prizemnicu carinske kontrole, kupalište na Bačvicama s trideset kabina i tako dalje.

Slika 28. Kupalište na Bačvicama oko 1929. godine

Unatoč teškim prilikama u poslijeratnom Splitu, kao i nedostatku financijskih sredstava, gradsko poglavarstvo je ipak nastojalo gradu priskrbiti sve potrebne sadržaje. Na temelju prethodna dva poglavlja jasno se da zaključiti kako tom prilikom nisu bili usmjereni isključivo na izgradnju objekata kao što su stambene zgrade i bolnica, koji su u datim okolnostima gradu uistinu bili nužni. Izgradnjom domova različitih sportskih klubova, uređenjem Marjana, otvaranjem muzeja i organiziranjem izložbi pokazali su kako im je u cilju potaknuti sportski, umjetnički, kulturni, gospodarski i turistički razvoj Splita.

15. Zaključak

Usprkos tome što je Tartaglia prilikom dolaska na čelo Splita bio svjestan činjenice da se pred njim nalazi jako izazovan i iscrpan zadatak, a to je podići grad iz pepela, odlučio se uhvatiti u koštac s tim. Usporedbom stanja u Splitu 1918. godine i 1928. godine, jasno se može zaključiti kako je Tartaglia u tom relativno kratkom periodu uz ograničena financijska sredstva napravio pravo čudo.

Usudila bih se reći kako je sustavnom izgradnjom temeljenom na pažljivo izabranom urbanističkom planu, uvođenjem električne energije, širenjem vodovodne mreže, izgradnjom gradske luke i drugim pothvatima Tartaglia postavio temelje današnjeg modernog Splita. Međutim, svjestan potencijala koje ovaj grad ima, nije se na tome zaustavio. Cilj mu je bio transformirati Split u jedno od značajnijih kulturnih, umjetničkih i turističkih središta u sklopu tadašnje države. Organiziranjem brojnih izložbi, osnivanjem Jadranske straže, muzeja, galerije, izgradnjom Ličke pruge i brojnim ostalim projektima, u tome je i uspio.

Nedugo nakon što je podnio ostavku na mjestu gradonačelnika, okušao se i u ulozi prvog bana Primorske banovine. Odmah po stupanju na tu funkciju započeo je s detektiranjem problema i njihovom sanacijom. Izgradnja škola, bolnica, ljetovališta, razne edukacije poljoprivrednika samo su neke od Tartaglinih pothvata koje su unaprijedile život banovine. Nakon što postaje svjestan činjenice da su ovlasti bana svakim danom sve oskudnije, odlučuje ponovno dati ostavku. Međutim, paralelno s tim shvaća kako režim kojem je bio odan od začetka države zapravo na razne načine koči napredak Hrvatske. Ta spoznaja označila je bitnu prekretnicu u njegovom političkom životu, točnije razočaranje u režim dovelo je do njegovog sve većeg približavanja politici HSS-a i V. Mačeku kojeg je osobito simpatizirao.

Iako je Tartaglia jedna od ključnih osoba u povijesti Splita, o njemu se vrlo malo priča. Čovjek koji je cijelog sebe nesebično dao Splitu u ključnim trenucima kada mu je prijetila propast, danas je samo jedan u nizu povijesnih osoba čiji je značaj s vremenom gotovo potpuno izbljedio. Uistinu je poražavajuća činjenica da danas u Splitu ne postoji makar ulica koja nosi naziv po njemu, ali i to da većina stanovnika tog grada uopće ne zna tko je bio svojevrsni tvorac Splita Ivo Tartaglia.

16. Bibliografija

- 1 . M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* Zagreb: Leykam International, 2022.
- 2 . B. Janjatović, *Progoni, zatvori, suđenja, ubojstvo 1889.- 1928.* Zagreb: Dom i svijet, 2003.
- 3 . Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.
- 4 . D. Kečkemet, *Jučerašnji Split.* Zagreb: Ex Libris, 2012.
- 5 . I. Perić, *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću.* Zagreb: Školska knjiga, 1993.
- 6 . B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine.* Split: Hrvatska Štamparija Gradske Štedionice- Split, 1931.
7. N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie.* Split: Književni krug, 2001.
8. *Izabrani spisi Ive Tartaglie*, ur. A. Jakir, N. Machiedo- Mladinić. Split: Filozofski fakultet, odsjek za povijest, 2013.
9. A. Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918.- 1941.* Zagreb: Leykam International, 2018.
- 10 . G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 21.- 95.
- 11 . S. Bulimbašić, Ivo Tartaglia i društvo hrvatskih umjetnika Medulić, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 225.- 248.
- 12 . M. Čipčić, Dr. Ivo Tartaglia- prvi ban Primorske banovine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 131.- 144.

- 13 . Z. Jelaska Marijan, Ivo Tartaglia i prilike u Primorskoj banovini 1929.- 1932., *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu-odsjek za povijest, 2016., str. 145.- 156.
14. Ž. Karaula, Ivo Tartaglia i časopis Nova Evropa, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 157.- 179.
- 15 . S. Piplović, Javne gradnje u Splitu i Primorskoj banovini za uprave Ive Tartaglie, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 95.- 130.
- 16 . M. Buljan, „Slobodna riječ za općinske izbore: sukob Tartaglia- Jankov“. *Izvori i prilozi za povijest Dalmacije*, vol. 24, br. 24, (2012.): 119.- 155.
- 17 . N. Engelsfeld, „Rad kluba komunističkih poslanika u plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920. i u siječnju 1921.)“. *Časopis Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 2, br. 1, (1972.): 181.- 262.
- 18 . Z. Jelaska Marijan, „Utjecaj državne vlasti na formiranje i djelovanje lokalne vlasti u Splitu 1918.- 1941.“. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 45, br. 1, (2013.): 35.- 63.
- 19 . M. Lovrić, „Prilog poznavanju izdavačke djelatnosti Jadranske straže iz fonda knjižnice Hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu“. *Vjesnik za baštinu grada Splita*, br. 35, (2009): 355.- 380.
- 20 . N. Machiedo- Mladinić, „Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci“. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 33, br. 1, (2001.): 105.- 128.
- 21 . N. Machiedo- Mladinić, „Izgradnja Splita u desetogodišnjem periodu (1918.- 1928.)“. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 24, br. 2, (1992.): 115.- 123.
- 22 . N. Machiedo- Mladinić, „Split u prvim poslijeratnim godinama (1918.- 1919.)“. *Vjesnik za baštinu grada Splita*, br. 26-27, (1995.): 119.- 132.
23. N. Machiedo- Mladinić, „Tragom najveće predratne privatne zbirke umjetnina u Dalmaciji“. *Vjesnik za baštinu grada Splita*, br. 18, (1988.): 115.- 120.

- 24 . N. Machiedo- Mladinić, „Životni put dr. Ive Tartaglie. Split, 6. II. 1880.- Lepoglava, 3. IV. 1949. godine“. *Časopis Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 26, br. 1, (1993.): 281.- 288.
- 25 . B. Majstorović, „Galerija umjetnina nije luksuz već namirenje jedne nacionalne, kulturne i socijalne potrebe, Ivo Tartaglia, 1931. godine“. *Informatica museologica*, vol. 34, br. 1-2, (2003.): 44.- 49.
- 26 . H. Matković, „Stjepan Radić i Hrvatski blok“. *Časopis Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 32-33, br. 1, (2000.): 267.- 276.
27. F. Mirošević, „Politički program skupštine dubrovačke oblasti 1927.- 1928.“. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 24, br. 3, (1992.): 117.- 126.
- 28 . S. Piplović, „Prvi drvoredi u Splitu“. *Agronomski časopis*, vol. 66, br. 3-5, (2004.): 179.- 196.
29. T. Šitin, „Kongres javnih radnika u Zagrebu 1922. i njegovi odjeci u Dalmaciji“. *Radovi/Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 44, (2002.): 243.- 266.
- 30 . G. Tudor: „Jadranska izložba u Splitu 1925. godine“. *Vjesnik za baštinu grada Splita*, br. 41, (2015): 147.- 172.
- 31 . N. Ževrnja, V. Golubić, B. Kokan, S. Vrgoč, „Kratki povijesni prikaz osnivanja Prirodoslovnog muzeja i zoološkog vrta“. *Muzeologija*, br. 39, (2002.): 18.- 27.
32. L. Ursić, „Jadranska straža u Monarhističkoj Jugoslaviji“. Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, (2021.)
33. M. Kujundžić, V. Šergo, „Balkanski ratovi (1912.- 1913.)- kontekst, značaj, posljedice“. *Rostra, Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, br. 7, (2016.): 167.- 182.
- 34 . „Španjolska hunjavica u Splitu“, *Novo doba*, Split 1918., br. 33., str. 3.
- 35 . „Narodna ženska zadruga“, *Novo doba*, Split 1918., br. 181., str. 2.
- 36 . „Brzobjavni pozdrav Općine prestolonasljedniku“, *Novo doba*, Split 1918., br. 179., str. 3.
- 37 . „Akcija dr. Smodlake“, *Novo doba*, Split 1920., br. 220., str. 4.
- 38 . „Izborni sastanak vanstranačke grupe“, *Novo doba*, Split 1920., br. 264., str. 2.
- 39 . „Protestni zbor protiv Memoranduma Hrvatskog bloka“, *Novo doba*, Split 1922., br. 47., str. 3.
40. „Naši državni problemi“, *Novo doba*, Split 1922., br. 107., str. 1.
- 41 . „Produženje akcije zagrebačkog kongresa“, *Novo doba*, Split 1922., br. 212., str.1.

42. „Sjednica općinskog vijeća“, *Novo doba*, Split 1926., br. 49., str. 3.
43. „Saučešće Splita“, *Novo doba*, Split 1928., br. 144., str. 5.
44. „Naša općina i proslava Vidovdana“, *Novo doba*, Split 1928., br. 152., str. 2.
45. „Oproštaj načelnika g. dr. Tartaglie s općinskim osobljem“, *Novo doba*, Split 1928., br. 157., str. 4.
46. „Problemi Primorske banovine“, *Novo doba*, Split 1929., br. 251., str. 1.

Mrežne stranice

1 . Masaryk, Tomaš Garrigue. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Zadnje pristupljeno 15. 2. 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/masaryk-tomas-garrigue>)

2 . Balkanski ratovi. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Zadnje pristupljeno 19. 2. 2024. (<https://enciklopedija.hr/clanak/balkanski-ratovi>)

3 . Svjetski ratovi. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Zadnje pristupljeno 21. 2. 2024. (<https://enciklopedija.hr/clanak/svjetski-ratovi>)

4. Rapalski ugovor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Zadnje pristupljeno 14. 4. 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/rapalski-ugovor>)

5. Jadranska straža. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Zadnje pristupljeno 12. 6. 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/jadranska-straza>)

17. Popis ilustracija

- Slika 1. N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*. Split: Književni krug, 2001., str. 26.
- Slika 2. M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* Zagreb: Leykam International, 2022., str. 54.
- Slika 3. B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*. Split: Hrvatska Štamparija Gradske Štedionice- Split, 1931., str. 129.
- Slika 4. Schürmannov urbanistički plan Splita- zadnje pristupljeno 25. 3. 2024.
<https://www.mgs.hr/collection/zbirka-planova-karata-i-nacrta/>
- Slika 5. „Gradske vijesti“, *Novo doba*, Split 5. 12. 1918., br. 179., str. 7.- zadnje pristupljeno 29. 3. 2024. (<http://dalmatica.svkst.hr/?sitetext=368>)
- Slika 6. Rapalski ugovor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.- zadnje pristupljeno 14. 4. 2024.
(<https://www.enciklopedija.hr/clanak/rapalski-ugovor>)
- Slika 7. M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* Zagreb: Leykam International, 2022., str. 64.
- Slika 8. M. Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* Zagreb: Leykam International, 2022., str. 164.
- Slika 9. B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*. Split: Hrvatska Štamparija Gradske Štedionice- Split, 1931., str. 74.
- Slika 10. Banovine Kraljevine Jugoslavije 1929.- 1939. *Wikipedia*.- zadnje pristupljeno 16. 5. 2024.
(<https://www.google.com/search?q=banovine+kraljevine+jugoslavije&sca>)
- Slika 11. N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*. Split: Književni krug, 2001., str. 100.
- Slika 12. N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*. Split: Književni krug, 2001., str. 149.
- Slika 13. S. Bulimbašić, Ivo Tartaglia i društvo hrvatskih umjetnika Medulić, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu-odsjek za povijest, 2016., str. 243.

Slika 14. Spomenik Marku Maruliću. *Wikipedia*.- zadnje pristupljeno 13. 6. 2024. (<https://www.google.com/search?q=spomenik+marku+maruli>)

Slika 15. I. Prijatelj Pavičić, O sudbini spomenika Grguru Ninskom nakon 1929. godine, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 281.- 307.

Slika 16. B. Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918- 1930 godine*. Split: Hrvatska Štamparija Gradske Štedionice- Split, 1931., str. 164.

Slika 17. Z. Jelaska Marijan, *Grad i ljudi: Split 1918.- 1941*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009., str. 446.

Slika 18. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 71.

Slika 19. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 73.

Slika 20. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 74.

Slika 21. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu*. ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 63.

Slika 22. N. Machiedo- Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*. Split: Književni krug, 2001., str. 166.

Slika 23. Portret Ive Tartaglie. *Galerija umjetnina Split.*- zadnje pristupljeno 16. 6. 2024. (https://www.google.com/search?sca_esv=f6d1ce0ec709c82c&q=galerija+umjetnina)

Slika 24. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 86.

Slika 25. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 91.

Slika 26. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 85.

Slika 27. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 76.

Slika 28. G. Borčić, Split u doba načelnika dr. Ive Tartaglie (1918.- 1928.)- virtualna izložba, *Ivo Tartaglia političar i intelektualac, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Ivo Tartaglia i njegovo doba održanog od 23. do 24. rujna 2013. godine u Splitu.* ur. A. Jakir i M. Buljan. Split: Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu- odsjek za povijest, 2016., str. 82.

18. Sažetak

Snažne posljedice Prvog svjetskog rata dovele su Split do ruba propasti. Siromaštvo, glad, širenje zaraznih bolesti, kao i sve veći općinski dugovi samo su neki od problema s kojima se grad svakodnevno suočavao. Iako se naizgled činilo da za Split više nema nade, u studenom 1918. godine funkciju gradonačelnika preuzima Ivo Tartaglia. Pravnik, rodom iz Splita, čovjek koji je u relativno kratkom vremenu uz oskudna financijska sredstva izvukao grad iz poslijeratnog ništavila. Nakon što je preuzeo vodstvo grada, odmah je započeo s prvim mjerama za sanaciju postojećeg stanja, a s vremenom se pristupilo i većim projektima. Tako je za Split izrađen urbanistički plan na temelju kojeg se započelo sa njegovom izgradnjom. Izgrađeni su novi stambeni objekti i gradska luka, uvedena je električna energija, te su poduzeti još brojni pothvati kojima su postavljeni temelji današnjeg Splita. Osim graditeljskih pothvata, sustavno se radilo na kulturnom, umjetničkom, turističkom i sportskom razvoju grada. U tu svrhu osnovana je organizacija Jadranska straža koja je za cilj imala osvijestiti važnost mora i primorja široj javnosti. Također, osnovani su i brojni muzeji, galerija, organizirane su izložbe različite tematike, uređena su kupališta i izgrađeni domovi za nekoliko sportskih klubova, kao i Lička pruga kojom je Split povezan za unutrašnjosti zemlje.

Osim što je bio gradonačelnik, Tartaglia je 1929. godine bio i prvi ban Primorske banovine. Iako tijekom vršenja tih funkcija nije bio član niti jedne političke stranke, još od proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nije skrivao simpatije koje je gajio prema režimu i vladajućoj dinastiji Karađorđević. Međutim, s vremenom postaje svjestan činjenice da je Hrvatska u mnogo toga zakinuta zahvaljujući prvenstveno postupcima spomenutog režima, stoga se polako počinje priklanjati opoziciji i Vlatku Mačeku.

18. Summary

The severe consequences of World War I brought Split to the brink of ruin. Poverty, hunger, the spread of infectious diseases, and increasing municipal debts were just some of the problems the city faced daily. Although it seemed that there was no hope left for Split, in November 1918 Ivo Tartaglia took over as mayor. A lawyer, originally from Split managed to pull the city out of post-war despair in a relatively short period with scarce financial resources. Upon assuming leadership of the city, he immediately began implementing the first measures to remedy the existing situation and over time larger projects were undertaken. An urban plan for Split was created based on which the city's construction began. New residential buildings and a city port were built, electricity was introduced, and numerous other ventures were undertaken, laying the foundations for today's Split. In addition to construction projects, systematic efforts were made in the cultural, artistic, tourist, and sports development of the city. For this purpose, the Adriatic Guard organization was established to raise public awareness of the importance of the sea and the coast. Numerous museums and galleries were founded, various themed exhibitions were organized, bathing areas were arranged, and homes were built for several sports clubs, as well as the Lička railway, connecting Split to the interior of the country.

In addition to being the mayor, Tartaglia became the first Ban of the Littoral Banovina in 1929. Although he was not a member of any political party during his tenure, since the proclamation of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, he did not hide his sympathies for the regime and the ruling Karađorđević dynasty. However, over time he became aware that Croatia was greatly disadvantaged, primarily due to the actions of the mentioned regime and he slowly began to align with the opposition and Vlatko Maček.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Paula Radić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice Povijesti i Filozofije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 9.7. 2024.

Potpis

Paula Radić

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada

(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - **podcrtajte odgovarajuće**)

Student/ica: Paula Radi

Naslov rada: Ivo Tartaglia u me uratnom razdoblju

Znanstveno područje i polje: Humanističke znanosti

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Prof. dr.sc. Aleksandar Jakir

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Prof. dr.sc. Aleksandar Jakir

Prof. dr.sc. Marko Trogrli

Prof. dr.sc. Mladenko Domazet

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (NN br. 119/22)).

Split, 9.7. 2024.

Potpis studenta/studentice:

Paula Radić

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.